

Görüş:

Devlet reformuna doğru...

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Pusulayı şaşırmadan

Ekonomik göstergelerin dokuz aylık verileri, 2000 yılının Cumhuriyet tarihinin en istikrarlı ve olumlu yıllarından biri olacağını gösteriyor. Hükümetin kendi içindeki uyumluluğu ve ekonomik politikaları uygulamadaki kararlılığı, gecikmiş yapısal reformların da 2001 yılında gerçekleşeceği konusundaki umutlarımızı artırıyor.

2001 yılı için iyimser olmamızı gerektiren başka nedenlerimiz de var. Cumhurbaşkanı seçiminin arkasından Maliye eski bakanı Zekeriya Temizel'in Bankacılık Üst Kurulu Başkanlığına seçilmesiyle başlayan bankalar operasyonu, İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın kararlılığıyla aralıksız sürüyor. Bu operasyonun nereye kadar süreceği, hangi bankaları ya da hangi yöneticileri kapsayacağı bilinmiyor. Ama bilinen bir sonuç var, bu operasyonun ardından Türkiye'de artık bazı şeyler eskisi gibi olmayacak.

Görüş'ün Aralık 1999 sayısında deneyimli bankacı Burhan Karaçam'la yaptığımız söyleşide, Karaçam, ekonominin duvara dayandığını, sistemin bu kadar bankayı taşıyamayacağını ve bir yıl içinde banka sayısının radikal önlemlerle ve kesinlikle azalacağını anlatmıştı. Bir yıl içinde olup bitenler Karaçam'ı haklı çıkardı. Söyleşide yer alan ikinci öngörü de, 2000 yılı bitmeden kamu bankalarının özelleştirme girişimleri başlamazsa, istikrar programının başarısı konusunda kuşklar oluşabileceğiydi. Neyse ki, hükümet bu konudaki girişimleri başlattı ve program, başarıyla 2001 yılına devrolacak.

Hükümetin yıl bitmeden yapısal reformlar yönünde adım atması, AB yol haritası anıamındaki Katılım Ortaklığı Belgesi'ne yanıt niteliğindeki Ulusal Rapor'un yazımına başlanması 2000'den gelecek yıla devredecek diğer olumlu noktalar.

Görüş'ün bu sayısında, artık üzerindeki fazlalıklardan kurtulmayı ve etkin bir yönetim anlayışına gitmeyi seçmiş görünen Türkiye'nin devlet reformu konusunda yapacaklarına topluca bakıyoruz. Bakarken de, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı TESEV'in, AB desteğiyle hazırladığı devlet reformu dizisinden yararlanıyoruz.

Devlet Reformu kapsamındaki yazılarımız TESEV Genel Direktörü Özden Sanberk, Prof.Dr. İlter Turan, Yard.Doç.Dr. Ömer Faruk Gençkaya, Prof.Dr. Tülay Arın, Prof.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Fikret Adaman, Doç.Dr. Ali Çarkoğlu, Prof.Dr. İlhan Tekeli'nin makalelerinden oluşuyor.

Gündem sayfalarımız ise, yine çok yoğun. Birinci olarak, Doç.Dr. Güven Sak'ın "Corporate Governance" kavramını ele aldığı makaleye yer veriyoruz. Yugoslavya'daki önemli değişimin yankılarını ve perde arkasını ise, gazeteci Doğan Tılıç yazıyor. Brüksel Büyükelçimiz Temel İskit ise, dış politika ve dış ekonomik ilişkilerin yönetimini ele alıyor.

Küba ve Haliç ise, Metropol ve Sarı Sayfa'nın konukları.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

E K İ M - K A S İ M 2 0 0 0

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Göstergeler, 2001 yılı için belirlenen hedeflere ulaşılması için, mali şeffaflık başta olmak üzere, yapısal önlemlerin süratle hayata geçirilmesi gerektiğine işaret ediyor.

GÖRÜŞ 6-7

Erkut Yücaoglu, devlet sistemini iyileştirmeye yönelik tartışmalarda öne çıkan, iyi yönetim kavramının önemi üzerinde duruyor. Yücaoglu'na göre, iyi yönetimi hayata geçirebilen ülkeler, yeni çağda dünya sahnesinde yer alabilecekler.

DÜNYA 8-10

Ortadoğu'daki büyük sarsıntı, dünyaya yayılıyor ve karşılıklı görüşmelere rağmen ciddi bir ilerleme kaydedilemiyor. Gözler, Yugoslavya'daki büyük altüst oluştan sonra Ortadoğu'da.

KAPAK 14-55

TESEV'in geçtiğimiz aylarda yayınladığı "Devlet Reformu" kitap dizisi bu kez makalelerle Görüş sayfalarına taşınıyor. TESEV Direktörü Özden Sanberk, birey, toplum ve devlet ilişkileri bağlamında reformu değerlendiriyor. Parlamentoların verimliliğini ele alan Bilgi Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. İltar Turan ise, parlamentonun daha hızlı ve işlevli çalışması için reform önerileri sıralıyor. Siyasetin finansmanında çok önemli iki olgu olan şeffaflık ve denetim mekanizmalarını anlatan Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Yard.Doç. Dr. Ömer Faruk Gençkaya, bu ilkelerin gerçekleşmesi için siyasetçilerin özverili olması gerektiğini savunuyor. İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Tülay Arın, makalesinde, bütçe reformu için en önemli dengenin iktidar ve denetim mekanizmaları arasında kurulması gerektiğinin altını çiziyor. Devletteki krizin nedenlerini değerlendiren Prof. Dr. Gencay Şaylan ise, bunları liyakatın çöküşü, merkeziyetçilik ve yolsuzluk olarak sıralıyor. Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyeleri Doç. Dr. Fikret Adaman ve Doç. Dr. Ali Çarkoğlu, beraber yazdıkları makalede, yerel ve merkezi hizmetlerde halkın memnuniyetlerini ölçtükleri çalışmanın sonuçlarını değerlendiriyor. Reforma ilişkin öncelikle kuramsal bir çözümleme yapan ODTÜ öğretim üyesi Prof. Dr. İlhan Tekeli ise, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi reformlarını irdeliyor.

Görüş: Ekim-Kasım 2000
İllüstrasyon: Erol Güneş

Yönetim:

TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Erkut Yücaoglu

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Ümit İzmen

• Yayın Kurulu: Erkut Yücaoglu, Sinan Tara, Ümit İzmen, Necla Zarakol

Görüş; TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

56-73 GÜNDEM

Brüksel Büyükelçimiz Temel İskit, makalesinde, dış politika ve dış ekonomik ilişkilerin yönetimi konusunda Türkiye açısından son derece önemli değerlendirmelere yer veriyor. İskit'in bakış açısıyla, kimi zaman kafalarda soru işareti uyandırabilen siyasi manevraların nedenlerine yanıt vermek kolaylaşıyor.

Yugoslavya'nın şimdi nereye gitmekte olduğu sorusuna karşılık bulmanın çok bilinmeyenli bir denklemin çözümü kadar zor olduğunu söyleyen Gazeteci Doğan Tılıç, Yugoslavya'nın nereden gelip nereye gitmekte olduğunu ayrıntılarıyla ve perde arkasıyla anlatıyor.

"Corporate Governance" kavramı ile gündeme gelen, şirketlerde "iyi" yönetim tartışmasını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Doç.Dr. Güven Sak ele alıyor. Sak, şirketlerde "iyi" yönetim ile ilgili yapılması gereken yasal çerçevenin sınırlarını çiziyor ve önerilerde bulunuyor.

74-75 KİTAP

Yeni bir ev ya da işyeri tasarlıyor ve yapıyorsunuz; kiralamak ya da satın almak için bir ev ya da işyeri seçiyorsanız; bir evi ya da işyerini yeniden tasarlıyorsunuz; bir mekandaki huzuru herhangi bir biçimde artırmak, ilişkilerinizi düzeltmek, sağlığını ya da yaşam standardınızı yükseltmek istiyorsanız; "Feng Shui" ilkelerini uygulayabilirsiniz. "Batılılar için Feng Shui" kitabını Cem Çobanlı tanıtıyor.

76-77 METROPOL

Yengeç dönencesi üzerindeki adalardan biri olan Küba, hayatın çeşitli alanlarında dünyayı şaşırtıyor. Eğitim olanakları, spora düşkünlükleri, ücretsiz sağlık hizmetleri ve tapınarak sevdikleri şair Jose Martin, Che Guevera ve Fidel Castro ve de tabii ki puroları ile Küba...

79-80 SARI SAYFA

Ferit Öngören'in çizgileriyle Haliç'te bir gezintiye, "Haliç'ten gazel okumak" dizeleri eşlik ediyor.

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir Görsel Yönetmen: Kayahan Karaoglu
- Prodüksiyon: Zarakol İletişim Hizmetleri Tel: (0212) 284 30 84 (Pbx) Faks: (0212) 284 31 35
- Basım: Yeni Genç Matbaacılık Ltd. Şti. Çobançeşme Cad. No.14 Kağıthane İSTANBUL Tel: (0212) 294 23 31
- Reklam ve Halkla İlişkiler: Medya C Reklamcılık ve Yayıncılık A.Ş., Türkocağı Cad. 39/41 34334 Çagaloğlu-İSTANBUL Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- Abone başvuruları: ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 email: abonetw@abonet.net, www.abonet.net Abone Dağıtım: Aktif Dağıtım

2001 yılı hedefleri dikkat çekiyor...

IMF ile imzalanan Stand-By anlaşmasına uygun olarak ve geçmiş senelere kıyasla uyumlu bir siyasi platformda sürdürülen mali ve parasal politikalar, yapısal reformlarda yaşanan gecikmelere rağmen, 2000 için belirlenen performans kriterlerinin yakalanmasını, TEFİ yıllık artış oranının ise 1999 Aralık değeri olan %62.9'dan Eylül ayında %43.9'a gerilemesini sağlamıştır. Enflasyonla mücadele amacıyla kamu fiyatlarının tutulması politikası ve talep genişlemesi sonucu dış ticaret dengesinde görülen hızlı bozulma, 2000 yılında sağlanan başarının 2001 yılında da devam ettirilebilmesi için dikkatleri 2001 yılı bütçe politikasına çekmektedir. Yakın zamanda DPT tarafından açıklanan 2001 yılı hükümet tahminleri, bütçe performansı başta olmak üzere, hükümetin bu programı başarı ile devam ettirme kararlılığını ortaya koymaktadır.

2000 yılının ilk dokuz ayında, personel ve tarım destekleme ödemelerinde elde edilen belirgin tasarruf ve vergi gelirlerinde devam eden yüksek tahsilat performansı sayesinde, faiz dışı fazla 7.6 katrilyon TL ile rekor düzeyine yükselmiştir. Bununla birlikte, işletmeciler KİT'lerde verimlilik düşüşüne rağmen artan reel ücretlerin yarattığı maliyet baskısının nihai ürüne uygulanan düşük fiyatlandırma politikası ile birleşmesi, KİT sisteminin borçlarındaki büyümenin ivmelenmesine neden olmuştur. KİT'lerin bu yapısı, kamu kesimi borçlanma gereğindeki iyileşmeyi sınırlamaktadır.

2001 yılı bütçe hedefleri incelendiğinde, bütçe harcamalarında çok ciddi bir yavaşlama ve vergi gelirlerinde, ekonominin büyümesinin ötesinde bir tahsilat beklendiği görülmektedir. 2001 yılında, 2000 yılında ek vergi olarak getirilen özel iletişim, özel işlem ve faiz vergisinin 2001 yılında da devam etmesi öngörüsü altında vergi gelirleri için 31.8 katrilyon TL, vergi dışı gelirler için ise 3.7 katrilyon TL'si özelleştirme geliri olmak üzere 11.4 katrilyon TL gibi iddialı hedefler belirlenmiştir. Faiz oranlarının %30'lar seviyesine gerilemesinin etkisiyle faiz ödemelerinin 16.7 katrilyon TL'ye, toplam harcamaların ise 48.4 katrilyon TL'ye ulaşacağı öngörülmektedir. 2000 yılı için planlanan özelleştirme geliri nakit tahsilatının ancak %79.2'sinin gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, 2001 yılında hedeflenen bütçe performansına ulaşılması için özelleştirme uygulamalarında daha

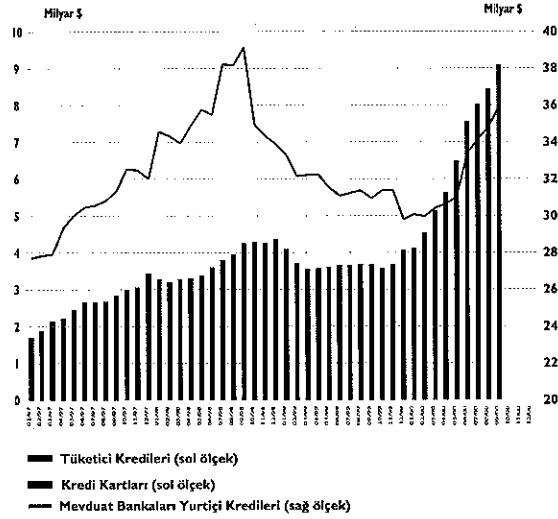
hızlı ve kararlı davranılması gerektiği görülmektedir. Kamu açıklarının kalıcı bir şekilde indirilebilmesi için geçici olarak uygulamaya konulan vergilerin kalıcı hale getirilmesinden ziyade, Türk vergi sistemini, kanunları, idaresi ve denetimiyle bir bütün olarak ele alarak, çağdaşlaştırmak ve kayıt dışı ekonomiyi azaltarak vergi tabanını genişletmek gerekmektedir. (bkz. TUSİAD Görüşler Dizisi No:4 Vergi Sistemi ile İlgili Öneriler, Eylül 2000).

2000 yılı başından itibaren, Merkez Bankası'nın para kurulu gibi davranma ve sterilizasyon yapmama politikası, yurtdışından beklenilenin üzerinde borçlanılması sonucu faiz oranlarının hızla düşmesine yol açmış, Hazine'nin itfadan az borçlanma politikası da piyasalardaki likiditeyi artırınca tüketim ve dolayısıyla ithalatı finanse eden yurtiçi kredi artışının önüne geçilememiştir. Mevduat bankalarının tüketici kredileri ve kredi kartlarıyla kullandıkları kredilerin tutarı yılbaşından itibaren yaklaşık 3.9 katrilyon TL artarak Eylül sonu itibariyle 6 katrilyon TL'yi aşmıştır. 2001 yılının ikinci yarısından itibaren kurların giderek genişleyen bir band içinde dalgalanması ile faiz aracının yeniden ön plana çıkacağı bir para politikası uygulanacağı tahmin edilmektedir. Merkez Bankası 2001 Temmuz ayından itibaren işlemeye başlayacak kur bandı için yaptığı açıklama ile, kurlarda bu tarihten itibaren de kayda değer bir dalgalanmaya izin vermeyeceği mesajını vermiştir. Kur çıpası uygulamasının terkedileceği 2001 Temmuz ayından itibaren, merkez sepet değeri aylık değer kazancı 2001 ikinci üç ay için programlanan %0.85 oranında sabit tutulmuştur.

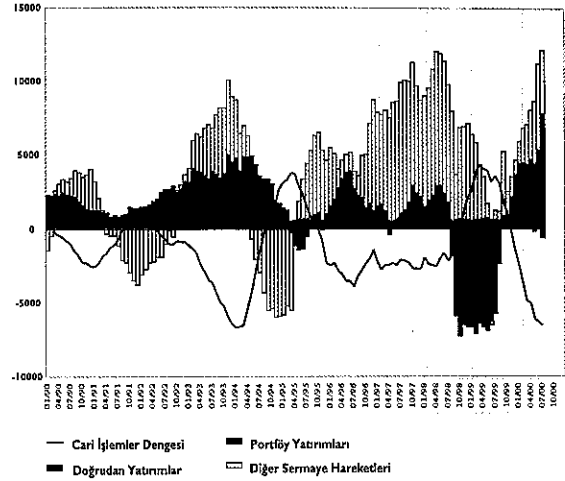
Yılın ilk yedi ayında, artan petrol fiyatları ve uluslararası piyasalarda beklenenin üzerinde değer kaybeden Euro'nun hızlandırıcı etkisiyle 5.9 milyar \$'a yükselen cari işlemler açığı, portföy ve uzun vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilebilmiştir. 2001 yılında ise, iç talepteki azalmanın dış ticaret açığındaki bozulmayı durduracağı beklenmektedir.

2001 yılı için belirlenen hedeflere ulaşılması ancak, maliye ve para politikalarının verilen tahahütler çerçevesinde uygulanmasının yanı sıra, mali şeffaflık başta olmak üzere, yapısal önlemlerin süratle hayata geçirilmesi ile mümkün olabilecektir.

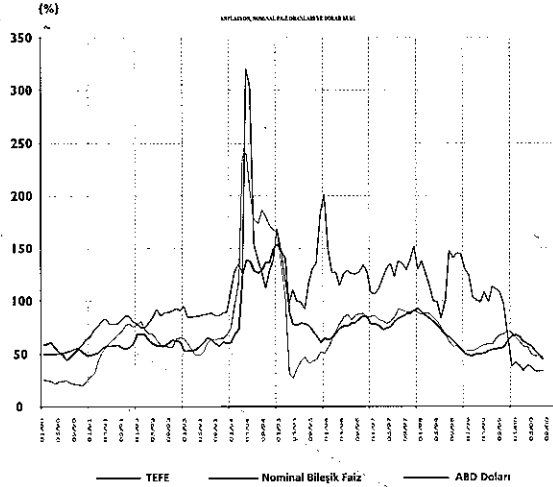
Mevduat Bankası Kredileri

Ödemeler Dengesi (12 Aylık Kümülatif)

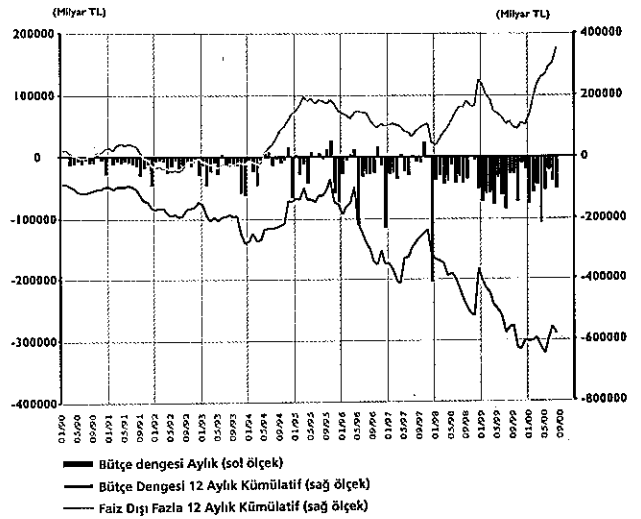

ENFLASYON, NOMİNAL FAİZ ORANLARI VE ABD DOLAR KURU*

* TEFE ve ABD Doları Kuru bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde değişimi.
Nominal bileşik faiz ise ay içinde yapılan işlemlerin ağırlıklı ortalamasını göstermektedir.

AYLAR İTİBARIYLA KONSOLİDE BÜTÇE (1994 Fiyatlarıyla)

Yönetimden, yönetişime

Erkut Yücaoglu

Türkiye ciddi bir ekonomik istikrar programının uygulandığı ve Avrupa Birliği adaylığı çerçevesinde uyum çalışmalarının başladığı bir dönemden geçiyor. Bu süreç, Türkiye'nin gerek ekonomik, gerek siyasal, gerekse sosyal yaklaşımlarında artık, köklü bir anlayış değişikliğini gündeme getirmesi gerektiği anlamına da geliyor. Öte yandan, tüm dünyada giderek belirginleşen bir süreç var. Sosyalist bloğun dağılarak yerini demokratik yönetimlere bırakması, merkezi planlamanın tamamen terkedilerek piyasa ekonomisinin yaygınlaşması, bilişim ve telekomünikasyon alanlarında yeni teknolojilerin gelişiminin yol açtığı yeni ekonominin hızla gelişmesi ve ticaret ve yatırımlarda giderek yoğunlaşan bir entegrasyon olarak özetlenebilecek bu süreçte, ülkelerin, ekonomik ve siyasi yapılarının ve hatta kültürlerinin giderek aynılaştığını, küreselleşme olarak adlandırılan bu dönemde, gelişmelere ayak uyduramayan ülkelerin geride kalmaya mahkum olduklarını görmekteyiz. Bu dönemde Türkiye, sadece içinde bulunduğu değişim süreci açısından değil, dünyanın geçirmekte olduğu hızlı dönüşüme de ayak uydurmak zorunda olduğundan, mevcut yapılanmasını gözden geçirmek zorundadır.

Devletin yeniden yapılanması konusu, Türkiye'nin sık sık güncel konular tarafından işgal edilen gündeminde öncelikli bir yer tutmalıdır. Devlet sistemini iyileştirmeye yönelik tartışmalarda, son zamanlarda göze çarpan kavramlardan biri, yönetim kavramı. Yönetişim, farklı şekillerde tanımlansa da

genel anlamda, bir ülkede, kaynaklar üzerinde kontrolü elinde bulunduran otoritenin bu kaynakları ekonomik ve toplumsal gelişme için nasıl kullandığını belirleyen gelenekler ve kurumsal yapı olarak nitelendiriliyor. Bu tanım, kararların nasıl alındığını, gücün nasıl kullanıldığını, ve yurttaşların bu sürece katılım yollarını içeriyor. Bu genel tanım gösteriyor ki, yönetim, şirketlerin ortaklarına ve müşterilerine olan sorumluluklarından insan haklarına, yerel yönetimlerden devletin düzenleyici rolüne kadar toplumsal yaşamın hemen her alanını ilgilendiriyor ve devletin yeniden yapılanması söz konusu olduğunda gözardı edilemeyecek bir kavram olarak karşımıza çıkıyor.

Devlet, özel sektör ve sivil toplum, refahın artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi konularında ortak sorumluluk taşıyorlar. Ancak bu hedeflere ulaşmak için hükümetlerin iyi yönetimi veya özel sektörün iş sağlama yetmiyor. Temel sorumluluk devletin üzerinde bulunuyor. Bugün birçok ülkede devlet, hukukun üstünlüğü ve katılımcı demokrasi ilkeleri etrafında, meşru bir yönetim, istikrarlı ve güvenilir siyasi kurumlar, sorumlu ve hesap verebilir bir bürokrasi ve işleyen bir piyasa ekonomisi sağlamak üzere yeniden yapılandırılıyor.

Küreselleşmenin ulaştığı boyut, yeni küresel kuralları ve küresel davranışları gerektiriyor. Geçtiğimiz son birkaç yılda yaşanan küresel finansal krizler, uluslararası para piyasalarında yönetim ve gözetimin yeniden ele alınmasını zorunlu kıldı. Bu ge-

lişmeler yönetişimin önemini bir kez daha kanıtladı. Artık, ülkelerin dünya ticaret ve sermaye akımlarından aldıkları payları büyütebilmeleri için sadece sağlam para ve maliye politikaları oluşturmaları, enflasyonu düşürmeleri, kurlarını istikrara kavuşturmaları ve bütçe açıklarını dengelemeleri yetmiyor. Uluslararası yatırımcı açısından şirketlerin çevre politikalarından etik değerlerine kadar bir dizi değişkenin önemi artıyor. Küreselleşmeyle birlikte, yeni ekonominin gelişmesi ve uluslararası para piyasalarının entegrasyonuna paralel olarak, ekonominin yanısıra yönetim alanında da dünyada, yeni bir düzen ortaya çıkıyor. Dünya ekonomik sistemindeki gelişmeler paralelinde yeni bir kalkınma sistemi oluşuyor. Bu sistemde tek başına piyasalar belirleyici rol oynamıyor. Yeni kalkınma modelinde piyasaların serbestçe gelişimi kadar insani ve toplumsal gelişim de önem kazanıyor.

Uzun yıllar boyunca Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede temel vurgu nicelik üzerine oldu. Nitelik ikinci plana itilerek, tüm çabalar büyümenin finanse edilmesine yoğunlaştırıldı. Sadece niceliği öne çıkartan bu büyüme yaklaşımı artık geçerliliğini yitirdi. Bugünkü kalkınma modelinde, sadece yüksek büyüme hızları sağlanması, insan odaklı ve çevreyle dost bir kalkınma için yeterli olmadığı anlaşıldı. Makroekonomik performansın yanısıra toplumsal gelişimin hızlandırılması gerektiği ortaya çıktı. Artık, fakirliği azaltmanın yanısıra tüm bireylere fırsat eşitliği sağlanması, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, sağlık koşullarının düzeltilmesi gibi çok daha geniş bir hedefler kütlesi geçerli.

Gerek AB üyeliği için, gerekse uluslararası bir aktör olabilmemiz için mutlaka iyi yönetişimi hayata geçirmeliyiz. Makroekonomik dengelerin tesis edilmesinin yanısıra, idari ve hukuki sistemimizde de bir an önce çağın gereklerini yakalamalıyız. Yolsuzlukla mücadele etmekte, insan haklarını ve mülkiyet haklarını korumakta, vergi sistemimizde adaleti sağlamakta, mali sistemimizi şeffaflaştırmakta geri kaldığımız takdirde, ekonomik istikrar programı-

mızda başarı sağlasak dahi, bu başarımız ciddi olarak tehdit altında olacaktır.

"İyi yönetişim", insan odaklı sürdürülebilir bir kalkınma için anahtar kavram. Ancak iyi yönetişimle geleneksel anlamdaki büyüme modeli arasında da çok yakın bir ilişki mevcut. Yapılan analizler, iyi yönetişimle bir dizi ekonomik ve sosyal gösterge arasındaki ilişkiyi kanıtlıyor. Zayıf yönetişim, toplumsal gelişmeyi yavaşlatmanın yanısıra büyüme hızını da düşürüyor. Tam tersine, iyi yönetişim büyüme hızını ve kişi başına gelir seviyesini artırırken, bebek ölüm oranı, okuma yazma oranı, yaşam beklentisi gibi toplumsal göstergelerde iyileşmeye yol açıyor.

Ülkelerin ekonomik ve siyasi sistemlerinin birbirine yaklaştığı yeni dünya düzeninde, merkezlerin işlevi azalırken yerinden yönetim önem kazanıyor. Süreçlerde, teknolojik gelişimin de mümkün kıldığı aynışma sonucunda, merkezler gönüllü olarak yetkilerini yerel birimlere devrediyorlar. Bu gelişme, sadece merkezi hükümetlerin yetkilerini yerel yönetimlere devretmesiyle de sınırlı değil. Çokuluslu şirketlerde kararların giderek daha az bir bölümü genel merkezlerde alınıyor. Bu eğilim, gelişmekte olan ülkelerin dünya sistemindeki gelişmeleri izlemek ve paylarına düşen rolü kabullenmek yerine, kendi siyasi ve ekonomik gelişme süreçlerine sahip çıkmaları şansını artırıyor. İyi yönetişimi hayata geçirebilen, ve ekonomik ve toplumsal gelişimlerini bu kavram etrafında sürekli olarak yeniden ele alabilen ülkeler, yeni çağda, dünya sahnesinde daha iyi bir rol sahibi olabilecekler.

Pazar ekonomilerinin ve seçimle işbaşına gelen demokratik yönetimlerin çoğunluğu oluşturduğu bu yeni dünya düzenine uyum sağlayabilmek için, bugün geline nokta ile yetinmemek ve değişimi sürekli bir gündem maddesi olarak görmek gerekiyor. Böyle bir dünyada Türkiye'nin hakettiği yeri alabilmesi için, iyi niyet ve temennilerin ötesine geçmek ve devleti yeni çağın gereklerine cevap verecek şekilde yeniden yapılandırmak gerekiyor.

Filistin: İntifada yeniden

Ariel Şaron'un yüzlerce İsrail polisi eşliğinde 28 Eylül günü Cuma namazı sırasında Al Aksar Camii'ne yaptığı "ziyaret"le Kudüs'te başlayan sarsıntı kısa sürede Ortadoğu'ya ve giderek bütün dünyaya yayıldı. Şaron niyetini, günler önce New York Times gazetesine verdiği bir demeçte açıkça belirtmişti: "Kudüs dünya yahudilerinin malıdır ve biz İsraililer onun bekçileriyiz." Bir ay içinde 130 Filistinli'nin ölümü, binlercesinin yaralanması, iki İsrail askerinin linç edilmesi ve aralarındaki bağlantı dolaylı da olsa 17 Amerikalı denizcinin bir intihar saldırısıyla öldürülüşü biçiminde dramatik sonuçlara ulaşan "İntifada 2000", böyle başladı. Ne Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Annan'ın, ne İngiltere Dışişleri Bakanı Cook'un ne de ABD Başkanı Clinton'un ısrarlı girişimleri, şiddetin tırmanışını engelleyemedi.

Uygulanması mümkün olmayan bir ateşkes ve çatışmanın taraflarında tehlikeli boyutlara tırmanan radikal söylem, güne hükmetmekte. İsrail'in barış karşıtları için sorun, Ehud Barak'ın Filistinlilere barış görüşmelerinde

Ortadoğu'daki sarsıntı dünyaya yayılıyor

Zafer Yörük

gereğinden fazla taviz verdiği kanısı ve Kudüs'ün asla anlaşma konusu olmaması gerektiği. Benzer duygular, tersyüz edilirse, Filistin tarafındaki radikallerin haleti ruhiyesi de anlaşılacaktır. Hamas, İslami Cihad ve hatta Arafat'ın fiilen önderi olduğu FKÖ'nün en büyük bileşeni El Fetih militanları, İsraililerle konuşmanın anlamsızlığı üzerinde birleşiyorlar. Yaser Arafat da Ehud Barak da çok hassas dengeler üzerinde siyaset yürütmekteler. Arafat, bir yandan görüşme kanalını açık tutarken öte yandan, "bizim ne istediğimiz bellidir, ya bunları kabul edersiniz ya da cehenneme kadar yolunuz var" gibi sert ifadeler kullanmakta tereddüt etmiyor. Öte yandan, Likud'un ve tabii ki onun önderi Ariel Sharon'un da içinde olduğu bir "milli birlik koalisyonu", Barak'ın son haftalarda en sık tekrarladığı manzume haline geldi. Barak açısından sorun, İşçi Partisi'nin başından iktidara gelişini, İsrail halkının savaştan bıkmış olmasına borçlu oluşu. Dolayısıyla barış sürecine konacak kesin bir nokta Ehud Barak döneminin de sonu olma tehlikesini taşıyor. Benzer bir durum Arafat için de geçerli. Filistin halkı, 1987-93 arasındaki birinci İntifada gibi uzun süreli bir çatışma dönemine girerse, çatışma kızıştıkça anti-Semitik ve anti-Hristiyan söylemleriyle radikal İslamcı grupların özellikle de Hamas'ın, FKÖ, El Fetih ve Arafat'ın popülerliğini bu kez tamamıyla silmesi tehlikesi söz konusu. Nitekim Batı basını şimdiden Arafat'ın, Filistin halkının bütünü bir yana, kendi örgütü El Fetih'in silahlı gücü Tanzim'e bile ne derece söz geçirebildiğini tartışıyor. Filistin yönetimi altındaki cezaevlerinde bulunan Hamas militanlarının serbest bırakılması ve ardından başlayan bombalı intihar saldırıları bu yöndeki gidişin ilk göstergeleri. Tabii ki yeni bir uzun İntifada olasılığında tehlike, iki liderin koltuğuyla sınırlı olmayacak. Filistin'de başlayan karşılıklı sert-

leşme ve kutuplaşmanın, kısa sürede Ortadoğu'nun bütününde yeni bir istikrarsızlık dönemine evrilmesi ve özellikle petrol fiyatlarında küçük çaplı bir krizi yeni atlatmış olan Avrupa ve genel olarak dünya ekonomisi için altından kalkılması zor sonuçlar doğurması kaçınılmaz. Bölgede, özellikle Mısır, Ürdün ve Suriye gibi kendini barışa endekslemiş Arap rejimlerinde iç huzursuzluktan, ABD yönetimi için başını bizzat çektiği uzun ve sancılı bir barış sürecinin iflasıyla ortaya çıkacak prestij kaybına kadar bir dizi sorun, dünya politikasının eşliğinde bekliyor. Gerek son Arap Zirvesi'nden çıkan şaşkıncı ölçüde ılımlı kararlar, gerekse de Başkan Clinton'un barış görüşmelerine, dönüşteki ısrarlı tutumu, bu çerçevede anlam kazanıyor.

Kalıcı ve etkili barış, hep büyük çatışmaların ardından gelir ve Filistin'de son yarım yüzyıldır yeterince büyük çatışma yaşandı. Arap-İsrail savaşları bir yana, yalnızca 1987-1993 arası Batı Şeria ve Gazza'da sokak gösterileri olarak yaşanan İntifada'nın bilançosu, çoğunluğu Filistinliler olmak üzere 1322 ölü. Yeni "İntifada"nın ilk bir ayında ulaşılan 133 ölü ise, ilk İntifada'nın ilk üç ayındaki bilançoyu bile aşıyor. Kısacası, Filistinliler ve İsraililer için çatışmak için her türlü sebep yüzeyde mevcutken, biraz derine bakıldığında, 1993'te İzak Rabin'le Yasser Arafat arasında Oslo'da gerçekleşen tarihi tokalaşmayla başlayan yumuşama sürecinin bu momentte tersyüz edilmemesi için yeterince sebep görülüyor.

Yugoslavya'da eski rejim ve devrim

Yugoslavya'da 24 Eylül seçimleri dramatik sonuçlar yarattı. Devlet Başkanı Slabodan Milošević, inatçı bir direnişin ardından kitle gösterileri ve özellikle Rus Devlet Başkanı Putin'in net tavrını da içeren yoğun uluslararası baskı altında iktidardan çekilmek zorunda kaldı. Muhalefet lideri Vojislav Kostunica, 7 Ekim günü yeni Yugoslavya Devlet Başkanı olarak Parlamento'da and içti. Böylelikle son domino taşı da devrilmiş ve on yıllardır iç savaş ve dış müdahaleler içinde bölüne bölüne neredeyse salt Sırbistan'dan ibaret kalmış olan Yugoslavya, anti-komünist Doğu Avrupa devrimleriyle olan randevusuna 10 yıl gecikmeli de olsa ulaşmış oldu. Belgrad 2000, birçok yanı sıra 1989 Bükreş'ini çağırıyor. Belgradlılar, seçim gününden bu yana "Eski Rejim ve Devrim" terimleriyle konuşmayı tercih ediyorlar. Ama bu analojiyi derinleştir-

mek mümkün değil. Öncelikle, Milošević'i bugüne kadar iktidarda tutan, bir baskı ve sindirme rejiminin araçlarından çok, popüler halk desteği idi. Yugoslavya'da on yıldır çok partili sistem işliyor ve Milošević sokaklardan önce seçim sandığında, iktidardan düştü. Dahası, Yugoslav rejimini ayakta tutan ideoloji, parçalanma sürecinin başlangıcından bu yana sosyalizm ya da komünizm olmaktan çıkarak yerini Sırp milliyetçiliğine bırakmış durumda. Belgrad devrimi, ne bir parti diktatörlüğüne ne de bir resmi ideolojiye karşı gerçekleşmedi. Sırp milliyetçiliği, Kostunica önderliğindeki 18 partilik muhalefet bloğu Sırbistan Demokratik Muhalefeti'nin de başlıca temasıydı ve bu ana temanın iktidarda da sürmemesi için hiçbir neden yok. Yeni iktidarın Milošević'i savaş suçlusu olarak yargılatmayacağını açıklaması ve yeni kurulan geçici Sırp hükümetinin bileşimi, yeni Yugoslavya'da bir kopuştan çok, süreklilikten söz etmenin uygun olacağının göstergeleri. Kostunica, savaş suçlusu olarak yargılanması talep edilen savunma bakanını değiştirmemekte kararlı. Dahası, yeni Sırbistan Başbakanı Milomir Minić de Milošević'in Sosyalist Parti'sine mensup.

Peki Kostunica'nın vaad ettiği dönüşüm nerede? Burada muhalefetin iki temel propaganda temasına bakmak gerekiyor. Birincisi, Milošević'in kendi ailesini, yakınlarını ve Sosyalist Parti elitini sanayinin kilit noktalarına yönetici tayin ederek zenginleştirme temelinde kurduğu, yolsuzluk ve rüşvete dayalı ekonomik rejimden liberal pazar ekonomisine geçiş talebi. İkincisi ise, Yugoslavya'nın ve Sırbistan'ın uluslararası alandaki izolasyonuna son vererek Avrupa'yla bütünleşme yolunda adımlar atma ihtiyacı. Yugoslavya, Ekim ayının başından itibaren bu iki doğrultuda bir geçiş sürecine girmiş bulunuyor. Bu geçişin "Eski Rejim"le ne derece kopuş ve ne derece süreklilik içereceğini ise zaman gösterecek.

Bir başkan daha düşerken

Milošević'in düşüşünü önceleyen benzer bir gelişme, Eylül ayında Peru'da yaşanmıştı. Mayıs'ta yapılan başkanlık seçimlerinde oldukça şüpheli koşullarda yeniden seçildiği ilan edilen Başkan Alberto Fujimori, yeniden seçilmeye gidileceğini ve kendisinin başkan adayı olmayacağını sonunda ilan etmek zorunda kaldı. Peru'da aylardır kitlesel protesto gösterileri devam etmekteydi. Ama Fujimori'yi bu karara zorlayan asıl gelişme, Peru

gizli servisi başkanı Vladimiro Montesinos'u bir kongre üyesine rüşvet verirken gösteren video kasetinin ülke televizyonlarında yayınlanmasıyla patlayan skandal oldu. Muhalefet, Fujimori'nin hemen çekilmesini ve Montesinos'un tutuklanmasını talep ediyor. Montesinos'un Peru ordusuyla olan yakın bağları ise, böyle bir durumda askeri darbe ihtimalini ortaya çıkarıyor. Muhalif kitle gösterilerinin gündeme damgasını vurduğu Peru'da belirsizlik sürüyor.

On yıl sonra sol

Yugoslavya'da sosyalist bir devlet başkanı iktidardan düşerken Polonya'da ve Litvanya'da, Ekim ayında yapılan seçimler bunun tersi yönünde sonuçlar verdi. Polonya'nın eski komünist, yeni sosyal demokrat Devlet Başkanı Alexander Kwasniewski, beş yıl daha başkan olarak seçilir-

ken, eski Devlet Başkanı ve 1980'li yılların başkanı Lech Walesa, yalnızca %1 oy alabildi. Litvanya'da yapılan genel seçimlerde yine eski bir komünist olan sosyal demokrat önder Algirdas Brazauskas, oyların çoğunluğunu kazandı. Yugoslavya'dan ayrılma cumhuriyetlerden Slovenia'da, Ekim ayının yapılan seçimleri de merkez-sol koalisyon kazandı.

Öte yandan Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag, 20 Eylül günü ilk kez IMF ve Dünya Bankası'nın genel kurullarına ev sahipliği yaparken, yine ilk kez dünya çapında anti-kapitalist protestocuların toplandığı kent oldu.

ABD seçimleri: Bush önde

ABD Başkanlık seçimleri, 7 Kasım'da gerçekleşecek. Cumhuriyetçi ve Demokrat başkan adayları George W. Bush ve Al Gore televizyonda çıktıkları üç tartışma oturumu sonunda başabaş gitmeyi sürdürürken önderliğin küçük bir farkla Bush'a geçtiği görülüyor. Demokrat cephe, bundan sonraki kampanyasında Yeşillerin başkan

adayı Nader'e gidecek oyları kazanmak üzerinde yoğunlaşacağı benziyor. Kongre'deki Al Gore taraftarları, Nader'e verilecek her oyun, gerçekte Bush'a verilmiş olacağı mesajıyla kendi bölgelerinde kampanya yürütürken, Hollywood yıldızı Robert Redford ve Melissa Etheridge, sırf bu amaçla Washington ve Oregon'u turlamaktalar. Al Gore cephesinin sorunu, Demokrat Parti dışından sol söyleme sahip bir başkan adayının ilk kez %

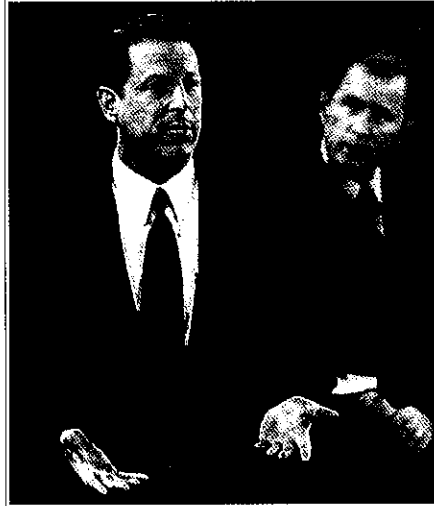
6'ya varan bir oy potansiyeli kazanmış olması. Öte yandan Cumhuriyetçilerin sağında onların oylarını bölecek bir başka aday mevcut değil.

Avrupa'da iki referandum

Ekim ayı içinde Avrupa Birli-

ği'nin liderleri güney Fransa'nın Biarritz bölgesinde bir araya gelerek AB'nin genişleme sorunlarını ele aldılar. Toplantıda doyurucu kararlar alınmadığı bildirildi. Toplantı, Danimarka'da Avrupa para birimi Euro'ya dahil olmayı reddeden 28 Eylül tarihli referandumun üzerine geldi. AB para birimi sistemine girmiş olan ülkelerin liderleri, bu referandumun Euro projesini etkilemeyeceğini bildirirken, referanduma ilk ciddi tepki, Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac'tan geldi. Chirac, Haziran sonunda yaptığı "çift şeritli" Avrupa Birliği önerisini tekrarlayarak Fransa ve Almanya önderliğindeki bir hızlı şerit grubunun entegrasyon sürecini hızlandırması gerektiğini belirtti.

Bir başka referandum da İsviçre'de gerçekleşti. İsviçre halkı, ülkede halen %19 olan mülteci oranına %18 barajı önerisini ırkçı bularak reddetti. Öte yandan Jörg Haider'in aşırı sağcı Özgürlük Partisi, Avusturya koalisyon hükümetine girişinden bu yana, ilk seçim yenilgisini Ekim ayında Styria bölgesel seçimlerinde %12 oy alarak yaşadı. Geçen yıl Ekim ayında aynı parti aynı bölgeden %29 oy almıştı.

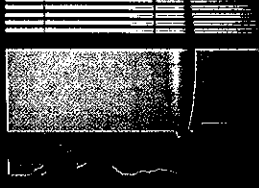

AKILLI BİR
GÖKDELENDE YAŞAMAK
NASIL BİR ŞEY DERSİNİZ?

BU AKILLI GÖKDELEN

METROCITY MILLENNIUM...

GARANTİ BELGELİ HI-TECH DAİRELER

121-302 metrekare arasında 6 farklı daire tipi.
Karbon-polen filtreli havalandırma. UV filtreli ve
açılabilir pencereler. Home theatre altyapısı.

Dijital televizyon bağlantısı.

İnternet ve data hattı. Dairelerde 24 saat jeneratör hizmeti.

Teknolojinin tüm yenilikleri, tüm konforu.

SAĞLIK HİZMETİ

Doktor ve acil durumlar için sesli bağlantı.

24 saat doktor ve ambulans.

Aile hekimliği hizmeti.

TENİS KORTU

Açık ve kapalı tenis kortları.

6000 METREKARE YEŞİL ALAN

Dinlenme, gezinti ve jogging için özel
parkurlu bahçe.

YÜZME HAVUZU

Yazın açık, kışın kapalı ve ısıtılmalı havuz.

Asansörle havuza doğrudan ulaşım.

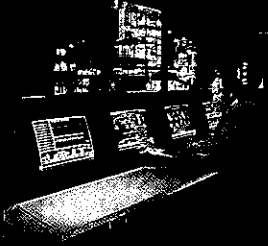
ALIŞVERİŞ MERKEZİ

Dünyanın en iyi markalarını rahatlıkla
bulabileceğiniz mağazalar.

Süpermarket. PTT. Kuru temizleme. Fast food.

Evet; akıllı bir gökdelende, akıllı bir dairede yaşamak... Bu, kendiniz ve aileniz için bugüne kadar verdiğiniz en akıllıca karar olacak.
Gelin, Metrocity Millennium'daki dairenizi bir ziyaret edin; anlattığımız her şeyi yerinde görün.

Uzun vadeli konut kredileriyle cazip ödeme imkânları. Randevu için: Büyükdere Caddesi No: 171 Levent 80620 İstanbul Tel: (0212) 282 49 63 (4 hat) Faks: (0212) 282 49 67

GÜVENLİK

ANSI, ACI 318 ve UBC 1995 deprem standartlarındaki taşıyıcı sistem çözümü. Deprem sensörlü asansör.

Yangın uyarı, müdahale ve tahliye sistemleri.

Bina güvenlik birimine sesli ve görüntülü bağlantı.

24 saat kameralı ve kartlı izleme.

KONSER VE SİNEMA SALONLARI

150 kişilik konser ve konferans salonu.

DTS Surround sistemli 5 ayrı sinema salonu.

METEOROLOJİ İSTASYONU

Hava durumu ile ilgili tüm verileri, dairenizde sadece bir düğmeye basarak okuyabileceğiniz ekran.

METRO İSTASYONU

Alışveriş merkezinden Levent metro istasyonuna doğrudan bağlantı.

SPOR SALONU

Fitness salonu. Solarium.
Sauna. Buhar odası.

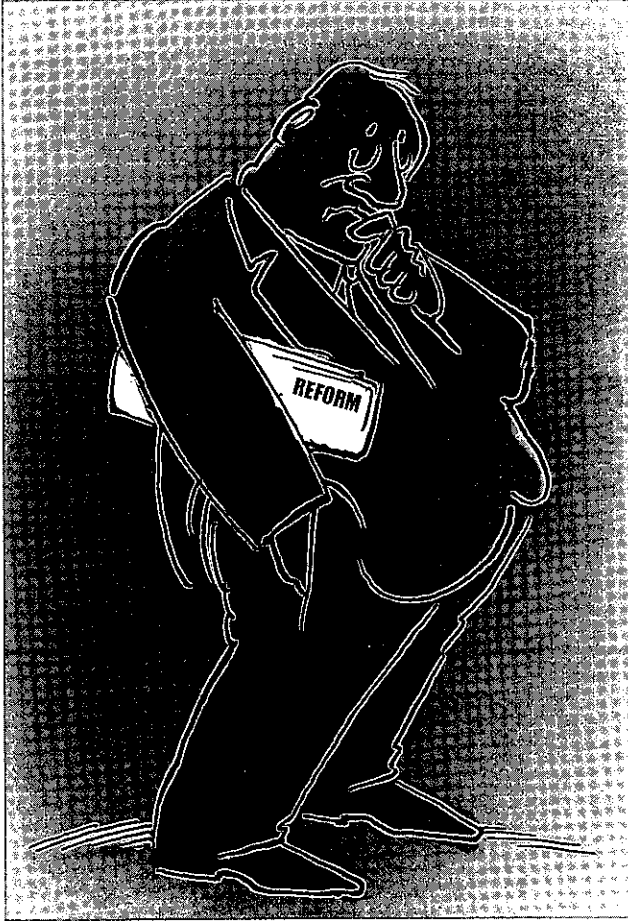
OTOPARK

2300 araç kapasiteli otopark alanı.

Birey, toplum, devlet ilişkileri ve

reform

Özden Sanberk

21. yüzyıla girerken dünyanın köklü bir değişim süreci içinde bulunduğunu görmekteyiz. Ekonomik sınırlar ortadan kalkmakta, uluslararası ticaret kuralları değişmekte, trilyon dolar değerinde sermaye her gün kıtalar arasında hareket etmekte, bilgi yoğun yeni ekonomi, ticaret ve iş hayatını yeni yapılanmalara mecbur etmektedir. Bilgisayar, iletişim, bilişim, uzay, robotik, genetik gibi yeni teknolojiler ve yeni malzemeler, gerek ekonomileri, gerek sosyal yapıları ve gerekse bunları düzenleyen geleneksel politika ve kuralları derinden sarsmaktadır. Dünyadaki bu olağanüstü gelişmeler, sırf işgücü, rekabet, piyasa olgularını değil, aynı zamanda, temel hak ve özgürlükleri, demokrasiyi, insan haklarını, hukuku, sosyal politikaları, birey ve toplum ilişkilerini, bi-

rey ve devlet ilişkilerini ve devletin rolünü kökten etkilene potansiyeline sahip bir dönüşüm süreci yaratmaktadır. Bu dönüşüm aslında 19. yüzyılda tarımdan sanayiye geçiş devrimi kadar kapsamlı bir dönüşümdür. Belki tamamıyla farkında olmadığımız bu olgu, aslında, günlük yaşantımızı hergün, her an derinden etkileyen bir ritim içerisinde gelişip gitmektedir.

Bu gelişmeleri göğüslemek ve bilgi çağının doğurduğu sorunlara yanıt aramak ve bu çağın yarattığı fırsatları değerlendirmek için ülkelerin, devlet-toplum-birey ilişkisi sorunsalını tekrar değerlendirmeye çalıştıklarına ve devletin rolünü yeniden tarif etme çabası içine girdiklerine şahit olmaktadır.

Bilgi çağı ve küreselleşme, devletin işlevini ortadan kaldırmamakta, fakat niteliğinin değişmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hatta bir çok alanda daha fazla Devlet gereksinimini beraberinde getirmektedir. Çevrenin korunması, organize suçlarla savaşım, adaletin etkin ve süratli dağıtımı, saydamlığın sağlanması gibi alanlarda devletin rolü, daha fazla önem kazanmaktadır. Bu rol, bilgi çıkışlı ekonominin temelini oluşturan girişimcilik koşullarının yaratılmasında, kendini bir zorunluluk olarak hissettirmektedir. Devlet, aynı zamanda, gelir dağılımı ve istihdam politikalarının belirlenmesiyle uygulanmasında, kamu hizmetlerinin etkin ve adil biçimde sağlanmasında, makro ekonomik politikaların yönetilmesinde, bilim, teknoloji ve eğitim politikalarının belirlenmesinde ve yürütülmesinde önemli rol sahibi olmaktadır. Tabiatıyla siyasi ve askeri alanlarda ülke çıkarlarını korumak, toprak bütünlüğü ve siyasi birliği muhafaza etmek, yine devletten bekle-

nen görevler arasında kalacaktır. Küresel kapitalizm içinde ülke çıkarlarını korumak da devlete düşen yeni görevler arasında yer almaktadır.

Güçlü devletin sonucu:

Bireyin devlete karşı korunması

Bütün bunlar, zayıf bir devlet değil, tam tersine muktedir, güçlü ve etkili bir devlet gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Ancak güçlü devletin ortaya çıkardığı bir diğer gereksinim de bireyin devlete karşı korunmasıdır. Bu gereksinim, devletin bireye, bireyin devlete karşı yükümlülüklerinin yeniden tanımlanması zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Girmekte olduğumuz yeni yüzyılın başında, kamu yönetimi kavramı yeniden değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme, devletin işlevini, bireye karşı sorumluluklarının bilinci içinde güvenilir, etkin, verimli, ekonomik ve saydam biçimde yerine getirmesi amacına yöneliktir.

Yeniden değerlendirme, bir tartışma süreci açılması anlamını taşır. Bireyin toplum içinde, devlet karşısındaki rolü, bu tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bugün dünyada sosyalizm ve kapitalizm arasında geleneksel savaşım ortadan kalkmıştır. Bugünkü mücadele yeni düşünce yapılarıyla muhafazakar düşünce yapıları düzeyinde cereyan etmektedir. Küreselleşme, bilgi toplumu, sosyal dışlanmanın önlenmesi, birey odaklı kalkınma stratejileri, kültürel çeşitliliğin bir zenginlik ve yaratıcılık kaynağı olması gibi konular, modern dünyanın tartışma konuları arasında yer almaktadır. Bu konular aynı zamanda modern dünyada kendi yerini almak isteyen toplumların talep ve beklentilerini oluşturmaktadır. Yerel ihtiyaçların yerel yönetimlerle karşılanması, daha fazla katılımcılık, daha fazla hesap verme gibi kavramlar da modern toplumların beklentileri arasında bulunmaktadır. Bu beklentileri yerine getirmek, bu talepleri karşılamak, geleneksel devlet yöntemleriyle mümkün olmamaktadır. Bir çok ülkenin "yönetişim", gibi "toplam kalite yönetimi" gibi, "kamu işletmeciliği" gibi, toplumsal bilim lugatımıza yeni giren kavramları, reform çalışmalarının temel taşları olarak kullanmaya başladıklarını görüyoruz. Modern toplumların yönetim bilincinde, bürokratik ve hiyerarşik yapıların, yerlerini; giderek daha süratli biçimde, insan

unsurunu ön planda tutan ve bilgi birikimini, tutum ve davranış biçimlerini temel alan, insan kaynakları yönetimi anlayışına bıraktığına şahit oluyoruz.

Ekonomik hayatta devlet, geçmiş yıllarda, temel alt yapı projelerinin gerçekleştirilmesi için ülke kaynaklarının seferber edilmesinde öncü rolü oynamıştı. Devletin büyük gücü aslında kaynakları kontrol etmesinden, kaynaklara hükmetmesinden doğmakta idi. Oysa 21. yüzyılın bilgi/sanayi devriminde, süratli hareket, esneklik ve teknik bilgi, devlet için zaruri nitelikler haline dönüşmektedir.

İşte çevremizde cereyan eden bu değişikliklerin beraberinde getirdiği sorunlara yanıt bulmak ve bu sorunları göğüslemek fakat aynı zamanda bu değişikliklerin yarattığı fırsatları değerlendirmek için devletin, Türkiye'de de köklü bir reforma tabi tutulması ihtiyacı, hiç kimse tarafından yadsınamayacak bir gerçek oluşturmaktadır.

Her reform direnç odaklarını beraberinde getirir

Kendimizi, dünyadaki süratli değişikliklerden soyutlamamıza olanak yok. Zaten dünya süratle değişirken, aslında Türkiye de süratle değişiyor. Yüzde 70'i otuz yaşın altında olan nüfusumuzun yarısından çok fazla bir bölümü, artık şehirlerde yaşamaya başlamıştır. Kırsal alandan kentlere göç olgusu son derece süratle cereyan eden bir olgudur. Kitleli göç boyutlarına varan bu hareket, ülkemizin sadece demografik yapısını değiştirmekle kalmamakta, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda büyük sorunlar ortaya çıkarmakta, fakat aynı zamanda büyük bir sinerjiyi de harekete geçirmektedir. Bir yandan bölgelerarası dengesizlikler ve kişisel gelir farkları uçurum boyutlarında artış gösterirken, bir yandan da kentleşen kitleler arasında oldukça önemli bir kesimin refah seviyesi artmakta, belli oranlarla sınırlı da olsa, yeni nesil bir orta sınıf şekillenmekte yaygınlaşmakta ve güçlenmektedir. Daha önceleri marjinal durumda olan büyük kırsal kesim kitleleri kentsel topluluklar içine karışmaktadır. Aynı zamanda kentlere gelen yeni kitleler yeni yerleşim birimleri açmaktadır. Fertler ve toplumlar daha fazla eğitim, daha fazla düşünce, daha fazla özgürlük, daha fazla sosyal kuşatma istemektedir. Sivil toplum hareketleri gelişmektedir. Yerel yönetimler zorlanmakta ve yerel ihtiyaçlara yanıtla-

rın süratle ancak yerel düzeyde verilebileceği gerçeği geleneksel merkezi yapılanmaların fiilen işlevsiz kalması sonucunu doğurmaktadır. Fertlerin ve toplumların daha fazla eğitim, daha fazla yaşam kalitesi, daha fazla refah istekleri, aslında ekonomik ve sosyal kalkınmanın ve dolayısıyla değişim ve dönüşüm çabalarının başarıya ulaşmasının da teminatını oluşturmaktadır.

Başka birçok ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de, açık ve akıcı toplum yapısını hedef alan değişim süreçlerine ve dönüşüm eğilimlerine karşı direnç noktalarının oluşması doğaldır. Yeni düşünce ve yeni yapılanmalar, kısacası değişiklik, her zaman bir risk unsuru taşır. Her reform hareketi, kaçınılmaz olarak savunmacı ve reform karşıtı direnç odaklarıyla karşı karşıya kalır. Reformların başarısı, toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmelerine bağlıdır. Bu, bir yerde, reformların meşruluk kazanması anlamına gelir. Bu da ancak, reformların kamu önünde geniş ve serbest şekilde tartışılmasıyla mümkün olabilir.

Araştırma Projesi, bunlar arasında başlıcaları olarak sayılabilir. Ancak devletin yeniden yapılanması yolundaki bu girişimlerin hemen hiçbirinin uygulamaya geçirilmesi mümkün olamamıştır. Devlet reformunun gerçekleştirilmesi için devletin işleyişinin çağın gereklerine uydurulması zorunluluğu kendini daha fazla hissettirmekte, ancak gecikildikçe reformların gerçekleştirilmesi daha da güçleşmektedir. Girdiğimiz yüzyılda çağdaş uygarlığı yakalamak ancak bilim, teknoloji ve düşünce düzeyinde yeniliklerin ve girişimciliğin önünün açılması, eşitsizliklerin giderilmesi için ekonomik ve sosyal uyum koşullarının yaratılması ile mümkündür. Devletin işlevlerinin, bu olgulara imkan verecek şekilde düzenlenmesi ve işletilmesinin temini gerekiyor. TESEV'in Devlet Reformu çalışması bir çağdaş uygarlık hedefidir ve modern bir devlet yaratma ilkesinden esinlenmiştir. Bu çalışma aslında bir son değil bir başlangıç aşaması içermektedir. Bu önerilerin hayata geçirilmesi güçlü bir siyasi iradeye ve geniş

Devlet reformunun gerçekleştirilmesi için, devletin işleyişinin çağın gereklerine uydurulması zorunluluğu kendini daha fazla hissettirmekte, ancak gecikildikçe reformların gerçekleştirilmesi daha da güçleşmektedir.

şabilmesiyle mümkün olabilir. Reform karşıtı çevreler, savunmacı tek bir gündem etrafında oluştuğu için, güçlü bir hareket meydana getirirler. Yenilik ve reform taraftarı eğilimler ise, doğal olarak, dağılık ve ortak gündemden yoksundur. Bu nedenle seslerini duyurmaları ve kitlesel destek kazanmaları kolay değildir. Yenilik ve değişiklikler, güçlü yerleşik çıkarların tepkisini davet eder. Bu tepkiler, toplumun sırf muhafazakar-kırsal kesiminden değil aynı zamanda, geleneksel kentsel-sol kesimlerden, kamu sektöründen ve serbest meslek hatta sendikalardan da doğar. Başka ülkelerin deneyimlerinde oldukça sık rastlanan bu durum aslında Türkiye'de de farklı olmamaktadır. Serbest ve çoğulcu tartışma, bu sorunun çözümü için sağlıklı tek yoldur.

Gecikildikçe reformları gerçekleştirmek güçleşir

Geçmişte Türkiye'de devlet reformu çalışmaları yapılmıştı. 1963 yılında başlatılan Merkezi Hükümet Teşkilatlanma Araştırma Projesi ve 1988 yılında Kamu Yönetimi

katımlı toplumsal bir isteğe dayalı, kapsamlı bir eylem planını oluşturulmasına bağlıdır. Böyle bir planın oluşturulması için sivil toplum örgütlerinin aynı yönde çaba göstermeleri ve yoğun bir etkileşim içinde işbirliği yapmaları gerekiyor. Bu belirlemeden hareketle biz TESEV'in görevini sadece bilgiyi üretmekle sınırlı görmüyoruz. Aynı zamanda o bilgiyi toplumun her kesimine ulaştırabilme ve tartışılmasını da sağlama gibi sorumlulukları olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle önümüzdeki dönemde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecini de gözönünde bulundurarak, Devlet Reformu çalışmamızın sonuçlarını mümkün olan en geniş şekilde tanıtmaya, bunları tartışmaya açmaya ve tüm sivil toplum kuruluşlarıyla bütünleşmiş bir ilişki ve işbirliği içinde, devletin işleyişinde çağdaş uygun reformlar yapılması gereksinimini, ülkemizde politik gündemin en ön sıralarına çıkarmaya çalışacağız.

Özden Sanberk

TESEV Genel Direktörü

Yaşamın dokunulmazlığı . . .

Düşündüğünüzden daha yakın!

Beykoz Konakları... Yeni otoyol ile Levent'e on dakika uzaklıkta ve orman içinde özel bir yaşam kültürü... Yemyeşil doğa, sakinlerini çoktan kucakladı. Doğal peyzajla birbirinden ayrılan ve içlerinde özgün mekanların yaratıldığı Beykoz Konakları'nda yaşam başladı... Siz de, hem komşuluğun sıcaklığını, hem de dokunulmazlığın ayrıcalığını yaşayan özel ailelerden biri olabilirsiniz. Yakın zamanda görmediyseniz, gelin, konuğumuz olun. Ve size özel ödeme koşullarıyla, Beykoz Konakları'nda yaşamaya başlayın.

Tepe Grubu Beykoz Konakları Paşabahçe-İstanbul Tel: (0216) 539 00 39 (pbx) Faks: (0216) 539 00 48

Parlamentoların verimliliği ve reform önerileri

İlter Turan

Reformu engelleyen nedenler

Günümüz demokrasilerinde parlamentolar, başlıca çıkarların temsil edilmesi ve yasa yapma/kural koyma olmak üzere çok sayıda işlevi yerine getirmektedirler.

Parlamentolar, içinde yer aldıkları toplumlarda ortaya çıkan ekonomik, demografik, teknolojik, sosyal ve siyasal değişimlere paralel olarak, değişim ihtiyacıyla karşılaşırlar. Reform yoluyla çevresel koşullardaki değişime uyum sağlanmaması durumunda ülke siyaseti tıkanmakta, durgunlukla birlikte, siyasi değişim yolları da açılabilir.

Genel olarak bakıldığında, parlamentolar günün koşullarına uygun yeterli yapılar geliştirememişlerdir. Bunun sonucunda, toplumun beklentilerini karşılayamayan parlamentoların, kamuoyunda saygınlıkları azalmakta ve güçlerini yürütmeye kapırmaktadırlar.

Parlamentoların yapısal dönüşümünü engelleyen birçok neden bulunmaktadır. Herşeyden önce, parlamento üyelerinin seçimle göreve gelmeleri ve hükümetlerin göreve gelmek ve görevde kalmak için parlamenter çoğunluğun güvenine sahip olmaları gereği yapısal değişim, ancak parlamentoda yaygın bir mutabakat oluşabilmesine bağlıdır. Ancak yapılması uygun görülebilecek değişiklikler, üyelerin ya da partilerin istemediği sonuçlar doğurabilir, değişime direnç yaratabilir. Örneğin, parlamento üyeleri, verimliliği amaçlayan reform önlemlerinin hareket alanlarını daralttığı gerekçesiyle, bu yöndeki girişimlere sıcak bakmamaktadırlar. Dolayısıyla, parlamentodaki tüm aktörler reform konusunda daha orta yol izleyen stratejiler seçmekte, kısa vadede kapsamlı değişiklikler yapmaktan çekinmektedirler. Kısaca, zaman içerisinde oluşan parlamento sosyolojisi de hem parti gruplarını hem de parlamento üyelerini değişim konusunda daha muhafazakar kılmaktadır.

Parlamentonun üretkenliği nasıl artabilir

Parlamentoların toplumdan gelen taleplere yanıt verebil-

meleri ve üretkenliklerini arttırabilmeleri için başlıca üç alanda değişiklik yapılması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, parlamentonun iş görme ya da çalışma kurallarını değiştirmektir. TBMM İçtüzüğü'ndeki kuralların değiştirilmesiyle, üretkenliği arttırmak olanaklıdır. İkinci olarak, parlamento içerisinde işbölümü ve uzmanlaşmanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun da temel aracı komisyonlardır. Farklı siyasal sistemlere sahip olsalar da başta İngiltere, ABD ve İtalya olmak üzere birçok demokratik ülkede, yasa tasarı ve tekliflerine son şekil, komisyonlar tarafından verilmekte, genel kurullarda ayrıntılı tadilat tartışmalarına ihtiyaç kalmamaktadır. Üçüncü olarak, parlamenter destek hizmetlerinin artırılması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu hizmetler, üyelere, çalışma odası ve sekreteryaya sağlanmasından, danışma ve araştırma hizmetleri verilmesine kadar, geniş bir alanı kapsamaktadır.

Türk parlamentosunda verimliliği etkileyen nedenler

Özellikle 1999 seçimlerinden sonra, hükümet, yoğun faaliyet göstererek yasama üretkenliğini arttırmış olmakla birlikte, kamuoyu son yıllarda parlamentonun performans eksikliğinden hükümetleri ve partileri sorumlu tutmaya devam etmektedir.

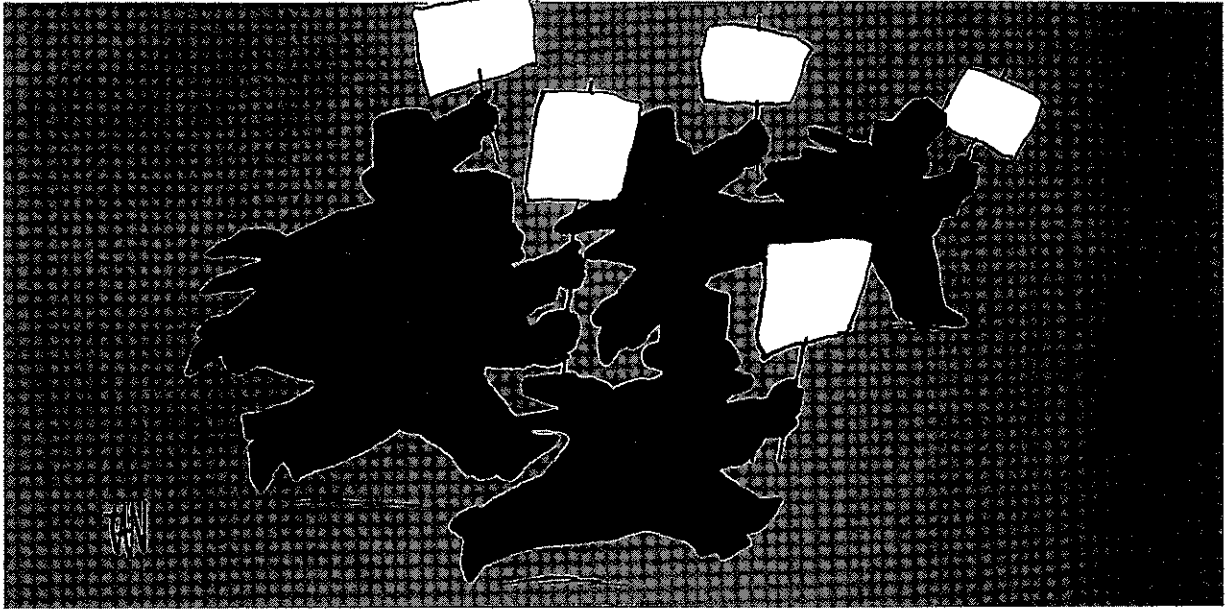
Parlamentonun performansını etkileyen değişkenlerin iki ayrı grupta toplanması mümkündür: Dışsal ve içsel etkenler. Kurum olarak parlamentonun kendisinden kaynaklanmayan dışsal etkenlerin başında, seçim ve parti sistemi gelmektedir. Ulusal düzeyde uygulanan yüzde 10'luk baraj ve seçim bölgelerinde daha önce uygulanmış bulunan muhtelif baraj sistemlerine karşı, son yıllarda oylar, giderek daha çok parti arasında dağılmaktadır. Bunun sonucunda ülke 1973'ten bu yana, koalisyon hükümetleriyle yönetilmek durumuyla karşı karşıyadır. İstikrarsızlık ve her an değişilebilir olmaları, Türkiye'de koalisyon hükü-

metlerine olumsuz bakılmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de koalisyonların bu niteliği, esas olarak, yüksek siyasal akışkanlıktan kaynaklanmaktadır. Belli oranda seçmen tercihleri bir seçimden ötekine kolaylıkla değişmektedir. Benzer bir şekilde siyasal durum ve ihtiyaçlara göre milletvekilleri de, partilerinden istifa edip bir başka partiye geçebilmektedirler. Bu durum karşısında iktidar partileri, parlamentoyu etkin bir şekilde çalıştırmak yerine, kendi seçmen kitlelerini ve parti kadrolarını bir arada tutmaya öncelik vermektedirler. İktidarı ve partiyi bir arada tutmanın yolu olarak da patronaj sistemi, yani bireysel ihtiyaçların kamu olanakları-

da parti grup yönetiminin tekelinde bulunmasıdır.

Son yıllarda siyasal hayatımızda gözlemlenen ikinci gelişme, milletvekillerinin devir hızının yüksekliğidir. Kısaca parlamentoya seçilen yeni milletvekili sayısı ile ölçülen ve 1983 sonrasında ortalama yüzde 65 olarak gerçekleşen "devir hızı", parlamentonun kurumsallaşmasını olumsuz etkilemektedir. Bir kurumun yazılı olduğu kadar, yazılı olmayan gelenekleri, kuralları ve normlarının üyeler tarafından içselleştirilmesi, yani milletvekillerinin "toplumsallaştırılması" süreci, yüksek devir hızıyla aksamaktadır. Parlamentolara uygulanan anket sonuçları, milletvekili hizmet süresi

nın kullanımıyla giderilmesi kullanılmaktadır. Bunun sonucunda, makro ekonomik politikalar yerine, devlette iş bulma, yandaşlara teşvik dağıtma ve kayırma politikaları benimsenmektedir. Parti yöneticileri de, onları başka partilere kaybetmemek için, milletvekillerinin disipline aykırı davranışlarına ve karpislerine karşı daha hoşgörülü davranmaktadırlar.

TBMM'nin yeterince çalışmadığı yönünde yaygın kanaatlerin bulunduğu 1998 yılında yapılan bir ankette (Tablo 1), milletvekilleri, yasama hizmetleri yerine, seçmene ve seçim bölgelerine daha fazla hizmet için vakit ayırmayı istemişlerdir. Bunun bir nedeni; milletvekilleri üzerindeki patronaj baskısının ağırlığı ise, diğeri, yasama sürecinin büyük oran-

ile içtüzük kurallarını bilmenin doğrudan bağlantılı olduğunu göstermiştir. Kurumsallaşma zaaflarının bir sonucu olarak parlamento bir kurum olarak "zayıflamaktadır". Yeniden seçilmek için her çareyi deneyen milletvekilleri, içtüzük yaptırımlarını bilmediklerinden genel kurulda küfürleşmek ve yumruklaşmak gibi kuraldışı davranışlara yönelmeyi doğal görmektedirler. genel kurul oturumlarının televizyondan yayınlanmasının da etkisiyle, gerek parti yönetimine gerekse seçmene kendisini göstermek isteyen milletvekilleri ile bakanlar, gündem dışı söz alma hakkını aşırı bir biçimde kullanmaktadır. Böylece, yasa yapımı için gerekli süre azalmaktadır.

Tablo 1**Milletvekillerinin Daha Fazla Zaman Ayırmak İstedığı İşler**

İşin Türü	Zaman Ayırmak İsteyenler
Seçmenin işlerini takip	% 29
Seçim bölgesine hizmet	% 41
Parlamentar işler	% 6
Oturumlara devam	% 1
Komisyon faaliyetleri	% 0

TBMM, son yıllarda, en az güven duyulan ve "hiçbir şey" üretmeyen kurumlar arasında yer almaktadır. Milletvekilleri bu kötü imajı "kamuoyunun bilgisizliğine" ya da "birkaç milletvekilinin yaptıkları işlerin bütün kuruma mal edilmesinden kaynaklandığına" bağlamaktadırlar. Milletvekillerinin yetersizlikleri, parti yönetimlerinin başarısızlığı ve içtüzük boşlukları ve yetmezlikleri, önemli etmenler olarak görülmemektedir. Bununla birlikte, milletvekilleri, içtüzük reform çalışmalarına destek vereceklerini belirtmişlerdir (Tablo 2).

Sonuç olarak, parlamentonun üretkenliğini etkileyen dışsal unsurların tümü doğrudan parlamentonun denetleyebileceği ve değiştirebileceği nitelikte süreçler değildir. Parla-

Tablo 2**Milletvekillerinin Onayladığı TBMM İçtüzük Değişiklik Önerileri**

Meclis haftada dört-beş gün toplansın	% 67
Günlük çalışma saatleri uzatılsın	% 88
Meclisin günlük gündemi belli olsun	% 67
Gündem dışı konuşma hakkı kısıtlansın	% 26
Gündem dışına çıkmanın cevap süresi kısıtlansın	% 51
Tasanları tadilat teklifleri yalnız komisyonda verilebilsin	% 79
Parlamentoya seçmen girişleri kısıtlansın	% 65
Meclis çalışmalarını aksatanlara daha ağır yaptırım uygulansın	% 86
Meclise devamsızlığa yaptırım uygulansın	% 87
Genel Kurul'da toplantı yeter sayısı aranmasın	% 61

mento, bazı yasal değişikliklerle parti sisteminin yerleşik bir nitelik kazanmasına, parti sayısının ve seçmen tercihlerinin istikrara kavuşmasına çabalasa da, bütün bunlar zaman içerisinde gerçekleşebilir. Bu tür girişimlerin her zaman beklenen sonucu vermediği, son 15 yıllık deneyimle ortadadır. Öte yandan, içsel unsurlar yönünden "parlamentonun çalışma temposunu hızlandıracak, zamanın daha verimli kullanılmasını sağlayabilecek önlemler" doğrudan parlamentonun kendisi tarafından alınabilir.

Parlamentonun**daha verimli çalışması için öneriler**

Parlamentoların seçildikleri bölgelerin tek temsilcisi durumundaki üyelerden oluştuğu ilk dönemlerde siyasi partiler olmadığı gibi, kurumsallaşma ve uzmanlığa dayalı kadrolar da mevcut değildi. Parlamenterliğin meslek niteliği kazanmadığı bu dönemlerde, kısa süreli toplantı dönemlerine ve alınan kararlara katılmak önem kazanmıştı. Bu durum, çoğunluk iradesinin yansımaları için de gerekli olmuştur.

Toplantı ve karar yeter sayısı

Günümüzde parlamentolarda temsil, siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Parti disiplininin de etkisiyle kararların alınmasında, parti grubu, belirleyici olmuştur. Bir başka deyişle, kararların alınmasında sayısal çoğunluk yerine, iktidarı oluşturan siyasi partilerin iradelerinin temsili önem kazanmıştır. Ayrıca parlamentolardaki uzmanlaşma ve işbölümü, karar verme işleminin daha çok uzmanlaşmış üyeler arasında cereyan eden müzakereler sonucu gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Anayasa'nın 96. maddesinde düzenlenen toplantı ve karar yeter sayısına ilişkin kurallar; yasama sürecini yavaşlatmak, belirli yasaların çıkmasını engellemek, hatta sadece hükümeti mahcup duruma düşürmek isteyen muhalefet partileri tarafından sıklıkla kötüye kullanılmaktadır. Bununla birlikte, hükümetlerin de zaman zaman parlamento çalışmalarını erteletmek için aynı araçları kullandıkları gözlenmektedir.

İçtüzüğün 57. maddesi uyarınca, genel kurulda birleşimin açılması ve görüşmelere başlanmasında, başkan tereddüde düşerse ya da görüşmeler sırasında işaretle oylamaya geçilirken, 20 milletvekilinin talebiyle elektronik oy düğmesi kullanılarak veya ad okunarak yoklama yapılabilir. Sadece 20. dönemde toplantı ve karar yeter

sayısının mevcudiyetini belirlemek amacıyla 320 defa yoklama yapılmıştır. Doğrudan yasa yapma sürecini engelleyen bu aracın yol açtığı zaman kaybı ortadadır. Yasama dışı işlerin yoğunluğu altındaki milletvekilleri, haftada üç gün dörder saatlik oturumlara yeterince katılamayınca, oturumlar açılmamakta ya da tatil edilmektedir.

Bu nedenle, özel durumlar hariç, toplantı yeter sayısı kaldırılacak olursa, parti grupları, çalışmaları engelleme olanağını bulamayacaklardır. Kamuoyu baskısıyla gerek muhalefet gerekse hükümet üyeleri eskisinden daha fazla oturumlara katılacaklardır. Böylece, parlamentonun yasama üretkenliği artacaktır. Karar yeter sayısının kaldırılmasıyla bu süreç, daha da hızlanacaktır.

Bu bağlamda, Anayasa'nın 96. maddesinde yapılacak değişiklik, toplantı yeter sayısı tümüyle kaldırılırken; karar yeter sayısı da toplantıya katılanların "salt çoğunluğuna" ya da "üye tam sayısının onda birine" indirilebilir. Bununla birlikte, Anayasa'nın değiştirilmesini konu edinen 175. maddesinde mevcut hüküm gibi, parlamentonun karar vermesi gereken bazı konularla ilgili ve mutla-

- Mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek;

- Cumhurbaşkanı'nın TBMM'ye geri gönderdiği kanunun aynen kabulü (89. maddenin üçüncü fıkrası);

- Gensoru önergesi (99. maddenin ikinci ve dördüncü fıkraları);

- Meclis soruşturması (100. maddenin birinci fıkrası);

- Güvenoyu (110. maddenin ikinci fıkrası);

- Olağanüstü hal ilanının onaylanması (121. maddenin birinci fıkrası) ve sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali (122. maddenin birinci ve üçüncü fıkraları).

Bu bağlamda içtüzüğün yoklama (57. madde); komisyon başkanı, toplantı ve karar yeter sayısı (27. madde); komisyona devam (28. madde); üyeliğin düşmesi (135. madde); milletvekili devamsızlığıyla ilgili çeşitli hükümlerin (138, 151-154. maddeler) yeniden düzenlenerek bazılarının tümüyle yürürlükten kaldırılması gerekmektedir. Bu önerilerle amaçlanan, devamsızlığı olağanlaştırmak değil, yasama faaliyetlerine katılmamayı ağır bir siyasal sorumluluğa dönüştürmektir. Bir yaklaşım ve felsefe de-ği-

Denetim işlevleri yönünden önemli bir araç olan sözlü soruların etkinliğini arttırmak ve mümkün olduğunca çok milletvekilinin bu haktan yararlanmasını sağlamak için "soru saati" düzenlemesi getirilebilir.

ka dar tutulması gerektiğini düşündüğümüz bazı istisnalar getirilebilir. "Üye tam sayısının yarısından bir fazlası" koşulunun aranacağı başlıca istisnalar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Milletvekili genel seçiminin süresinden önce yapılması (77. maddenin ikinci fıkrası) veya savaş nedeniyle ertelenmesi (78. maddenin birinci ve ikinci fıkraları);

- Milletvekili yasama dokunulmazlığının kaldırılması (83. maddenin birinci fıkrası) ile milletvekilliğinin düşmesi (84. maddenin birinci ve üçüncü fıkraları);

- Bakanlar kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek (87. madde ve 91. maddenin birinci fıkrası);

- Bütçe tasarılarını görüşmek ve kabul etmek (87. madde ve 162. maddenin üçüncü fıkrası);

- Savaş ilan etmek (87. madde ve 92. maddenin birinci fıkrası);

şikliğini simgeleyen bu öneriler, partilerin birbirlerine geçici sayısal üstünlük verecek bu durumda, devam konusunda daha itinalı yaklaşacaklarını varsaymaktadır.

Parlamentonun çalışma düzeniyle ilgili öneriler

Son zamanlarda parlamentonun verimliliğini artırmak için çalışma saatlerinin uzatılması önerilmektedir. Bu görüş, sorunun, sürenin verimli kullanılmamasından kaynaklandığını gözardı etmektedir.

Bugünkü kurallara göre salı, çarşamba ve perşembe günleri saat 15:00'te başlaması gereken genel kurul çalışmalarının, öncelikle yoklamalar ve çoğunluk bulunmazsa ara vermelerle geciktiği bilinmektedir. Toplantı yeter sayısında önerdiğimiz değişiklik, bu sorun ortadan kalkacaktır.

Bununla birlikte, birleşim başladıktan sonra, yasa yapma faaliyetlerine geçmeden önce yapılan bir takım işler bulun-

maktadır. Gelenekselleşmiş olan her birleşimin başında, üç üyeye beş dakikayla sınırlı gündem dışı söz verilmesi sırasında, bakanların da cevap hakkı kullanmasıyla öngörülen süreler aşılmaktadır. Basit bir hesaplama, yaklaşık bir saat, gündem dışı konuşmalar için harcanmaktadır. Çoğu zaman acil olmayan ve seçim bölgesi itibarıyla kapsamı sınırlı konuların işlendiği konuşmalara yanıt veren bakanlar ise, hükümetin genel icraatlarına ilişkin bilgiler sunarak konunun özünden sapmaktadırlar.

Hükümetin gündem dışı söz istemesinin "olağanüstü acele haller" tanımına uygun olarak kullanılması beklendiğinden, bu konuda bir değişikliğe ihtiyaç olmadığı düşünülebilir. Ancak, milletvekillerine "kendilerini gösterme" olanağı veren gündem dışı konuşma hakkından yararlanma, hem sayı hem de süre olarak sınırlandırılmalıdır. Bu amaçla, gündem dışı konuşma talebinin gerekçesini açıklayan bir dilekçe, meclis başkanlığına sunulmalıdır. Başkan, içtüzüğün 59. madde hükümlerine uygun olarak, ona üç dakikayı aşmayan bir konuşma hakkı verebilir. Belki de, milletvekillerinin seçmenlerine televizyon aracılığıyla canlı yayında hitap etme olanağının sağlanması, gündem dışı söz alma baskılarını azaltacaktır. Örneğin, Amerikan Kongresi'nde birleşimleri yayınlayan C-SPAN kanalı, temsilci ve senatörlere kürsüye çıkarak canlı yayında konuşma olanağı vermektedir. Bu sırada kamera oturum halinde değildir, fakat üye kürsüden hitap etmekte, seçmenine ulaşabilmektedir.

Genel kurulda önemine oranla zaman kaybına yol açan bir başka düzenleme de, başkanlığın genel kurula sunuşlarıdır. Süresi geçtiğinden güncelliğini yitirmiş bazı bilgileri de içeren de içerildiği kelime kelime okunan bu sunuşlarla ilgili pratik öneriler geliştirilebilir. Örneğin, sunuşta yer alan tezkerelerin sadece özeti okunabilir; sunuşlar elektronik posta ile tüm üyelere tam metin olarak gönderilebilir ya da tezkereler her üyenin kolaylıkla ulaşabileceği bir yere asılabilir.

Parlamentoların denetim işlevleri yönünden önemli bir araç olan sözlü soruların etkinliğini artırmak ve mümkün olduğunca milletvekilinin bu haktan yararlanmasını sağlamak için bazı kural değişikliklerine gerek vardır. Önerimiz, her şeyden önce bazı dünya parlamentolarında uygulanan ve gelenekselleşmiş "soru saati" düzenlemesinin getirilmesi yönündedir. Buna ilaveten, soru önergelerine yirmi kelimeyi aşmayan özetlerin eklenerek; genel kurul gündemine alınan sorunun özetinin okunup (İçtüzük 96. madde birinci

fıkrası), tümünün tutanağa geçirilmesi ve hükümet adına üç dakikayı aşmayan yanıt verilmesini önermekteyiz (98. madde ikinci, üçüncü ve altıncı fıkralar). Böylece parlamentonun, hükümeti denetlemesinin günü ve süresi kesinlik kazanırken; daha fazla milletvekili, sözlü soru sorma olanağından yararlanmış olacaktır.

Son olarak, genel kurul çalışmalarında öncelikleri belirleyen gündem (49. madde), toplantı gün ve saatleri (54. madde) ile birleşimin açılıp kapanmasını (55. madde) düzenleyen hükümlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. TBMM gibi uzun ve kapsamlı parlamento gündemine sahip bir parlamentoda, gündeme bakarak, hangi işlerin bir günlük birleşim içerisinde tamamlanacağını kestirmek zordur. Parlamentonun çalışma saatlerinin 15:00 ile 19:00 arasında sınırlandırılması da pratik bazı sorunlar yaratmaktadır. Her ne kadar genel kurul onayıyla çalışma saatleri uzatılmaktaysa da, olağan durumlarda "mesainin" bittiği yerde, işin bırakılabilmesi, çalışma temposunu yavaşlatmaktadır. Buna bağlı olarak, gereksiz konuşma, tartışma ve engellemelerin sayısı da artmaktadır. Bunun sonucunda, olağan dönemde yavaş ve düşük üretkenlikle çalışan TBMM, biriken acil işlerin bitirilmesi baskısıyla geceli gündüzlü yoğun bir çalışma sürecine girmekte; bu işlerin bitirilmesiyle yeniden tempo yavaşlamaktadır.

Bu bağlamda, Danışma Kurulu'nun her hafta günlük çalışma gündemi belirlemesi ve bu programın bir hafta önceden üyelere duyurulması yerinde olacaktır. Oturumlar ise o günün gündemi tamamlanmadan sona ermemelidir. Oturumun makul bir süre içinde ve günün makul bir saatinde sona ermesini isteyen parlamenterler, "iş uzatan" arkadaşlarını frenleyebileceklerdir. Bu şekilde hem birleşimler daha kısa sürelerde bitirilecek, hem de günlük işler tamamlanmadan birleşim sona ermeyecektir. Gereksiz, zaman çalıcı eylem ve engellemeler de en aza indirilecektir.

Genel kurul çalışmalarını daha verimli kılmak, parlamentonun üretkenliğini artırma düşüncesinin en önemli boyutudur. Yukarıda yaptığımız içtüzük değişiklik önerileri, birbirleriyle ilintili bir dizi değişikliğin çok az bir bölümünü oluşturmaktadır. Üzerinde mutabakat sağlandıktan sonra günün koşullarına uygun olarak Genel Kurul ile komisyonlar arasında yasama işleviyle ilgili işbölümünü düzenleyen kuralların da gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

Prof. Dr. İlter Turan
İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörü

3A'lık bir yatırım!

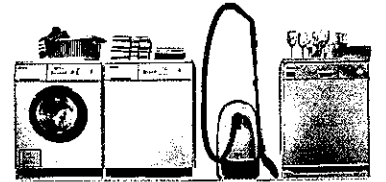

- Sürekli "update" edilebilir özellikli
- Yıkamayı bilgisayarla programlayan "novotronic kontrol"
- 24 saate kadar program geciktirme olanağı
- Hassas ve değerli giysileri yıpratmadan yıkayan "elde yıkama" programı
- Dakikada 400'den 1600 tura yükseltilebilen sıkma devri

Almanya'nın beyaz eşya sektöründeki dev kuruluşu Miele; en yeni ürünü olan **W 985** çamaşır makinesiyle teknolojiye, verimde, dayanıklılıkta bire bin kattı...ve yılın çamaşır makinesini yarattı.

Enerji verimi notu	A
Yıkama neticesi notu	A
Kurutma neticesi notu	A

Zentralverband des Elektrotechnik- und Elektronikindustrie e.V. (ZVEI) tarafından saptanan normlar.

Miele
DAİMA EN İYİSİ

ÜCRETSİZ
KURULUM
0 800
2117076

Miele Elektrikli Aletler Dış Tic. ve Paz. Ltd. Şti: Güvercin Sokak No.10 Levent 80620 İstanbul Tel.: (0212) 325 84 40 Faks: 325 84 49 İnternet'te Miele: <http://www.miele.de> e-mail: info@miele-tr.com
Yetkili Satıcılar: İstanbul: Çamlıca/Akmerkez (0212) 282 03 02 Cartel Center/Galleria (0212) 560 65 20 Enkay/Levent (0212) 324 05 55 Gürbüz/Mecidiyeköy (0212) 212 15 14 Miltek/Kalamış (0216) 330 99 91
Ankara: Güreleri/Yıldız (0312) 441 50 92 Koç/Kızılay (0312) 231 12 16 Pelin/Karum (0312) 427 07 14 İzmir: Egemen (0232) 464 91 99 Galeri Elektronik (0232) 382 69 08 Saygın (0232) 482 02 83 Bursa: Ayna (0224) 234 93 96 Adana: Erdal'si/Seyhan (0322) 233 10 80 Antalya: Miltek (0242) 323 60 33 Gaziantep: Misan (0342) 231 70 24 Giresun: Atar (0454) 216 58 26 Batman: Gündüz (0488) 212 35 88 Marmaris: Fatih (0252) 412 95 16 Samsun: Uğurlu (0362) 431 24 39 Trabzon: Tunalı (0462) 322 10 18 Denizli: Işık (0258) 261 15 73 Diyarbakır: Yaşaroğulları (0412) 223 17 87 Mersin: Yapısaray (0324) 233 54 88

Siyasetin finansmanında kaçak alanlar

şeffaflık ve denetim

Ömer Faruk Gençkaya

Demokrasi, siyaset ve para

Demokrasinin sinir merkezi olarak kabul edilen siyasi partiler arasındaki rekabet, demokratikleşme sürecinde önemli bir işleve sahiptir. Siyasi rekabetin adil bir biçimde gerçekleşmesinde ise para, başlıca unsurdur. Bir başka deyişle, siyasette fırsat eşitliğinin sağlanması ile siyasetin finansmanı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Günümüzde parti örgütlerinin profesyonelleşmesi ve teknolojik tanıtım giderlerindeki artış nedeniyle siyasi etkinlikler emek yoğunundan, sermaye yoğununa doğru bir gelişme göstermektedir. Türkiye'deki siyasi partilerin Ocak-Mayıs 1999 döneminde 13 trilyon lirayı bulan yazılı medya giderleri, bunun en çarpıcı örneğidir. Aynı yıl siyasi partilere bu miktarın iki katı kadar devlet yardımı yapılmıştır. Kamusal kaynakları dağıtma tekeline sahip olan siyasi iktidar, bu kaynakları siyasetin finansmanında da kullanabilmektedir. Ekonomik güçlerini siyasi güce dönüştürerek siyasi iktidarı etkilemek isteyen birey ve gruplar da bulunmaktadır. Kısaca, siyasetin finansmanının gizli ve açık, birbiriyle ilintili ama farklı yönleri ve sonuçları bulunmaktadır.

Siyasetin finansmanı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok demokratik ülkede yasal düzenlemeye konu olmuştur. Özellikle Batı Avrupa'da 1970'lerde ortaya çıkartılan çeşitli siyasi yolsuzluklar, siyasi partilere doğrudan ve dolaylı devlet yardımı yapılmasını ve seçim kampanyası giderlerinin sınırlandırılmasını gündeme getirmiştir. Uluslararası bağlantıları da bulunan siyasete yasadışı para girişi Almanya'da Flick, Fransa'da emlak Gaullistliği, İngiltere'de Poulson, ABD, Japonya ve öteki birçok ülkede Watergate olmak üzere çeşitli skandallarla ortaya çıkmıştır. Bunun son halkası, eski Alman Şansölyesi Helmut Kohl'ün doğrudan rol aldığı rüşvet ve 1 milyon marklık gizli banka hesabının geçen yıl ortaya çıkarılmasıdır.

Siyasette "kara para" ve yolsuzluk iddialarının artması, halkın siyasal sisteme olan güvenini azaltmaktadır. Buna bağlı olarak sistem, başta seçimler olmak üzere, kurumsal meşruiyet krizine girmektedir. Halkın siyasal sisteme olan

güvenini ve siyasal sürece katılımını arttırmak demokratikleşme sürecinde son derece gerekli unsurlardır. Bu amaca ulaşmak için siyasetin finansman kaynakları yeniden düzenlenirken, parti ve adayların seçim kampanyalarındaki giderlerinin de etkin bir biçimde denetlenmesi gerekmektedir.

Siyasette şeffaflık ve aidiyet:

Kamusal destek ve denetim

Siyasete şeffaflık ve aidiyet getirmenin başlıca iki aracı bulunmaktadır: Siyasi partilere kamu kaynaklarından düzenli mali destek sağlanması ve partilerin gelir kaynaklarını ve giderlerini kamuoyunun bilgisine sunması.

İlk olarak 1950'lerde bazı Orta ve Güney Amerika, daha sonra 1960 ve 1970'lerde birçok Avrupa ülkelerinde siyasi partilere yıllık düzenli mali destek uygulanmasına başlanmıştır. Böylece, özel kaynakların yaratacağı çıkar çatışması önlenirken; siyasi rakipler arasındaki fırsat eşitliği sağlanmasına amaçlanmaktadır.

Siyasetin kamusal finansmanı, yararları yanında, siyasette bir kısır döngü de yaratmaktadır. Bunun sonucunda hem kendi yandaşlarının varlığını koruyan, hem de yeni partilerin sisteme girmesini engelleyen kartel partileri sistemi gelişmiştir. Devlet yardımının sandalye sayısı ya da oy oranına göre dağıtılması, partileri ideolojik hedefler yerine, değişik kesimlerden daha çok oy almaya yönelik (catch-all) stratejilere yöneltmektedir. Bunun sonucunda partilerde hizipleşmeler ve bölünmeler artmakta, seçmen de yeni kurulan marjinal partilere oy verebilmektedir. Kısaca, parti-odaklı ve nisbi temsil sistemini uygulayan ülkelerde parti sisteminde bölünmeler ve kutuplaşmalar sürmektedir. Son olarak, siyasi partilere yapılan devlet yardımı, siyasi manipülasyonlara ve partilerin devletleşmesine (stateness of parties) neden olmaktadır.

Parti hesapları ve adayların seçim kampanyalarında yaptıkları giderlerin kamuoyuna duyurulmasıyla esas olarak, özel bağış kaynaklarının denetlenmesi amaçlanmaktadır. Bu, daha çok, aday odaklı dar bölge seçim sistemini uygulayan ülkeler-

de geçerlidir. Gider sınırlamalarında üst sınırı belirlemek için seçim bölgesindeki seçmen sayısı ya da devlet tarafından yapılan yardım miktarı ölçüt alınır. Tüm önlemlere karşın birçok ülkede seçimlerde kullanılan denetimsiz para (soft money) miktarı hızla artmaktadır. Son Amerikan başkanlık seçimlerinde denetimsiz para miktarı 260 milyon doları bulmuştur. Türkiye'de ise partilerin özellikle seçim dönemlerinde kamu ve özel kesime ait araç ve hizmetleri bedelsiz olarak kullanmaları son derece yaygındır.

Siyasi partilerin ve adayların, şeffaflık ve kamuoyuna hesap verme ilkeleri gereği yapıları giderlerinde, olduğu gibi belli bir miktarın üzerindeki bağış kaynaklarını da açıklama sorumlulukları bulunmaktadır. Demokratik hukuk devletinde siyasi giderlere getirilecek sınırlamaların yaygın ve güvenilir bildirim ve denetim mekanizmasına tabi olması gerekmektedir. Böylece, partilerin yasadışı kaynaklardan usulsüz yardım sağlamaları önlenirken, seçmenlerin de oy verdikleri partilerin hangi çıkarları desteklediklerini bilmeleri belirlenmektedir. Etkili ve güvenilir bir bildirim:

- Zamanında yapılarak kamuoyunun bilgisine sunulmalı,
- Partilerin ve adayların tüm gelir ve giderlerini ayrıntılı olarak içermeli,
- Yetkin bir denetim sistemine tabi olmalıdır.

Kişî hakları ve düşünce özgürlüğünün korunması düşüncesiyle bazı ülkelerde bağış sahiplerinin kimliklerinin gizli tutulması, yukarıda saydığımız ilkeleri anlamsız kılmaktadır. Şeffaflıkta en önemli ilke, belli miktarın üzerindeki bağış kaynaklarının açıklanmasıdır. Öte yandan, Avrupa demokrasilerinde yaygınlaşan; sadece parti merkez örgütleri denetlenirken yerel etkinliklerin serbest bırakılması, büyük kaçaklara yol açmaktadır. Denetimlerin yetkin kurumlarca yapılması, sistemin kamuoyundaki güvenilirliğini ve inandırıcılığını da sağlar. Türkiye istisnası

dışında demokratik ülkelerde denetim ya devlet müfettişleri tarafından, ya da seçim kurullarınca yapılmaktadır.

Bildirimlerin şeffaflığı, kamuoyunun gelecek seçimlerde vereceği cezayı asıl ve etkili yaptırım haline getirirse de, yasadışı gelir ve giderler için belli yaptırımlar uygulanmaktadır. Başlıca yaptırımlar; hapis, para cezası, devlet yardımının kesilmesi ve seçme ve seçilme hakkından mahrumiyettir. Her yasanın mutlaka açık bir yanı olacağını düşünerek; sıkı denetim yerine, özendirici bir sistem, şeffaflığa katkıda bulunacaktır. Parti gelir ve giderlerinin denetiminde en iyi sistemi getirdiğini iddia eden Alman yasalarının son yaşanan Kohl skandalında çaresiz kaldığı unutulmamalıdır.

Türkiye'de siyasetin finansmanı: Sorunlar ve öneriler

Türkiye'de siyaset-devlet-kayıma politikaları üçgeni; siyasi yapıyı, siyasi partilerin oluşumunu/gelişimini ve siyasetin finansmanını belirleyen başlıca unsurdur. Siyasal iktidar, kamu kaynaklarıyla önemli bir ekonomik gücü dağıtma yetkisine sahiptir. Yürütme erki zamanında ve etkin bir denetime tabi olamamaktadır. Ülkenin genel ekonomisi büyük oranda kara parayla varlığını sürdürmektedir. Bir başka demokratik güvence olan yargı erki de geç ve gayri adil işlemektedir. Siyasetin resmi (Hazine yardımı) ve iddia edilen gayri resmi (devlet ihale, kredi ve ayrı-

calıklarından alınan yüzdeler) finansmanı, devlet kaynaklarından karşılanmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'de siyaset, yasal ve yasadışı bağlantılarıyla sonsuz bir rant dağıtma aracıdır. Böyle bir yapıda siyasetin finansmanını ayrıntılı olarak düzenlemek zor olmasa da, kuralların etkin bir biçimde uygulanması kolay olmayacaktır.

Beş yıl önce gerçekleşen Anayasa değişikliğine uygun olarak, geçen yıl 4445 sayılı sayılı yasayla Siyasi Partiler Ya-

sası'na (SPY) eklenen düzenlemeyle, siyasi partilerin örgütlü gruplardan mali destek almalarına izin verilmektedir. Bağış üst sınırlarının, her yıl yeniden belirlenecek olmasına karşın, ilk miktarın düşük tutulması, bağışlar konusunda kaçakların süreceğinin işaretidir. Partilere yapılacak devlet yardımında oy yüzdesinin ölçüt alınması, partilerin katılımı arttırıcı seçim stratejilerine yönelmesini sağlayacaktır. Ancak SPY'nin yürürlükte olan Ek 1 ve geçici 16. maddeleri hükümlerine göre, sandalye ölçütünün de varlığını sürdürmesi çelişki yaratmaktadır. Türkiye'de siyasetin finansmanında en önemli sorun, adayların yaptıkları kampanya giderlerinin hiçbir yasal düzenleme ve denetime tabi olmamasıdır. Bazı adayların küçük partilerden bile daha fazla harcama yaptıkları bilinmektedir. Bir başka deyişle, "kayıtdışı" gelirler gibi özellikle adayların yaptığı giderler de denetimsiz kalmaktadır. Uzun zamandır tartışılan ama bir düzenleme getirilmeyen bir başka kapsamlı konu, seçim dönemlerinde iktidar partilerinin kamu araç ve hizmetlerinden hangi koşullarda yararlanacağıdır. Partiler arası yarıştaki haksız rekabet yaratan bu durumun düzenlenmesi, radyo ve televizyondan yararlanma konusunda daha da ivedilik kazanmaktadır. Bir yanda TRT'nin statüsü, öte yandan RTÜK'e rağmen "de facto" özel yayıncılık, bu alanda Türkiye'yi öteki ülkelere göre istisna kılmaktadır. Son olarak, demokratik ülkeler arasında parti ya da aday hesaplarının, Anayasa Mahkemesi'nce denetlenmediği tek ülke, Türkiye'dir. "Partiler ne gönderirse ve eldeki bilgi ve belgelere göre" yapılan bu denetim, genellikle yüzeysel kalmakta ve etkili olamamaktadır. Her par-

ti, hesaplarını kendi geliştirdiği usule göre tutmakta; özellikle yerel parti örgütlerinin hesaplarındaki eksiklikler, mali denetimin yıllarca sürmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, siyasi partilerin mali yönden kurumsallaşması hem siyasi partilerin, hem de siyasi parti sisteminin, dolayısıyla, demokrasinin kurumsallaşmasına katkıda bulunacaktır.

Bu sorunların çözülmesine yönelik ne gibi öncelikli ve uygulanabilir öneriler geliştirebiliriz? SPY, partilere yapılacak yardımı oy oranı ölçütüne dayandırarak çağdaş bir yol yakalamıştır. Ancak uluslararası eğilimlere uygun olarak genel seçimlerde önemli sayılacak, (örneğin en az yüzde beş gibi) bir oy desteğine sahip partilere de günlük etkinliklerini gerçekleştirecek miktarda yardım yapılması, demokrasinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesine katkıda

Siyasetin Finansmanı, Sınırlamalar ve

SİYASETİN KAMUSAL FİNANSMANI

MODELLER	ÜLKE	DOĞRUDAN			DOLAYLI		
		Parti	Aday	Dönem	Yan Kuruluş	Vergi İndirimi	Ra /
Kampanya Desteği	Avustralya Kanada	● ●	● ●	Seçim Seçim		●	
Çifte Destek	Almanya	●		Yıllık/Seçim	●	●	
	Avusturya	●		Yıllık/Seçim	●		
	Belçika	●		Yıllık/Seçim	●	●	
	Fransa	●	●	Yıllık/Seçim			
	İspanya	●		Yıllık/Seçim			
	İsrail	●		Yıllık/Seçim			
	İtalya	●		Yıllık/Seçim	●		
	Japonya	●		Yıllık/Seçim			
	Portekiz	●		Yıllık/Seçim		●	
	Türkiye	●		Yıllık/Seçim		●	
	Yunanistan	●		Yıllık/Seçim			
İskandinav Modeli	Danimarka	●	●	Yıllık	●		
	Finlandiya	●		Yıllık	●		
	Norveç	●		Yıllık	●		
	İsveç	●		Yıllık	●		
Hollanda İstisnası	Hollanda	●		Yıllık	●	●	
Özel Destek Modeli	İngiltere	●		Yıllık			
	İrlanda	●		Yıllık/Seçim			
	Y. Zelanda	●					
ABD	Başkanlık		●	Seçim		●	
	Kongre		●	Seçim		●	

KAYNAKLAR: Gençkaya, a.g.e., 2000, ss. 224-5 Tablo 1'e son sütun eklenerek yapılmıştır.

AÇIKLAMALAR: (SY) Sınır yok ve (AG) Belli miktarın üzerinde yapılan bağışların açıklanması gerekiyor.

bulunacaktır. Bağış üst sınırları kaldırılarak, vergi iadesi ya da vergi matrahından indirim gibi yöntemlerle belli miktar üzerinde bağış yapanların kimliklerinin açıklanması sağlanabilir. Partilerin ve adayların seçim kampanyalarında yaptıkları giderlerin kamuoyuna bildirimi, bedelsiz kullanımı ile seçim dönemlerinde kamu araç ve hizmetlerinden yararlanma koşulları düzenlenerek etkili bir denetim getirilmelidir. Böylece Türkiye'de siyasetin finansmanında en büyük kaçak alanları, denetim altına alınabilecektir. Siyasi partiler için bir mali sorumluluk dönemi belirlenerek, parti hesaplarının usulüne uygun olarak ve yetkili kimselerce tutulması sağlanmalıdır. Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti mali denetimlerini daha etkili bir biçimde yapabilmesi için yeterli bir kadroya kavuşturulması gerekmektedir. Parti

kesin hesaplarının denetim raporları, Resmi Gazete dışında her vatandaşın kolaylıkla izleyebileceği en fazla satılan ulusal gazetelerde yayınlanmalıdır. SPY hükümlerine aykırı gelir ve gideri bulunan partilere yapılmakta olan devlet yardımının bir süre kesilmesi yaptırım getirilmelidir. Siyasetin finansmanında önemli bir yol gösterici olarak Yönetim İlkeleri (Code of Conduct) geliştirilerek, siyasetçilerin yozlaşmaları kendi öz denetimleriyle engellenmeye çalışılmalıdır. Siyasetin dolaylı finansmanında önemli bir alan olan radyo ve televizyondan yararlanma konusunda, başta RTÜK olmak üzere, TRT ve özel yayın kuruluşlarının siyasi yayın kuralları "siyasi vesayet," "özerklik" ve "tarafsızlık" ilkeleri çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir.

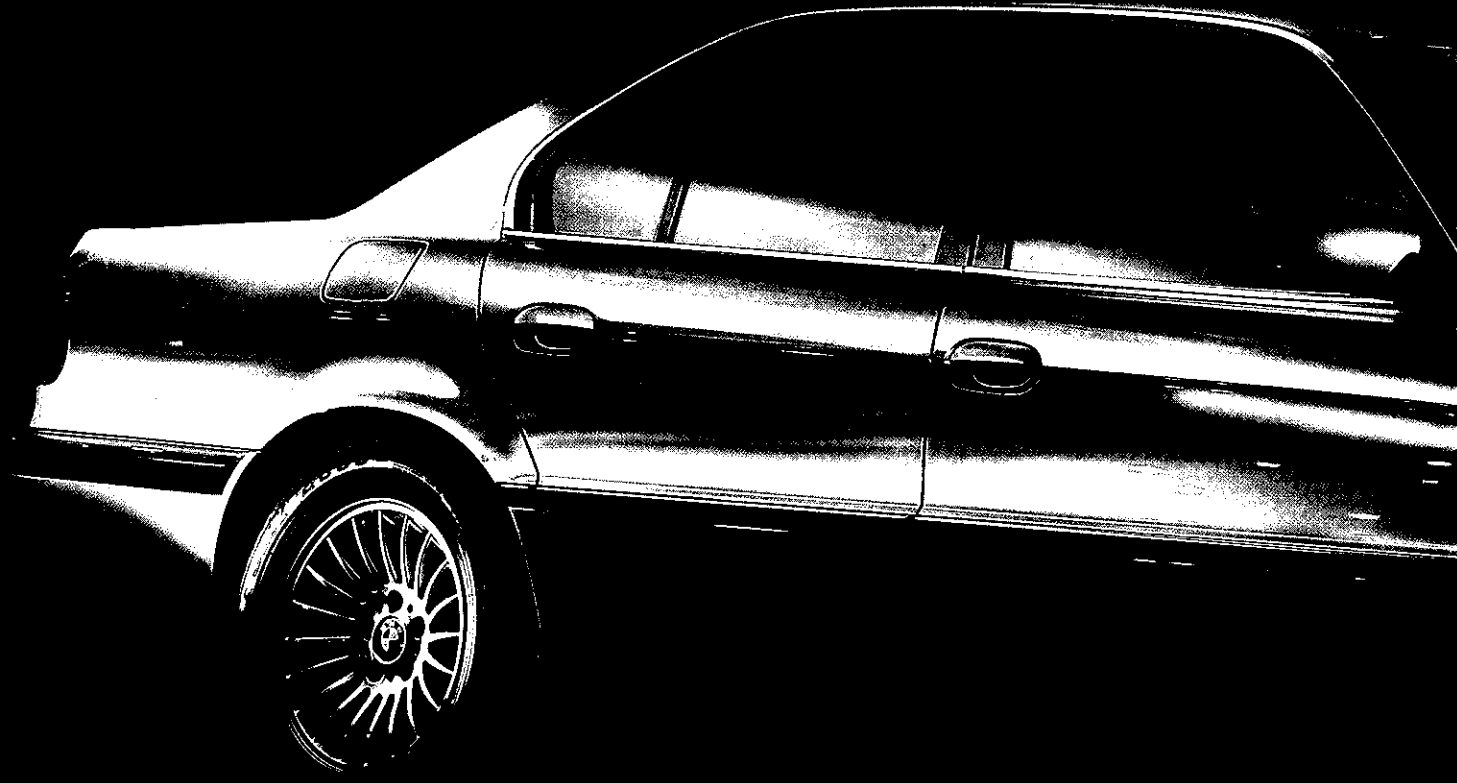
Sonuç

Sonuç olarak, öteki siyasi reform çabaları gibi siyasetin finansmanı ile ilgili reformların da her ülkenin kendi tarih, kültür ve deneyimleri ışığında; siyasal rejim ve seçim sistemi gözönüne alınarak yapılması daha uygun olacaktır. Eski sorunları yeni yapılar yaratarak yaşatmak reform değildir. Bu nedenle, sorunların somut bir biçimde saptanarak, uygulanabilir politikaların oluşturulması ilke edinilmelidir. Bu konuda etkili bir adım atabilmek siyasetçilerin özverisiyle olanaklı görünmektedir. Başlangıçta da söylediğimiz gibi, geniş halk kitlelerinin siyasete etkin bir biçimde katılması ve siyasi istikrar, siyasi partilerin mali yönden demokratik bir yapı -şeffaf ve hesap verebilen- kazanmalarıyla gerçekleşecektir.

Yard. Doç. Dr. Ö. Faruk Gençkaya
Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi

Denetim: Karşılaştırmalı Uygulamaları

SINIRLAMALAR			KAMUSAL BİLDİRİM			
Giderler		Bağışlar				
Parti	Aday		Parti	Aday	Bildirim Yapılan	
●	●	SY/AG	●	●	Seçim Kurulu	
●	●	SY/AG	●	●	Seçim İşleri Başkanı	
●	●	SY/AG	●	●	Federal Meclis Başkanı	
●	●	SY	●	●	Hükümet denetçisi	
●	●	Var	●	●	Parlamento Komisyonu	
●	●	Var	●	●	Ulusal Seçim Kampanyası ve Siyasi Parti Hesapları Komisyonu	
●	●	Var	●	●	Seçim Kurulu	
●	●	Var	●	●	Devlet denetçisi	
●	●	Var	●	●	Meclis Başkanı	
●	●	Var	●	●	İçişleri Bakanı ya da Yerel Seçim Kurulu	
●	●	Var	●	●	Anayasa Mahkemesi ve Ulusal Seçim Komisyonu	
●	●	Var	●	●	Anayasa Mahkemesi ve Cum. Başsavcısı	
●	●	SY/AG	●	●	Meclis Bşk. ve İçişleri Bakanı	
			●		Parlamento	
		Var				
●	●	SY/AG	●	●	Mali Beyan Bürosu	
●	●	Var	●	●		
	●	Var	●	●	Fed. Seçim Komisyonu	
		Var	●	●	Fed. Seçim Komisyonu	

Dört tekerlekli ilk özel jet. BMW 740'tan bir otomobil gibi

bahsetmek haksızlık olur. 8 silindirli üstün motoru, ince düşünülmüş konfor anlayışı, gelişmiş

BMW, Castrol'u tavsiye ediyor.

BMW 7 Serisi

Borusan Otomotiv
BMW Group Distribütörü
Bayi bilgi hattı:
0800 2190102
www.bmw.com

The Ultimate
Driving Machine

aktif ve pasif güvenlik sistemleri ve tabii ki inanılmaz sürüş keyfi. Hepsi BMW 7 Serisi'nin, otomobil dünyasının

ne kadar ilerisinde olduğuna kanıt. BMW 740, yüksek beklentiler için düşünülmüş en iddialı "araç".

Bütçe reformu için iktidar ve denetim dengesi

Tülay Arın

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı tarafından yayınlanan Devlet Reformu Kitap Dizisi, parlamenter bütçe denetimi konusunda Türkiye'de gerçekleştirilmiş en kapsamlı çalışmadır. Aslında bu çalışma, kitap dizisinin yansıttığından daha geniş kapsamlı bir incelemenin ürünüdür. Çalışmanın ilk aşaması, Kasım 1999'da 11 araştırma grubunun hazırladığı bildirilerin sunulduğu ve tartışıldığı konferanslar dizisinin gerçekleşmesi idi. Bu tartışmalar, geniş katılımlı uzman grupları tarafından yapıldı ve son derece kapsamlı bakış açısı ve değerlendirme olanakları yarattı. Bu tartışmaların önemli bir kısmı, sonuç metni olan "Türkiye'de Devlet Reformu Raporu"nda sunuldu.

Fakat konferans tartışmalarının ayrıntılarının tümünün tek tek kitaplarda ve sonuç raporunda yer almasının olanağının olamayacağı açıktır. Bu nedenle, devlet reformu açısından merkezi bir yer tutan parlamenter bütçe denetimi konusundaki konferansın ayrıntılarını sunmakta yarar var.

Seminere iki tebliğ sunulmuş, bu tebliğler iki yorumcu tarafından değerlendirilmiştir:

- "Parlamenter Bütçe Denetimi ve Bütçe Komisyonu: Bütçe Reformları Üzerine Uluslararası Karşılaştırma";

Tebliğ: Prof. Dr. Tülay Arın (İ.Ü. İktisat Fakültesi)

Yorum: Erciş Kurtuluş (Araştırmacı-Toplumsal Saydamlık Derneği)

- "Parlamenter Bütçe Denetimi ve Bütçe Komisyonu: Türkiye'deki İşleyiş";

Tebliğ: Prof. Dr. Nihat Falay (İ.Ü. İktisat Fakültesi),

Yorum: Doç. Dr. Aziz Konukman (G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)

Seminerde çok belirgin ve herkesçe kabul edilen iki sonuç ortaya çıkmıştır:

1- Son yirmi yıldır dünyada pek çok ülkede, özellikle OECD ülkelerinde, bütçe sistemlerinde köklü yeniden yapılanma yaşanmıştır ve parlamentoların bütçe sürecindeki

denetim rolünün ve işleyişinin güçlendirilmesi, önemli bir yeniden yapılanma alanı olarak ön plana çıkmıştır. Bu konuda önemli deneyim birikimi oluşmuştur.

2- Buna karşılık, Türkiye'de parlamenter bütçe denetimi son derece yetersizdir ve zaman içinde etkililiğini hemen tümüyle yitirmiştir. Öte yandan, Türkiye'de kamu kesiminin yeniden yapılanması konusunda ciddi bir gereksinim ve çok farklı çevrelerden gelen talep vardır. Uluslararası kuruluşlar da bu konuda önemli bir baskı unsurudur. Yeniden yapılanma alanlarının ve öğelerinin ortaya çıkması önemlidir. Uluslararası reform deneyimleri yeniden yapılanmada yol gösterici olabilir.

Seminer tartışmaları yukarıdaki iki konuda ve uluslararası deneyimler ışığı altında Türkiye'deki işleyiş değerlendirme perspektifi ile yürütülmüştür. Uluslararası karşılaştırmalarla ilgili tartışmalar, son yirmi yıldır süren yeniden yapılanma alanlarını da inceleyerek, parlamenter bütçe denetiminin güçlü olmasını sağlayan etmenleri ortaya koymaya çalışmıştır. Türkiye üzerine tartışmalar, parlamenter bütçe denetiminin zayıf olmasına yol açan etmenler ve bu denetimi giderek zayıflatan gelişmeler üzerinde odaklaşmıştır. Tartışmaların ana eksenini, bu durumu iyileştirmede etkili olabilecek genel ve Türkiye'ye özgü çözümlerin etkililiği konusu oluşturmuştur. Burada ortaya çıkan önemli bir mesele, "gelişmiş" ülkelerde gözlemlenen pratiklerin "henüz yeterince gelişmemiş" ülkelerde "uygulanabilirliği" sorununa ilişkindir.

Bütçe süreci ve uluslararası karşılaştırma

Parlamenter bütçe denetimi sorunsalının en canalcı noktası, bütçe sürecinin doğasının tanımlanması olarak ortaya çıkmıştır. Konunun özüne değin bir irdeleme yapmanın ve ayrıntılar arasında tahlil odağını yitirmeden bazı temel sonuçlara ulaşmanın önkoşulunun, uygun bir tahlil metodolojisi izlemek olduğu ortaya çıkmıştır. Burada en önemli sorun, bütçe sürecinin son derece karmaşık ve ka-

rışık olmasıdır. Bu karmaşıklık ve karışıklık arasında, bütçe sürecinin temel öğelerini tanımlamak ve bu süreçleri etkileyen temel sistematik etmenler üzerinde odaklaşmak gerekmektedir. Uluslararası karşılaştırmaları mümkün kılacak bir araştırma metodolojisi, ancak bu sistematik etmenlerin ortaya konması ile mümkündür. Bütçe yetkisinin, kaynakları dağıtma yetkisi ve güç ilişkileri ve mücadelesi olarak tanımlanması ve bütçe sürecinin bu yetki mücadelesinin kurumsallaşmış biçimi olarak ele alınmasının uygun bir hareket noktası olacağı kabul edilmiştir. Tüm devletler için en çatışmalı politika kararları, bütçeye ilişkindir; çünkü bütçe, mali kaynakların farklı amaçlara hizmet etmek üzere siyasal süreçler yoluyla dağıtılması anlamına gelir. Bütçe politikaları, toplumda hangi çevrelerin tercihlerinin hakim olacağı konusundaki mücadelelerin sonuçlarını yansıtır. Bütçe süreci; bütçelerin hazırlanması, onaylanması, uygulanması, uygulama sonuçlarının denetlenmesi safhalarını kapsar. Bütçe sürecinin işleyişi; bütçelerin hazırlanması, onaylanması, uygulanması, uygulama sonuçlarının denetlenmesi ile ilgili yetki ve sorumlulukları tanımlayan kurallar, normlar ve kurumlar tarafından belirlenir. Bütçe sürecini belirleyen kuralların, normların ve kurumların politika oluşumunun ve uygulamasının disiplin ve koordinasyon içinde sürmesini sağlaması önemlidir. Fakat bunun kadar önemli olan husus, doğası gereği çatışmalı olan bütçe sürecinin bu çatışmaları çözme bakımından izlediği yöntemlerdir. Parlamento bütçe denetimi de yasama organı ile yürütme

organı arasındaki güç ve yetki dağılımı ilişkilerini belirler.

Bazı bütçe sistemlerinin incelenmesi göstermektedir ki, bütçeleme sürecini belirleyen kuralların, normların ve kurumların politika oluşumunu disiplin ve koordinasyon içinde sürdürmesini sağlaması önemlidir. Bazı ülkelerde politikacılar makroekonomik ve stratejik koordinasyon görevini yetkin ve görece özerk merkezi kuruluşlara bırakmışlardır ve bunların faaliyeti, danışma süreci tarafından denetlenmektedir. Diğer bazı ülkelerde politikacılar, kendilerini, kararların alındığı forumlarda kolektif olarak sınırlamakta ve birbirini denetlemektedir. Kurumsal örgütlenme biçimleri farklı olsa bile, efektif kamu sektörüne sahip olan ülkelerde genellikle şu özellikler görülmektedir:

- Profesyonel yetkinlikle ve düzgün bilgi akışıyla desteklenmiş güçlü bir merkezi makroekonomik ve stratejik koordinasyon kapasitesi;
- Kamu kuruluşları arasında yetkilerin açıkça tanımlanması;
- Disiplin ve politika müzakeresi;

- Toplumla kurumsallaşmış bağlantılar, hesap verme ve tepkileri öngörme.

Bu mekanizmaların çok önemli bir öğesi, hükümet içinde etkili bir kapasitenin mevcut olmasıdır. Fransa'da Kabine Sekreteri, Japonya'da Maliye Bakanı, ABD'de Yönetim ve Bütçe Ofisi, bütçe teklifinden önce danışmayı ve bakanlıklar ve harcamacı kuruluşlar arasında koordinasyonu kolaylaştırmak üzere işlev görürler. Bu meka-

nizmaların çok önemli bir diğer ögesi ise, ABD'deki örnekte olduğu gibi, parlamento içinde etkin çalışan bütçe komisyonlarının varlığıdır. Bu komisyonlar kabineye veya hükümete alternatif olabildiği; bütçe tasarılarını hükümetin önerilerini kendi rolüne uygun, ciddi, profesyonel yetkin kapasiteyle değerlendirebildiği ölçüde, etkili çalışabilmektedir. Bu işleyişte bütçe komisyonu ile bütçeyi hazırlayan yürütme organı arasında güvene dayalı bir ilişkinin olması, bütçede yer alan taleplerin bütçe komisyonunca güven verici talepler olarak kabul edilmesi önemlidir.

Öte yandan, bu tür mekanizmaların varolmasına rağmen, kamu harcamalarının, bütçe açıklarının ve kamu borçlarının büyük boyutlarda artması, yasama organının yürütme organını yeteri ölçüde denetleyemediği/denetlemediği görüşünün hakim olmasına yol açmıştır. Bütçenin denetimden çıkması, bütçe amaçları ve sonuçları ile ilgili olarak bir dizi ilişkinin çökmesi, ilişkinin tanımlanmamış olması ve denetim mekanizmasının bulanıklaşmasıdır. Bütçenin denetimden çıkması, bütçe dengesinin tutmaması ve harcamaların bir kısmının denetlenemez harcamalardan oluşması ve meclisin ve bütçe komisyonunun yetkisinin dışına çıkmasıdır. Bu durum, reform girişimlerinin gündeme gelmesine yol açmıştır.

OECD ülkelerinde bütçe reformları

Bütün dünya çapında gözlenen bir akım devletin iktisadi yaşamdaki rolünü azaltmaya çalışırken; bir yandan da kamu kurumlarının işleyişini daha etkin hale getirmeye çalışmaktadır. Bütün dünyada yapısal uyum, yani fiskal uyarlanma ve piyasa reformları gündeme gelmiştir. 1990'larda bu, hâlâ temel hedeflerden biri olmaya devam etmektedir. Fakat vurgu, devletin reformu üzerine, özellikle de idari reform odağına kaymaya başlamıştır. Yeni dünya düzeni ile devlet reformu kavramları arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Yeniden yapılanma belli politikaları dayatmaktadır. Bu politikaların uygulanabilmesi için kamu kurumlarının da işleyiş mekaniz-

malarının değişmesi gerekmektedir.

Son yirmi yıldır birçok OECD ülkesi, devletin rolünü ve işlevlerini köklü şekilde irdeleme çabalarına ve kamu yönetimi reformlarına sahne olmuştur. Yirmi yıldır süren reformlardan sonra, kamu kesimini yeniden yapılandırma mücadelesi, OECD ülkelerinin hepsinde olmasa bile büyük çoğunluğunun gündeminde yer almaktadır. Ülke yönetimlerinin büyük çoğunluğu, reformların yönelimi bakımından "yeni kamu yönetimi" olarak atıf yapılan söylemi ve uygulamaları benimsemektedir. Bu söylem, etkinliğin artırılması, bütçe açıklarının ve kamu borçlarının düşürülmesi, hizmet sunumunun iyileştirilmesi, bürokrasi ve harcama programları üzerindeki siyasi denetimin güçlendirilmesi, saydamlığın artırılması, kamu çalışanlarının politika geliştirme ve performans yönetimi konusunda sorumlu tutulması gereğini vurgulamaktadır. Bütün bu reformlar, bütçe sürecinin yeniden yapılanması anlamına gelmektedir. Günümüzde hakim ideoloji olan "daha ince daha etkin devlet" anlayışı, bütçe reformlarıyla çeşitli ülkelerde çeşitli derecelerde uygulanmaya konmuştur.

Son yıllarda pekçok ülkede "yeni kamu yönetimi" olarak atıf yapılan kamu kesimi reformları, yürürlüğe konmuştur. Bu reformlar, geçmiş dönemlerdeki bütçe reformlarından farklı olarak, kısmi değil, kamu yönetiminin tümünü kapsayacak şekilde "devlet reformu" olarak görülmektedir. Bütçe reformu, bu genel çerçevenin temel alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bütçe reformu devlet faaliyetlerinde mali disiplin, kaynak dağılımı etkinliği ve teknik etkinlik bakımından, yani herhangi bir bütçe sisteminin yerine getirmesi gereken tüm temel görevleri yerine getiremediği, bu başarısızlığı denetleyecek mekanizmaların da işlevini yapamadığı ve değişmesi gerektiği varsayımından hareket etmektedir. Kamu yönetimi reformları, mali sorumluluğu ve performans sorumluluğunu yükseltmeyi amaçlamıştır.

Bu reformlar devletin iktisadi rolünü azaltmaya çalışırken kamu kurumlarının işleyişini daha etkin hale getirmeyi hedeflemiştir. "Yeni kamu yönetimi"; etkinliğin artırılması, bütçe açıklarının ve kamu borçlarının azaltılma-

si, kamu hizmeti sunumunun iyileştirilmesi, bürokrasi ve harcama programları üzerindeki siyasi denetimin güçlendirilmesi, saydamlığın artırılması, kamu çalışanlarının politika geliştirme ve performans yönetimi konusunda sorumlu tutulması doğrultusunda, kamu kesiminin yeniden yapılanmasını getirmektedir. Bütün bu reformlar, bütçe sürecinin yeniden yapılanması anlamına gelmektedir. Parlamenter demokrasilerde anayasalar; bütçelerin görüşülmesi, onaylanması ve uygulama sonuçlarının denetlenmesi yetkisini parlamentoya vermiştir. Fakat bu yetkinin etkinlikle kullanılması gerekmektedir. Parlamento'nun bütçe sürecinde etkinliğinin artırılması, kamu kesimi reformlarının önemli bir alanı olmuştur. Reformlar birçok bakımdan parlamentonun yürütme organı üzerindeki denetimini güçlendirici mekanizmalar getirmiştir. Böylece hem yasama organının hem de yürütme organının işleyiş biçiminde, hem de yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerde değişimler olmuştur. Bütçe reformlarının başlıca öğeleri şunlardır:

- Mali denetim amacıyla kamu harcaması, bütçe açığı ve kamu borçları üzerine yasal sınırlar getirilmesi,
- Bütçe prosedürünün değiştirilmesi yoluyla mali disiplin sağlamak üzere orta vadeli bütçe süreci,
- Bütçe programlarına tavan getirilmesi,
- Bütçe uygulamasında harcamacı kuruluşlara daha büyük esneklik getirilmesi,
- Bütçenin parlamentolarda değerlendirilmesi usullerinin ve bütçe bilgilerinin iyileştirilmesi,
- Özellikle bütçenin tüm kamu kesimini kapsayacak bilgiyi vermesi,
- Meclis genel kurulunun, bütçe komisyonlarının, sayıştayın denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi,
- Harcamacı kuruluşların uyması gereken performans kriterlerinin getirilmesi.

Harcamaların kısılması, harcamaların dağılımı ve bileşimi konusundaki mücadeleleri keskinleştirmektedir. Reformlar, yasama sürecinde bütçe komisyonunun kabineye alması bir politika değerlendirme ve denetleme yetkisini güçlendirmektedir. Fakat toplamlar üzerindeki yasal kısıtlamalar, komisyonun hareket alanını daraltmaktadır. Toplam harcamalar ve yürütmenin tek tek hizmetleri üretmesi bakımından yasamanın yürütme üzerindeki denetimi,

bütçe limitleri ve performans denetimi yoluyla güçlenmektedir. Bu durum, yürütme organları içinde harcamacı daireler arasındaki rekabeti ve çatışmayı yükseltmektedir. Reformlar 1980 öncesinde işleyen çatışmaları çözme pratiklerinden görece daha zorlamacı olanlarını ön plana çıkarmaktadır. Kısılan harcamaları harcamacı kuruluşlar arasında dağıtma süreci, yürütmenin en üst kademesinin bu konudaki yetkilerini güçlendirmektedir. Bu yaklaşım, çatışmaları belli sınırlar içine hapsetme ve çevreleme tarzını daha etkili kılmaktadır. Reformlar, çatışmaları massetme, bertaraf etme, saptırma gibi daha az çatışmalı pratikleri mümkün olduğunca engellemeye çalışmaktadır. Orantılılık, hakemlik, güven gibi siyasal normları daha az etkili kılmaktadır. Daha kesin ve açık denetleme mekanizmaları getirilmektedir. Bu yaklaşım, bütçe usulünü daha hiyerarşik ilişkilere dönüştürmektedir. Bütçe kararları da artık açık-uçlu kararlar değil daha kapalı-uçlu kararlar olmaktadır. Reformlar ilerledikçe OECD ülkeleri arasında bütçe sistemleri giderek birbiriyle benzeşmektedir. Öte yandan, harcama kısıntılarının istihdamı azaltıcı ve sosyal harcamaları kısıtıcı, yaklaşımı toplumsal çatışmaları keskinleştirmektedir.

Türkiye'de parlamenter bütçe denetiminin sorunları

Seminer çalışmaları Türkiye'de parlamentonun bütçe denetiminin yetersizlik gösterdiği, yürütme erkinin olağanüstü bir etkililiğe ulaştığı, hatta zaman zaman hukuk kurallarının dışına çıktığı sonucuna varmıştır. Kısaca ifade edilirse, Türkiye'de bütçe süreci "denetimden çıkmıştır." Bu konudaki sorunlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilmektedir:

- 1- Parlamenter demokrasinin yeterince gelişmemiş olması: Bütçe reformları gelişmiş ülkelerde yapılabilmektedir. Bu ülkeler; demokrasinin gelişmiş, bürokrasinin profesyonelleşmiş, parlamentonun meclis komisyonları ağı ile bütçe konusunda uzmanlaşmış olduğu ülkelerdir. Halbuki azgelişmiş ülkelerde ve buna paralel olarak Türkiye'de parlamenter demokrasi yeterince gelişmemiştir. Yürüt-

me organı, hatta bundan da öte, az sayıda siyasi lider ve bürokrat bütçe sürecine hakim olmaktadır. Bu sorunu aşmanın önemli bir yolu olan hem parti üyeleri hem de milletvekillerinin denetimi yoluyla partiçi demokrasi-nin geliştirilmesi, muhalefetin muhalefet görevini yerine getirmesi ve bütçenin kamuoyu denetimine açılarak saydamlaşması pratikleri gelişmemiştir. Uzman bilgi, norm geliştirme, kendi kendini denetleme gibi demoratik pratikler zayıftır.

2- Anayasa'nın ve yasal çerçevenin bütçe sürecini düzenleme biçimi:

a. Bütçe tasarısının TBMM genel kurulunda tartışılması prosedürü:

aa. Meclis genel kurulundaki tartışma süresinin kısa olması ve sadece 20 günle sınırlandırılmış olması.

bb. Milletvekillerinin gelir azaltıcı ve gider arttırıcı önerilerde bulunamaması. Bu sınırlama dışında kalan önergelerin ise, hükümetin ve bütçe komisyonunun önergeye katılmasına bağlı olması. Hükümetin sunduğu bütçe tasarısına gelir ve giderlere ilişkin değişiklik yapılması ve gider arttırıcı ve gelir azaltıcı tekliflerin getirilmesi değişiklik önergelerinin oylanması plan bütçe komisyonunda mümkündür. Yani komisyonun değişiklik yapma yetkisine sınır getirilmemiştir. Hükümetin benimsediği herhangi bir değişiklik önerisinin, komisyonda kabul edilme şansı yoktur. Bu nedenle, meclis komisyonunda bile bütçe tasarısı gücü iktidar parti grubunun, yani hükümetin elindedir.

b. Kesin hesap kanun tasarılarının görüşme, onanma ve sonucu hakkında belirli bir düzenlemenin ve yaptırımın mevcut olmaması.

c. Plan ve Bütçe Komisyonu'nun (PBK) yapısı ve işleyişi:

aa. PBK'nun bileşimi: Üye sayısı olan kırkıdan yirmi-beşinin iktidar grubundan olması, geriye kalan onbeş üyenin muhalefet gruplarının ve bağımsızların oranına göre dağıtılması, komisyonda bütçe tasarısının hükümetin önerilerine uygun şekilde onaylanması sonucunu doğurmaktadır. Komisyon görüşmeleri parlamenter denetimin, şekli kalma-

sına neden olmaktadır.

bb. PBK'nun görevleri ve yetkileri: Bütçeler hazırlanırken DPT tarafından hazırlanan, Yüksek Planlama Kurulu'nda incelenen ve Bakanlar Kurulu'na kabul edilen Yıllık Programlar'da belirlenmiş esaslara uyulması gerekmektedir. Parlamenter denetim bakımından PBK'nun hakimiyeti çok belirgindir. Kontrolün iktidar kanadında, yani hükümette olduğu komisyon, sadece bütçe tasarılarını değil, kamu harcamalarını etkileyecek tüm yasa tasarılarını görüşme yetkisine sahiptir. Bu yolla denge, yürütme lehine ciddi şekilde bozulmuştur. Meclis genel kurulunun yasa yapma yetkisi esas olarak komisyonun belirleyiciliğine bırakılmıştır. Bunu sağlayan zemin de anayasa, yasalar ve meclis içtüzüğü gibi (30. 10. 1984 tarihli ve 367 sayılı Kalkınma Planı Kanunu bunların en önemlisidir) yasal çerçeve ile plan bütçe komisyonuna yüklenen işlevdir. Bütçe tasarısı yanında yasa tasarılarının yüzde 80'i komisyondan geçmektedir. Bu durum bir yandan komisyon aracılığıyla hükümetin yetkilerini muazzam genişletirken, diğer yandan komisyonu büyük bir iş yükü altına sokmaktadır.

cc. PBK'nun yapısı: Varolan yapı, iş yüküne ve iş gereklerine kıyasla uzmanlık ve kadro donanımı yetersiz kalmaktadır.

3. Parlamentonun denetim yetkisini kullanırken gösterdiği davranış biçimi:

a. Parlamentonun bütçe tasarısını reddetmesinin yürütme organını denetlemenin en sert biçimi olması nedeniyle, son derece istisnai olarak kullanılması. Bütçesi reddedilen hükümetin istifa etme zorunluluğu olmamakla beraber, parlamenter gelenekler gereği istifa etmesi, bunun da geçici bütçe uygulamasını beraberinde getirmekte ve ek sakıncalar doğurmaktadır.

b. Muhalefet grubundaki milletvekillerinin bütçe konularında genellikle donanımlı olmamaları, teknik konuları bilmemeleri ve görüşlerini doğrudan ilgili olmayan konulara yoğunlaştırmaları.

c. Plan ve Bütçe Komisyonu'nun ve meclis genel kurulunun kesin hesap tasarılarına gereken önemi vermemesi.

Sayıştay'ın ödeneksiz harcama yapıldığı uyarılarına ve vize vermemesine rağmen uyarıların dikkate alınmaması, parlamentodan onay alabilmesi.

d. Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya aykırı bulup iptal ettiği bütçe hükümlerinin düzeltilmemesi veya kararlara uymayan yürütmenin denetiminin yapılmaması.

4. Meclisin yasalarla veya kendi kararlarıyla bütçe kurallarını değiştirmesi, hukuka uygun olmayan kararlar alması, yetkisini yürütme organına devretmesi:

a. Bütçe kanununa bu kanunun niteliğine aykırı olarak bazı maddeler eklenmesi ve yasaya aykırı olarak yetkiler veren hükümlerin dahil edilmesi.

b. Bazı harcama alanlarının yetkisinin-bütçe dışı fonlar, hazine özel hesapları, borçlanma gibi- parlamento onayı alanının dışında bırakılması.

c. Sayıştay raporlarının düzenli ve zorunlu olarak verilmemesi.

d. Ek ödenek yasalarının çok kolayca çıkarılması ve bütçe ödenekleri ile harcamaları arasındaki sapmaların Meclis tarafından pek denetlenmemesi, özellikle bütçe açığı sapmalarının vahim boyutlarda olması. (N. Falay'ın tebliğinin eklerindeki verilere göre, son 12 yılda konsolide bütçe gelirleri hedefleri üç yıl hariç her yıl pozitif yönde % 3 ile 20 arasında saparken, harcamalar dört yıl için % 2.7-8.4, geri kalan yıllarda yüzde 12.8 ile 30.7 arasında değişen oranlarda sapmıştır. Bütçe açığı ise iki yıl hariç her yıl daha büyük olmuştur ve sapma oranı genellikle yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır; iki yılda ise %94.4 ve %152.2 olmuştur.)

e. Konsolide bütçenin kendisinin bile, özellikle faiz harcamaları, askeri harcamalar, diğer transferler ve esnekliğini hemen tümüyle kaybetmiş olması nedeniyle, parlamenter denetime tabi olabilecek kısmının iyice küçülmüş olması.

Sonuç

Seminer'den çıkan sonuçlara göre, parlamenter bütçe denetimi, Türkiye'de son derece etkisiz, hatta yasal çerçeveye aykırı olarak çalışmaktadır. Parlamenter bütçe denetimi bakımından Türkiye'deki uygulamaların en önemli zafiyeti, Plan ve Bütçe Komisyonu'ndaki hakimiyetin hükümette olmasıdır. Ayrıca, bu komisyona yasama gücünü

neredeyse devreden çıkaracak derecede yetkiler verilmiştir. Dolayısıyla, yasa çıkarma gücü büyük ölçüde yürütme organına devredilmiştir. Ek olarak, PBK muazzam bir iş yükü altındadır ve sorumluluklarını gereği gibi yerine getirecek uzmanlık ve teknik destekten yoksundur. Meclis, elindeki yetkileri bile kullanmamakta, yetkilerini yürütmeye devretmektedir. Ayrıca, bütçe yasası tasarılarındaki kuraldışı hükümleri ya ayıklayamamakta ya da onaylamaktadır. Sayıştay denetiminin etkili kılınmasını sağlamaya uğraşmamakta veya Sayıştay uyarılarını dikkate almamaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını da gereği gibi uygulamamaktadır. Kısacası, bütçe prosedürünün yasal çerçevesinin yetersizliği kadar mevcut prosedüre ve yasal kurallara aykırı uygulamaların varlığı da ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Seminere katılanlar bu durumu iyileştirmek üzere öneriler yapmıştır. Ortaya çıkmıştır ki, iyi işleyen politika oluşturma, uygulama ve sonuçların değerlendirme mekanizmalarının kilit öğeleri; politika önerilerinin düzgün hazırlanması, alması önerilerin maliyetlerinin disiplinli bir bütçe çerçevesinde tahmin edilmesi, kritik ederek değerlendirilmelerini sağlayacak danışma ve müzakere sürecinin işletilmesi, etkin ve sorumlu uygulanması ve uygulamanın denetlenmesidir. Bütçe reformlarının kısmi değil köklü ve kapsayıcı bir genel çerçevede yapılması ve kamu kesiminin saydamlığının sağlanması gereği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, bütçenin bütün kamu kesimi faaliyetlerini kapsamaması, bütçenin uygulamadan önce ve sonra sunduğu bilgilerin açık, doğru, düzgün olması ve raporlama sisteminin iyileştirilmesi, PB Komisyonu'na profesyonel ve teknik destek verilmesinin son derece gerekli olması, Meclis alt komisyonların güçlendirilmesi, eski uygulamada olduğu gibi Maliye komisyonları kurulması, Sayıştay'ın etkililiğinin artırılması, Plan ve Bütçe Komisyonu'ndaki iktidar partilerinin hakimiyetini azaltacak şekilde yapı değişikliğinin getirilmesi önerileri yapılmıştır.

Prof. Dr. Tülay Arın
İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

Liyakatın çöküşü, merkeziyetçilik ve yolsuzluk

Gencay Şaylan

Kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi bir başka deyişle devlet reformu, Türk toplumunun gündeminde hiç düşmeyen acil gereksinmelerin başında yer alıyor. Gerçekten de sadece Cumhuriyet dönemi değil, Osmanlı imparatorluğu'nun son 200 yıllık tarihi sürekli olarak "devleti düzenleme tarihi" olarak nitelenebilmektedir. Aslında bu, yadırganmaması gereken bir gözlem ya da saptama olarak değerlendirilebilir. Eğer hızlı ve kapsamlı bir toplumsal değişim, ya da daha doğru bir ifade ile, bir toplumsal dönüşüm yaşanıyor sa bir devlet reformu kaçınılmaz bir gereklilik olarak gündeme gelecektir. Osmanlı imparatorluğu'nun 18.19. yüzyıllarda karşı karşıya kaldığı sorunlar; bir başka deyişle büyük kapitalist oluşuma eklenmenin yansıması olarak üretim yapısının değişmesi, pazar ilişki ve kurumlarının yerleşmeye başlaması, bunlara bağlı olarak gündeme gelen uluslaşma ve demokratikleşme talepleri, sürekli bir devlet reformu gereksinmesini hep gündemde tutmuştur. Hiç kuşkusuz benzer yargılar Cumhuriyet dönemi için de geçerli. Eğer Cumhuriyet, kapsamlı bir modernite projesi ise, sürekli olarak gösteren bir devlet reformu gereksinmesi hep gündemde kalacaktır.

Bugün için de, devlet reformu gereksinmesi konusunda Türkiye'de tam bir uzlaşım olduğu söylenebilmekte; toplumun tüm etkili grupları, iş dünyasından emekçi örgütlerine, hemen hemen tüm siyasi akımları devlet reformunun aciliyetinin altını çizmektedir. Bununla beraber, devlet reformu sadece Türkiye ya da benzer gelişmişlik düzeyinde olan ülkeler için değil, hemen hemen her yerde aciliyet kazanmış bir gereksinim konumuna gelmiş gözükmektedir.

Yirminci yüzyıl, tıpkı başında olduğu gibi sonunda

da baş döndürücü değişimlere sahne olmuştur. Bu değişim kapsamlıdır, hızlıdır ve küreseldir; bir başka deyişle bütün toplumlar için geçerlidir. Tam bir alt-üst oluş süreci olarak kendini gösteren değişim ya da dönüşümün henüz durulmadığı da söylenebilmektedir. Sözü edilen bu dönüşümün bir boyutu, özellikle mikroelektronik ve biyoteknoloji alanlarında odaklaşan teknolojik devrimdir. Ama dönüşen, sadece teknoloji değildir, toplumsal yapı ve kurumlar, insan davranış ve tutumlarını belirleyen değerler köklü bir dönüşüme uğramış ve uğramakta gözükmektedir.

Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci olarak da tanımlanabilen, sözü edilen dönüşüm, evrensel bir devlet reformu gereksinmesine yol açmıştır. Örneğin yolsuzluklardan arınmış, saydam bir devlet, en gelişmiş ve en demokratik sayılan toplumlar dahil, her yerde öncelikli bir amaç sayılmaktadır. Yolsuzluk olarak nitelenen insan davranışlarının evrensel bir ölçekte yükselme içinde oldukları ampirik olarak kanıtlanabilmektedir.

Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci içinde ortaya çıkan sorunlardan biri de, temsili demokrasi krizi, olarak nitelenebilmektedir. Temsili demokrasi, alanaldır; buna karşılık kaynak üretim ve bölüşümünü belirleyen kararlar, bu yetki alanlarını aşan küresel ağlar tarafından verilmektedir. Eğer insanların tercih ve iradeleri kaynak bölüşümünde giderek marjinal etkiye sahip oluyorsa, temsili demokratik rejimlerin de giderek anlamlarını yitirdiği, kolaylıkla ileri sürülebilmektedir. Seattle'da ortaya çıkan ve giderek etkisini yükselten tepki, en azından şimdilik, sözü edilen bu krizin altını çizmektedir. Eğer bu çözümleme, doğru olarak nitelenirse, temsili demokrasi krizinin de devletin yeniden

yapılanması gereksinmesine aciliyet kazandırdığı söylenebilecektir. Nitekim, "governance" olarak ifade edilen yeni bir bakış açısının, olağanüstü popülerlik kazanması bir rastlantı sayılamaz.

Görüldüğü gibi, devlet reformu sadece Türkiye'de değil dünyanın her yerinde, gelişmiş ya da gelişmekte olan her ülkede, ciddi bir gereksinim haline gelmiş gözükmemektedir. Bununla beraber, kapsamlı ve radikal bir devlet reformunun, belki de diğer ülkelere göre Türkiye'de daha da aciliyet kazandığı söylenebilmektedir. Yozlaşma ve yolsuzluk, Türkiye için çok ciddi bir sorun haline gelmiş gözükmemektedir. Susurluk ile başlayan süreç, siyasal liderlerin çocuk ve akrabalarının yoğun bir biçimde iş ilişkilerine girmesi ve daha sonra ortaya çıkan gelişmeler, sözü edilen yozlaşma ve yolsuzluklar için ilk akla gelen çarpıcı örnekler arasında sayılabilmektedir.

Bugünün Türkiye'sine bakıldığında, toplumsal değişimin hız ve kapsamından, göç olgusundan ve kolayca kırılmayan yoksulluktan kaynaklanan sorunlar dizisinden, ya da bir başka deyişle, bunalımdan söz edilebilmektedir. Bütün bu sorunlar dizisinin devlet kurumunu etkilememesi beklenemez. Bu nedenle devletin yeniden yapılanması ya da devlet reformu, kaçınılmaz ve giderek ertelenemez bir görev haline gelmektedir.

Yeniden yapılanmanın iki boyutu

Devlet ile ilgili yeniden yapılanma gereksinmesinin esas olarak iki boyut üzerinde gündeme geldiği söylenebilmektedir. Bunlardan birincisi, hukuka bağlı devlet olarak nitelenebilmektedir. "Hukuk devleti", Türkiye için anayasal bir ilke olmakla beraber, uygulamaya pek egemen olmamış gözükmemektedir. Devletin esas olarak, evrensel olduğu düşünülen hukuk normlarına, çağdaş anlamı ile insan hak ve özgürlüklerine, saydamlık ve dürüstlük ilkelerine bağlı olarak örgütlenip işlemesi, hukuk devleti anlayışının çerçevesini belirlemektedir. Bunun pek kolay olmadığı ve özellikle son 20-25 yıllık dönem içinde "hukuk devleti" ilkesinin önemli bir erozyona uğradığı söylenebilmektedir. Bu nedenle devlet reformunun bir bacağı, hukuk devletinin tam olarak işlemesi üzerine oturması gerekmektedir.

Reformun ikinci bacağı ise, devlet işlemlerinin ola-

bildiğince yüksek bir etkinlik ve verimlilik içinde yerine getirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Devlet, hiç kuşkusuz öncelikle siyasal bir olgudur ve esas olarak görevi, toplumsal yapı ve düzenin yeniden üretilmesidir. Örneğin, toplumsal yapı ya da düzenin yeniden üretilmesi için devlet, toplumda zor kullanma tekeli elinde bulundurmakta ve böylece "yasa ve düzen", devlet için olmazsa olmaz koşullar arasında sayılabilmektedir. Yasa ve düzen sağlama hizmeti yanında devlet, toplumun içinde yaşadığı tarihsel koşullara bağlı olarak, toplumsal düzenin yeniden üretimi için çeşitli hizmetleri üretmeyi de üstlenebilmektedir. Örneğin belli tarihsel koşulların ürünü olan "refah devleti", eğitim, sağlık, bayındırlık vb. hizmetleri üretmenin yanında, ekonomik yasama da düzenleyici ya da bizzat üretici olarak kapsamlı bir çerçevede müdahale etmektedir. Kapitalizmin güncel yeniden yapılanma süreci içinde de, bilindiği gibi devletin ekonomiye yönelik işlevlerinde bir evrensel daraltma eğilimi ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Örneğin bugünün Türkiye'sine bakıldığında, siyasal ve ideolojik tercihler doğrultusunda ne kadar çok özelleştirme yapılırsa yapılsın, yine de devletin bir çok hizmeti üreteceği söylenebilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, devlet çok çeşitlilik sergileyen hizmetleri üretecek, bunun için çok sayıda uzmanlık ve beceri gerektiren yüzbinlerce insanı istihdam edecek; araçlar, gereçler, makinalar kullanılacaktır. Doğal olarak bütün bunlar, devletin kaynak kullanması ya da toplumda yaratılan kaynakların bir bölümüne el koyması anlamına gelmektedir. Devlet reformunun ikinci amacı, bu kaynakların verimli ve etkin bir biçimde kullanılmasını öngörmektir. Bir başka deyişle devlet örgütleri, hizmet üretirken olabildiğince yüksek verimlilik ve etkinliğe ulaşmış olmalıdırlar.

Devletin bunalımı

Türkiye'de merkezi devlet örgütlenmesine bakıldığında ilk göze çarpan özelliklerin başında, hantallık ve karmaşıklık gelmektedir. 20. yüzyıl, devletlerin işlevsel büyüme çağıdır ve yüzyılın son çeyreğinde tekrar hegemonik bir konuma gelen liberalizm, pazar söylemi ile özelleştirme uygulamaları, devletleri, ciddi ölçekte küçültememiştir. Türkiye de bu süreçten bağımsız de-

gildir. Kaldı ki, yoksulluk ve kalkınma sorunu ile karşı karşıya olan Türkiye için merkezi devletin üreteceği hizmetler, yaşamsal bir öneme sahip gözükmemektedir. Merkezi devlet Türkiye’de, hem refah devletin hem de kalkınma sorunsalının gerektirdiği işlemleri yüklenmiştir. Yürütme organı, sözü edilen bu işlemleri yerine getirmek için ortaya çıkan örgütsel yapıyı yansıtmaktadır. Değişim ve kalkınma, sürekli olarak yeni hizmet türlerinin gündeme gelmesi biçiminde yürütme organının örgütsel yapısının genişlemesine yol açmıştır. Örneğin, ortaya çıkan devasa başbakanlık örgütü (bağlı kurullar, müsteşarlıklar, başbakanlıklar ve genel müdürlükler olarak) bu gelişmenin ürünü sayılabilmektedir.

Merkezi devlet örgütü, toplumsal yapı ve düzenin yeniden üretilmesi açısından çok önemli yaşamsal hizmetler üretmektedir. Siyasal tercihler tartışmasına hiç girmeksizin bu hizmetlerin önemli bir bölümünün pazar mekanizmasına bağlı olarak kamu dışında üretmenin mümkün olmadığı söylenebilmektedir. Devlet tarafından üretilen kamu malları (örneğin iç ve dış güvenlik gibi) pazar koşulları içinde üretilemez. Devletin üzerine aldığı bir kısım işlevleri ise, toplumun gelişerek (kalkınma) kendini yeniden üretmesi açısından zorunlu dışsalılık olarak değerlendirmek mümkündür (eğitim-öğretim, sağlık, bilim-teknoloji üretimi gibi). Dışsalılık olarak tanımlanan bu hizmetlerden bütün toplum yararlanabilmektedir. Ayrıca örneğin çevre kirliliği ile mücadele için devletin düzenleyici işlemleri de olumsuz dışsalılıklara örnek verilebilmektedir.

Türkiye’de merkezi devlet örgütünün büyüklüğünden, devletin işlevlerinin her alana girdiğinden şikayet edilmekte ve devletin küçülmesinin acil ve yaşamsal bir gereklilik olduğu öne sürülmektedir. Bunun son derece abartılı bir değerlendirme olduğu söyle-

nebilir. Kamusal istihdamın toplam istihdam içindeki payına, kamunun kullandığı toplam kaynağın GSMH’ye oranına bakıldığında Türkiye, örneğin diğer OECD ülkelerine göre çok gerilerde kalmaktadır. Bununla beraber kapsamlı ve radikal bir kamu kesimi ya da kamu yönetimi reformu, Türkiye için acil bir gereksinim konumuna gelmiştir. Reform gereksinmesini, giderek acil konuma getiren birkaç parametreden söz etmek mümkündür.

**Akademik alandaki
yeterlik ve yoğunluk,
ciddi bir reform
girişimi için yeterli
sayılmaz. Reformun
gerçekleşmesi,
herşeyden önce
siyasal kararı ya da
güçlü bir siyasi tercihi
zorunlu kılar.**

3 önemli gösterge

Birinci olarak altı çizilmesi gereken nokta, kamu yönetiminde liyakat ilkesinin çökmesidir. Bu noktada ülkede egemen siyaset yapma biçiminin ya da yaygın adı ile clientalismin egemenliği öne çıkmaktadır. Kamu gücünü kullanarak yandaşlara çıkar dağıtma, siyaset yapma sürecine biçim ve içerik kazandırıyorsa, kamu yöneticilerinin bilgi ve beceriye dayalı bir liyakat anlayışına göre değil, siyasetçinin işlemleri doğrultusunda davranmaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Uygulamada bu, atama ve görevde yükselmenin liyakata göre değil, politikacıya yakınlığa bağlı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda kamu kesiminin, insan kaynakları üzerinde yarışmacı olması da anlamsızlaşmaktadır. Çünkü kamu en yetenekli, en bilgili kişileri değil politikacıya

bağlı ve onun dediklerini yapacak kişileri istihdam etmeye eğilim göstermektedir. Kamu kesiminde herkesi rahatsız eden çok düşük maaşlar bu gelişmenin doğal sonucudur; devlet ya da kamu yönetimi için yüksek düzeyde insan kaynağı kullanma diye bir kaygı göze carpmamaktadır.

Kamu yönetiminde liyakat ilkesinin çökmesinin bir diğer sonucu, kamunun giderek bozulan ya da düşen performansıdır. Yukarıda da değinildiği gibi, siyasal tercihlere, ideolojik yönelimlere göre bazı kamu ku-

rumları ya da hizmetleri özelleştirilebilir. Ya da tasfiye edilebilir. Ama, hele Türkiye gibi kalkınma sorunsalı yaşayan bir ülkede kamu hizmetlerini kapsam ve çeşitlilik açısından sıfırlamak mümkün olamaz. Devlet, üzerine aldığı hizmetleri üretirken ya da toplumsal yaşamın şu ya da bu kesimini düzenlerken, yüksek bir performans düzeyi tutturmalıdır. Liyakat ilkesinin çöküşü partizanlaşmış bir kamu bürokrasisinin hizmet üretirken, düzenleyici kapasitesini işletirken yüksek bir performans göstermesi beklenmeyecektir.

Liyakatın çöküşü bir devlet reformuna aciliyet kazandıran birinci nedense, merkeziyetçilik de ikinci neden sayılabilir. Liyakat ilkesi çökerken, merkeziyetçi bir yapının performans (etkinlik ve verimlilik anlamında) sorununu ağırlaştıracağı açıktır. Bunun yanında merkeziyetçilik, politikacının rant dağıtımını kolaylaştırmakta ve bundan da vahim olarak siyasal ve yönetsel hesap vermeyi (accountability) marjinal konuma getirmektedir. Bu, aynı zamanda halkın süreç içinde olması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, liyakat ilkesini geçerli kılmamanın yanında, devletin sivil toplum katılımını sağlayacak ve hesap verilebilirlik ilkesine işlerlik kazandıracak biçimde, yeniden yapılandırılması gerekli gözükmektedir.

Devlet reformunu acil bir gereksinim haline getiren üçüncü kategori, nedeninin olağanüstü boyutlara ulaşan yolsuzluk davranışlarıdır. Hiç kuşkusuz yolsuzluğun giderek yükselen bir dalga görünümü vermesi Türkiye'ye özgü bir sorun değildir. Burada evrensel bir oluşumdan söz etmek mümkün gözükmektedir. Yolsuzluk, 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vurmuş yeniden yapılanma sürecinin ana çıktılarından biridir ve en gelişmiş demokratik ülkelerin bile bu oluşuma bağışık olmadığı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de yolsuzlukların olağanüstü boyutlara ulaştığı söylenebilmektedir.

Türkiye'de siyaset yapma biçimi, clientalism, yolsuzluk olarak tanımlanabilecek tutum ve davranışlar için etkin bir teşvik edici işlev görmektedir. Yolsuzluk suçlama ve tartışmaları, siyasal gündemde ağırlıklı bir yer tutmasına ve kamuoyunun dikkatini çekmesine karşın "yolsuzluk kültürü'nün" egemen olması önlenememektedir.

Politik önderlerin yakınlarından başlayan, son dere-

ce pervasız bir yolsuzluk kültürünün dalga dalga yayıldığı ileri sürülebilmektedir. Türkiye için durumu daha da vahim hale getiren özellik, giderek etkinlik kazanan bu yolsuzluk kültürünün zaten çok kırılğan olan "hukuk üstünlüğü" ya da "hukuk devleti" anlayış ve uygulamasını marjinalleştirmesidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bu üç kategori nedene ya da parametreye bağlı olarak, toplumun ve ülkenin geleceğini karartan bir krizle karşı karşıya kalındığı ve ancak kapsamlı bir devlet reformu ile krizin aşılabileceği söylenebilmektedir. Krize yol açan nedenler belli olduğundan, reformun ya da yeniden düzenlemenin amacı, nedenleri ortadan kaldırmak olacaktır.

İşte burada önemli bir paradoks ile karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Devlet reformunun gerekliliği ve aciliyeti, akademik olarak yeterli düzeyde ele alınmıştır. Akademik kurumlar, araştırma vakıfları ve benzeri örgütler tarafından bu sorun ile ilgili yapılmış çok sayıda araştırmadan rapordan söz etmek mümkündür. Bu tür çalışmalar sürdürülmekte ve adeta hergün ortaya reformun aciliyetini belirten yeni bulgular atılmaktadır. Ancak akademik alandaki yeterlik ve yoğunluk, ciddi bir reform girişimi için yeterli sayılmaz.

Reformun gerçekleşmesi, herşeyden önce siyasal kararı, ya da bir başka deyişle güçlü bir siyasi tercihi zorunlu kılmaktadır. Eğer yukarıda ana hatları ile ortaya konan çözümleme doğru ise; yani kamu yönetiminde liyakatın çökmesi ve düşük performans, kayırmacı siyasetten (clientalism) kaynaklanıyorsa, bunları ortadan kaldıracak bir reform için siyasi kararlılık beklemek doğru olacak mıdır? Unutmamak gerekir ki, siyasal kayırmacılık ve siyasal güce dayanarak rant elde etme, çok güçlü toplumsal ittifakların oluşumuna yol açmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, devlet reformunun kısır döngü içinde kaldığı ve giderek olanaksızlaştığı söylenebilmektedir. Çünkü sözü edilen ittifakın gücü, hergün bir öncekine göre daha da büyümektedir. Bu durumda sözü edilen kısır döngünün aşılması, ancak çok güçlü ve kararlı bir kamuoyu baskısının oluşumu ile aşılabilecektir.

Anamlı bir reformdan yana olan kesim ve örgütlerin stratejilerini buna göre oluşturmaları gerekmektedir.

Prof.Dr.Gencay ŞAYLAN
TODAE Genel Müdür Yardımcısı

Yerel ve merkezi hizmetlerde Halk kime güveniyor?

Fikret Adaman/Ali Çarkoğlu

Türkiye’de gerek yerel, gerek merkezi kamu yönetimlerinin, son kertede siyasi sorumluluklarını taşıdıkları halk kitlelerinin beklenti ve taleplerine ne ölçüde karşılık verebildiklerinin değerlendirilmesi, kamu yönetimlerinin yeniden yapılandırılması çalışmalarında hayati öneme sahiptir. Bu saptamadan hareketle, ülke kent nüfusunu temsilen 1206 onsekiz yaş üstü kişiyle Ekim-Kasım 1999 tarihinde gerçekleştirdiğimiz bir anket çalışmasında, gerek yerel gerek merkezi düzeyde kamu yönetimlerinin sunduğu hizmetlerden memnuniyet, kamu kurumlarına duyulan güven, kamu yönetimlerinin ne denli patronaj ilişkileri içerisinde bulunduğu ve kamu sisteminin ne tür bir reforma gereksinim duyduğu başlıkları irdelenmeye çalışılmıştır. Bu yazımızda, anket çalışmamızın kimi sonuçlarının aktarılmasını müteakiben, kamu yönetimlerinin yeniden yapılanmasına ilişkin öneriler ileri sürülecektir.

Yerel ve merkezi kamu hizmetlerinden memnuniyet ve bu hizmetlere atfedilen önem

Gerek yerel gerek merkezi yönetimlerin verdikleri kimi hizmetlere yönelik olarak, bu hizmetlerin "önem" derecesiyle birlikte ne derece bu hizmetlerden "memnun" olunduğu sorulmuştur. Yöneltilen soru: "Son beş yıl için Türkiye’nin durumunu genel olarak düşündüğünüzde, okuyacaklarınızın kalitesinden ne derece memnun olduğunuzu ve bu sayıların her birinin sizin için ne kadar önemli olduğunu, 0 ile 10 arasında bir not vererek, değerlendirebilir misiniz?" şeklindedir. Burada memnuniyet için kullanılan "kalitesinden memnuniyet" ile, sunulan hizmetin yaygınlığı ya da adil olup-olmamasından ziyade, bizatihi yanıtlayan kişi açısından hizmetin kendisine ulaşması bağlamında verdiği tatmin öğrenilmeye çalışılmıştır.

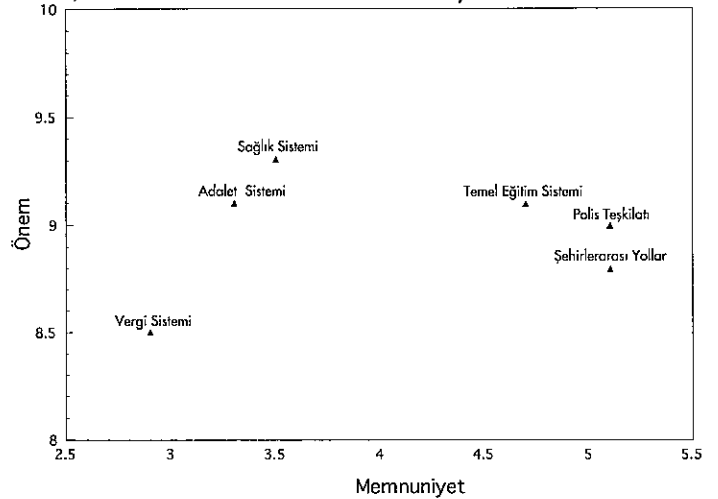
Verilen cevapların ortalama değerleri, aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Burada x-ekseni memnuniyeti, y-ekseni de önemi göstermektedir; "+" işareti ise her iki skalanın ortalama değerini ifade etmektedir. Öncelikle dikkatimizi merkezi hizmetlerden memnuniyete çevirelim. (Bakınız Şekil 1)

Memnuniyete bakıldığında, değerlendirmeye sunulan hizmetlerden sağlık, adalet ve vergi sistemlerinin aldığı memnu-

niyet puanları, ortalamanın altında olup 10 üzerinden 3 civarındadır. Temel eğitim, polis teşkilatı ve şehirlerarası yollar- dan memnuniyet ise 5 civarında yer almaktadır. Halbuki tüm bu hizmetlerin halk nazarında önemi büyüktür. Bu altı değerlendirme kategorisinden en düşük öneme sahip olduğu görülen vergi sistemidir ki, o da ortalama 10 üzerinden 8.5 gibi bir önem puanı almıştır. Bu basit önem-memnuniyet değerlendirmeleri skalasından görülmektedir ki; merkezi hükümetin faaliyet alanındaki hizmetler, ortalama olarak çok önemli bulunmalarına rağmen, bu hizmetlerden alınan memnuniyet çok düşüktür.

Benzer şekilde, görüşülen kişilerden yaşadıkları şehri düşündüklerinde çeşitli hizmetlerin kalitesinden ne derece

Şekil 1: Hizmetlerin Önemi ve Memnuniyet: Merkezi Hükümet

memnun oldukları ve bunları ne derece önemli bulduklarını değerlendirmeleri istenmiştir. Şekil 2’de her bir hizmet alanının ortalama değerleri olarak iki boyutlu düzlemde sonuçlar verilmiştir.⁽¹⁾ Yerel yönetimler için hizmetlerin ortalama önemi 10 üzerinden 9’a yakın olmasına rağmen, memnuniyet düzeyi ortalama olarak ancak 5 civarındadır. Önem ve memnuniyet ortalamalarının üstünde olan hizmet alanları, sırasıyla, su şebekesi, itfaiye, sokakların temizliği, ilköğretim okulla-

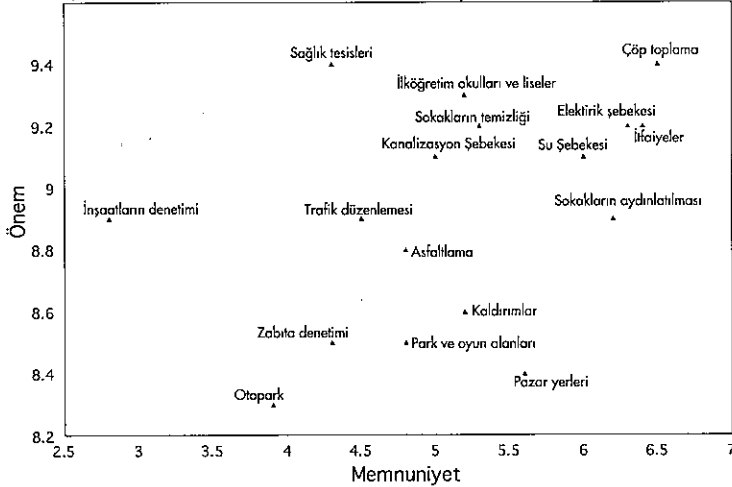
rı ve liseler, elektrik şebekesi ve çöp toplama. Kanalizasyon şebekesi ve sağlık tesisleri yüksek öneme sahipken memnuniyet düzeyleri ortalamanın altında yer almaktadır. Kaldırımlar ve pazar yerlerinin memnuniyet düzeyleri ortalamanın üstünde yer alırken önem dereceleri ortalamadan düşük görünmektedir. İnşaatların denetimi konusu açık farkla en düşük memnuniyet düzeyindedir; oysa önem derecesi ortalama düzeydedir. Otoparklara atfedilen önem derecesi, sorgulanan faaliyet alanları arasında en düşük düzeyde olanıdır. Otoparklar, aynı zamanda, inşaatların denetiminin ardından en düşük memnuniyet düzeyine de sahiptir.

Kamu kuruluşlarına ve kimi diğer kuruluşlara halkın duyduğu güven

Kamu yönetimlerinin her düzeyinde görülen bu performans eksikliğinin gerek yönetsel gerek siyasi sistemin tüm kurumlarının halk karşısında meşruiyet temellerini sarsması beklenebilir. Bu bağlamda, yerel ve merkezi yönetimlerin toplum tarafından değerlendirmelerinde güven konusunun taşıdığı önem aşikardır.⁽²⁾

Kurumların birbirleriyle karşılaştırmalı olarak ne derece

Şekil 2: Hizmetlerin Onemi ve Memnuniyet: Yerel Yönetimler

güvenle karşılandıkları konusu son yıllarda Türkiye'de sıkça tartışılmakta ve bu konuda elde edilmiş bulgular, kendi içinde tutarlı olarak, kurumlara Türkiye'de oldukça düşük bir güven duyulduğunu göstermektedir. Değişik araştırmalarda değişik şekillerde dile getirilmekle beraber, Silahlı Kuvvetler (ordu ya da asker) dışında toplumda güven uyandıran bir kurumdan bahsetmek güç gibi görünmektedir. Bu bulgular temelinde ülkenin özellikle siyasal sisteminin halk tarafından

algılandığı şekliyle meşruiyeti sorgulanır olmuş ve popüler deyimlerle "güven bunalımı" tartışmaları ön plana çıkmıştır (Bakınız, Esmer, 1999).

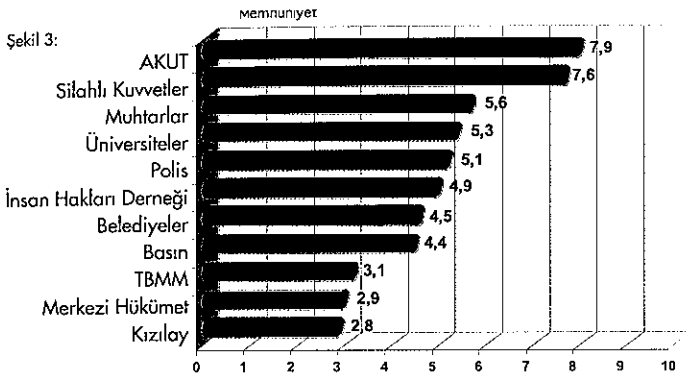
Güven tartışmasını yaparken, merkezi ve yerel yönetimlerle beraber, özellikle 17 Ağustos depremi sonrasında, devlet ve siyasi örgütlenmeler ile sivil toplum örgütlenmeleri ikileminin de güven açısından araştırılmasında fayda olacağı noktasından hareket ettik. Bu çerçevede, kişiye kurum isminin okunmasının ardından kişiden bu kuruma duyduğu güveni 0 ile 10 arasında (0, hiç güvenmiyorum; 10, tam güveniyorum) bir not ile değerlendirmesini istedik. Araştırmamızda Şekil 3'te verildiği şekliyle toplam 12 kurum hakkında ortalama değerlendirmeler elde edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar tek tek ele alındığında, 17 Ağustos depremi sonrasında gündemde önemli yer tutan ve araştırmamızda hem diğer kurumlara güncel bir nirengi noktası katmak, hem de sivil toplum örgütlerini temsil etmek üzere, İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Kızılay'la beraber dahil edilen, Arama Kurtarma Derneği (AKUT) güven duyulan kurumların başında gelmektedir. Daha önceki araştırmalarda yüksek güven puanı almış olan Silahlı Kuvvetler, büyük olasılıkla konjonktürel olarak ön plana çıkmış olan AKUT'un hemen ardından gelmektedir. AKUT ve Silahlı Kuvvetlerin ortalama güven puanlarının oldukça altında, sırasıyla, muhtarlar, üniversiteler, polis ve İHD gelmektedir. Toplum içinde ortalama güven puanı en düşük olan ise Kızılay'dır; onu merkezi hükümet izlemektedir. TBMM'de benzer şekilde ortalama olarak 10 üzerinden 3.1 puan almıştır. Belediyelerin durumu ise merkezi hükümetinden hayli iyidir. Basına duyulan ortalama güvenin de merkezi hükümet ve TBMM'den yukarıda olması dikkat çekicidir.

Kamuda kayırmacılık

Çalışmamızda üçüncü olarak ele alacağımız boyut kayırmacılık, yani patronajdır. Burada, şu ana kadar izleyegeldiğimiz yönetime uygun olarak, sorularımızı yerel ve merkezi olarak ikiye ayırarak yöneltmiş bulunuyoruz. Ayrıca, "sizce hükümet kayırmacılık yapıyor mu?" şeklinde genel ve herkeste farklı noktaları çağrıştıracak bir soru yerine, çalışmamızda merkezi ve yerel yönetimler için ayrı ayrı altı değişik alandaki kayırmacılık boyutunu irdelemeyi seçmiş durumdayız. Burada, yine, 0 ile 10 arasında bir skala kullanılmış durumdadır; 0 puan tamamen kayırmacılık yapıldığını, 10 puan ise hiç kayırmacılık yapılmadığını göstermektedir.

Merkezi yönetimlerin Türkiye kentlileri gözünde ne denli kayırmacılık yaptığı çarpıcıdır (Tablo 1). Görüldüğü gibi, ortalama skorlar 10 üzerinden 2.2 ile 3.7 arasında oynamaktadır. Dolayısıyla, merkezi hükümetlerin değerlendir-

meye sunulan değişik faaliyet alanlarında kayırmacılık yaptığı konusunda genel bir kanaat olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki görüşlerin, polis kuvvetleriyle güvenlik hizmeti verirken bile, diğer tüm faaliyet alanları arasında en eşit-

Tablo 1. Patronaj: Merkezi Yönetim

Sizce merkezi hükümetler uygulamakta oldukları ekonomi politikalarında şirketlere ne derece eşit bir muamele yapıyor?	2.6
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce merkezi hükümetler ilköğretim/lise/üniversite açarken ya da varolanlara yeni yatırımlar yaparken kimi ilçe ve şehirleri ilerde oy kazanmak amacıyla kayırıyor mu, yoksa bu eğitim birimlerini ihtiyaçlar çerçevesinde mi belirliyor?	3.0
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce merkezi hükümetler polis kuvvetleriyle güvenlik hizmeti verirken, herkese ne ölçüde eşit bir muamele yapıyor?	3.7
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce merkezi hükümetler ülkenin ormanlarını keserek ya da yakarak arazi açan kişilere karşı cezai bir yaptırımda bulunurken bu kişilere ne denli eşit bir tavır sergiliyor?	2.9
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce merkezi hükümetler otoyol ve baraj gibi büyük projeleri ihale ile bir şirkete inşaatı için verirken, bu şirketi seçme aşamasında bazı şirketleri siyasi veya maddi çıkar karşılığında kayırıyor mu? Yoksa ilerinde en iyi teklifi verene mi projeyi veriyor?	2.2
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce merkezi hükümetler vergi toplarken, vergi kaçıranlara karşı ne derece eşit bir yaptırım uyguluyor?	2.6
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	

likçi performansı göstermekle beraber, bazı kişileri kayırma yönünde gerçekleşmiş olması dikkat çekicidir.

Yerel yönetimlerde skorlar, 10 üzerinden 3.5 ile 6.7 arasında oynamaktadır (Tablo 2). Açıkça ki, yerel yönetimlerin değerlendirilmeleri daha olumlu sonuçlar vermektedir. Ancak, her alanda yerel yönetimlerin olumlu değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, imar uygulamaları, kaldırım taşı döşeme gibi projelerin ihale ile bir şirkete verilmesi, zabıta hizmetleri ve park ve bahçe hizmetlerinde belediyelerin bazı kişileri kayırdıkları yönüne kayan değerlendirmeler oluşmuştur. Buna karşın şehrin çöplerinin toplanması ve itfaiye hizmeti verilmesinde belediyelerin ortalama olarak eşit muamele ve hizmet götürüldüğü şeklinde bir değerlendirme alması söz konusudur.

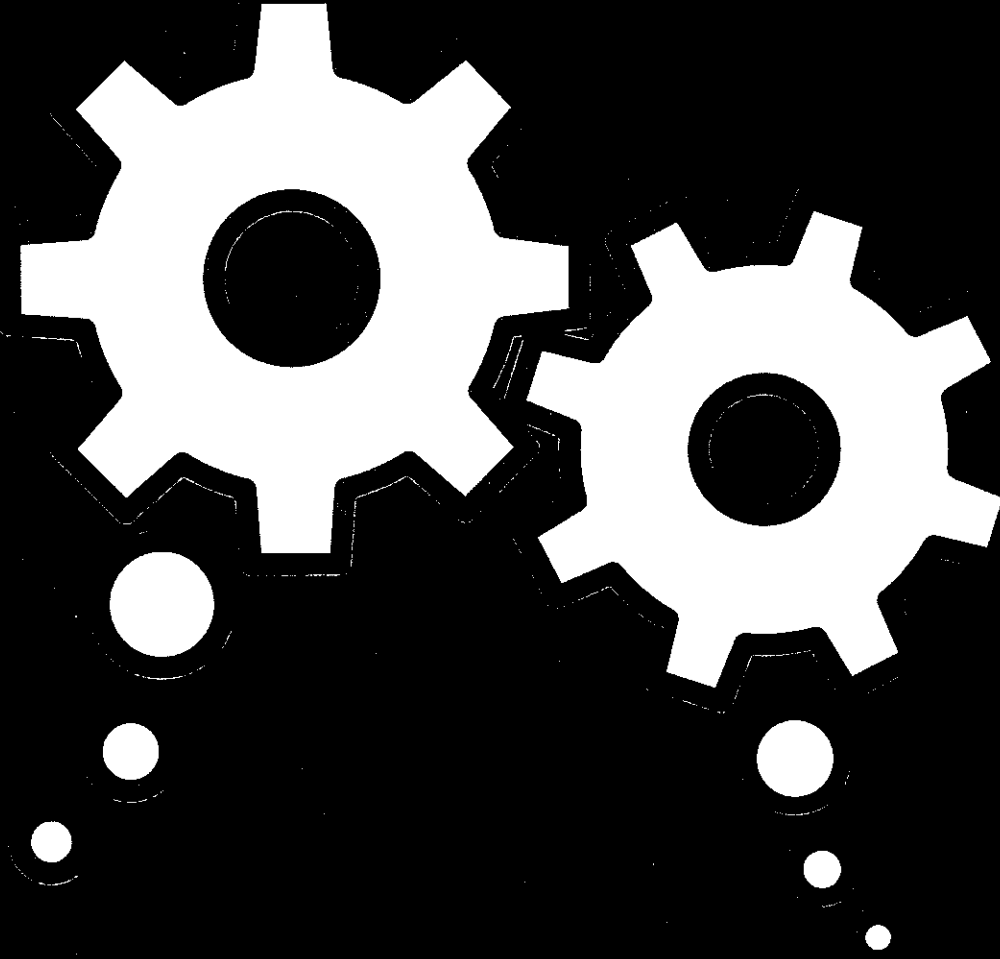
Halkın kamu yönetimleriyle olan ilişkisindeki kayırmacılık

Kentli nüfusun, kamunun vermekte olduğu hizmetlerde ne düzeyde kayırmacılık yaptığına yönelik yukarıda elde edilen bulguların ötesinde, kişilerin birey ile kamu arasında ilişkilerin ne şekilde düzenlendiğine ilişkin de görüşler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, kişilere yerel ve merkezi yönetimlerde işlerini yaptırırken en geçerli ve en az geçerli yolların

Tablo 2. Patronaj: Yerel Yönetim

Sizce belediyeler imar uygulamasında kişilere ne derecede eşit muamele yapıyor?	3.5
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce belediyeler şehrin çöplerini toplarken şehrin mahallelerine ne derece eşit bir uygulama yapıyor?	5.8
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce belediyeler zabıta hizmeti sunarken işyerlerine ne derece eşit bir muamele yapıyor?	4.4
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce belediyeler itfaiye hizmeti verirken, şehrin mahallelerine ne derece eşit bir hizmet götürüyor?	6.7
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce merkezi hükümetler vergi toplarken, vergi kaçıranlara karşı ne derece eşit bir yaptırım uyguluyor?	4.3
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	
Sizce belediyeler kaldırım taşı döşeme gibi projeleri ihale ile bir şirkete inşaatı için verirken, bu şirketi seçme aşamasında bazı şirketleri siyasi veya maddi çıkar karşılığında kayırıyor mu?	3.7
(tamamen kayırma: 0; tamamen eşit davranma: 10)	

**Düşündüğünüz pozisyona
en uygun profesyoneli
bulmak için....**

...bize bağlanın!

tekadres.com; iş dünyasının, ihtiyaç duyduğu nitelikli profesyonellere en hızlı, en uygun ve en hesaplı yoldan ulaşmasını sağlıyor. Birçok lider kuruluşun insan kaynakları yöneticisi olarak görev yapan tekadres.com, Türkiye'nin en zengin içerikli insan kaynakları portalı olmanın yanı sıra, şirketleri profesyonellerle İnternet'de buluşturuyor!

tekadres.com

Geleceğin işi için. www.tekadres.com

deneme üyeliği için: satis@tekadres.com

ne olduğunu sorulmuştur

Tablo 3'ü değerlendirirken, kişilerin kendilerine verilmiş beş seçenekten birini merkezi/yerel yönetimlerde iş yaptırmanın en geçerli, birini de en az geçerli yolu olarak seçmeleri istendiğini akılda tutmak gerekir. Dolayısıyla, tüm seçenekler için soruya cevap verenlerin yüzde olarak ne kadarından iş yaptırmanın en geçerli yolu olarak görüldüğünün yanı sıra, bir de iş yaptırmanın en az geçerli yolu olarak görüldüğü gösterilmiştir. Bu iki oran arasındaki fark, anlamlı bir görüntü ortaya koymaktadır. Örneğin, ilgili birimdeki yöneticilerle arkadaşlık ya da hemşerilik ilişkisine girmek %31'lik bir kitle tarafından belediyelerde iş yaptırmanın en geçerli yolu olarak görülürken, %7'lik bir kitle tarafından da yerel yönetimlerde iş yaptırmanın en az geçerli yolu olarak gösterilmiştir. Yani net olarak %24'lük bir kesim ilgili birimdeki yöneticilerle arkadaşlık ya da hemşerilik ilişkisine girmeyi belediye-

mak merkezi hükümette iş yaptırmanın bir yolu olarak ortaya pek çıkmamakla beraber (%3), önemli bir kesim tarafından da (%14) geçerli yol olarak görülmektedir. Yerel ve merkezi yönetimler düzeyinde ortaya çıkan bu durumun olası bir açıklaması, yerel olarak basın yoluyla yapılacak bir şikayetin yerel yöneticilerce kaydedilip ileride kendileri aleyhine kullanılma ihtimalinin düşünülmüş olmasıdır.

Reform önerileri

Merkezi ve yerel yönetimlere duyulan güven, iki yönetim düzeyindeki performans değerlendirmeleri ve her iki düzeyde siyasa üretimi ve uygulamalarının nasıl işlediğine yönelik değerlendirmelerin ardından sistemde reforma yaklaşımların nasıl şekillendiği, son olarak öğrenilmeye çalışılmıştır.

Reformun ne tip bir reform olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla, her reform paketi içinde olabilecek beş genel reform politikasına verilen destek öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, politikalardan hangisinin birinci hangisinin de ikinci önceliğe sahip olduğunun belirtilmesi istenmiştir. Akabinde de, biz birinci seçeneği (2) ile, ikinci seçeneği de (1) ile çarparak topladık ve bu ağırlıklandırılmış skoru "toplam skor" olarak adlandırdık (Tablo 4).

Merkezi yönetime ilişkin verilen cevaplar da, "çeşitli kişi ve şirketlerle merkezi hükümetler arasında var olan çıkar ilişkileri ortadan kaldırılmalıdır" tezi 80 puan olarak açık farkla birinci olmuştur. "Kamu personelinin eğitim düzeyi yükseltilmelidir" ve "merkezi hükümetler hizmet ve mal üretiminde halkın tercih ve isteklerini birinci sırada tutmalıdır" tezleri ise, sırasıyla 69 ve 61 puan olarak ikinci ve üçüncü sıraya yerleşmiştir. "Uzun dönemli çıkarların gözetimi" ile "aktif katılım" düşük puanlarla (48 ve 41) değerlendirilmiştir.

Aynı soruların yerel yönetimler için de sorulmuş olması bize bir karşılaştırma olanağı vermektedir. Merkezi hükümetlerde 80 puan olarak birinci sırada olan "çıkarcı ilişkilerinden arındırılma" tezi, yerel yönetimlerde 69 puanla üçüncü sıraya inmektedir. Bu durum, önceki cevaplarla da tutarlılık içindedir. Hatırlanacağı üzere, patronaj sorularında da, yerel yönetimlerle merkezi hükümetler karşılaştırıldığında, merkezi hükümetlerin daha yoğun patronaj ilişkileri içinde olduğu yollu cevaplar elde edilmişti; doğal olarak, patronaj ilişkilerinde kurtulma konusunda merkezi hükümetler düzeyinde halkın daha yüksek bir isteği bulunmaktadır. "Personelin eği-

Tablo 3. Merkezi ve Yerel Yönetimlerde İş Yaptırmanın En Geçerli ve En Geçersiz Yolları

	En Geçerli %		En Geçersiz %		Net %	
	Merkezi	Yerel	Merkezi	Yerel	Merkezi	Yerel
İlgili birimdeki yöneticilere işinizi yapmak için gerekli tüm bilgileri vermek	27	36	35	32	-9	4
İlgili birimdeki yöneticilerle arkadaşlık ya da hemşerilik ilişkisine girmeye çalışmak	26	31	7	7	19	24
İlgili birime gazete ya da televizyon kanallarını kullanarak baskı yapmak	14	6	11	14	3	-8
İlgili birime karşı toplu gösteri ya da protesto organize etmek	6	4	25	26	-19	-22
İlgili birimdeki yöneticilere uygun bir hediye alıp onlar için yapabileceğiniz bir şey olup olmadığını sormak	26	21	17	16	9	6
Cevap Yok	2	1	5	4		

lerde iş yaptırmanın en geçerli yolu olarak göstermektedir. Benzer şekilde ilgili birimdeki yöneticilerle arkadaşlık ya da hemşerilik ilişkisine girmek, merkezi hükümette de en yüksek net skoru alarak ön plana çıkmaktadır. İş yapacak kişiye bir hediye almak ya da onun için bir hizmette bulunmak önerisi de gerek belediyelerde gerek merkezi hükümette net pozitif skorlar almıştır (%6 ve %9).

Gerek yerel gerek merkezi yönetimlerde iş yaptırmanın en az geçerli yolu olarak ilgili birime karşı toplu gösteri ya da protesto organize etmek olarak görülmektedir. Buna karşılık yerel yönetimlerde iş yaptırmanın en az geçerli yolun ilgili birime gazete ya da televizyon kanallarını kullanarak baskı yapmak şeklinde ifade edilmiş olması dikkat çekicidir; alınan net skor da negatiftir (-%8). Basını kullanarak baskı yap-

tim seviyesinin yükseltilmesi gerektiği" tezi, yerel yönetimlerde 79 puanla birinci sırada, 69 puanla da merkezi hükümette ikinci sırada yer almaktadır. Neticede, gerek kamu gerek belediye personelinin eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiği savı halkın gözünde çok önemli bir yer tutmaktadır. "Halkın çıkar ve isteklerinin dikkate alınması gerektiği" tezi ise, yerel yönetimlerde 71 puanla ikinci sırada, 69 puanla da merkezi hükümette üçüncü sırada yer almaktadır. Dolayısıyla, farklı önceliklerde olsalar da, personelin eğitimlerinin artırılması, halkın çıkar ve isteklerinin dikkate alınması ile patronaj ilişkilerinin temizlenmesi politikaları reform önerileri içinde öne çıkan unsurlardır. Öte yandan, uzun dönemli çıkarların gözetimi ile aktif katılımın gerekliliği gerek yerel, gerek merkezi hükümetlerde önemli politikalar olarak algılanmamaktadır. Yönetimlerin uzun dönemli politikalar izlememekte oldukları konusunda bir fikir birliği olduğuna göre, halkın uzun dö-

Seçimden seçime seçmen karşısında değerlendirilen politikacıların gerek yerel gerek merkezi yönetimlerde halkın beklenti ve taleplerine tatmin edici hizmetlerle cevap vermemesi durumunda siyasi kariyerinde önemli bir değişiklik bile olmamaktadır. Siyaset her iki düzeyde de kitlesel hizmet performansı temelinde değil, kişiselleşmiş patronaj ağları çerçevesinde yapılagelmıştır. Siyasal katılımın da bu çerçevede şekillenmesiyle ihtiyaç duyulan ve talep edilen kamu malları ve hizmetleri istenilen düzeylerde üretilmemekte, dolayısıyla ülkenin dinamik sosyal ve iktisadi yapısının gelişimi engellenir olmaktadır.

Anket sonuçları, ayrıca, Türkiye'de halkın patronaj sistemiyle uyum içinde olduğunun ve bu sistemin gereklerini içselleştirmiş bir yaşam sürdüğünün çeşitli örneklerini vermiştir. Halkın kamu yönetimleriyle olan ilişkilerinde eşitsiz bir davranış örüntüsü meydana getiren ve böylelikle halkın memnuniyetsizliklerinin de temelini oluşturan bu yapı, yine

halk tarafından bu derece içselleştirilmiş olduğu sürece, kendi kendinden kurtulabilecek bir reform hareketi beklemek durumunda kalmaktayız. Kaldı ki, böylesi bir reformun gerçekleşebilmesi tabii ki mümkün gözükmemektedir. Yine çalışmamız göstermektedir ki, Türkiye'de halk, bu konuda da hiç hayalci bir görünüm sergilememektedir ve itidalli bir beklenti içindedir. Sonuçlarımız ortaya koymuştur ki, yerel yönetimler bağlamında patronaj sisteminin ortadan kaldırılması, reform beklentilerinde açık farkla ön planda değildir. Reform için önerilenler, öncelikle, kamu çalışanlarının eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve hizmet üretiminde halkın tercih ve isteklerinin birinci sırada tutulmasıdır. Patronaj sistemi içinde yer alan

Tablo 4. Kamu Reformu Hakkında Değişik Fikirlerle Verilen Destek

	Merkezi			Yerel		
	1. Öncelik %	2. Öncelik %	Toplam Skor	1. Öncelik %	2. Öncelik %	Toplam Skor
Kamu personelinin eğitim düzeyi yükseltilmelidir.	28	13	69	31	17	79
Merkezi hükümetler hizmet ve mal üretiminde halkın tercih ve isteklerini birinci sırada tutmalıdır.	23	15	61	26	19	71
Gesitli kişi ve şirketlerle merkezi hükümetler arasında var olan çıkar ilişkileri ortadan kaldırılmalıdır.	25	30	80	22	25	69
Merkezi hükümetler hizmet ve mal üretiminde halkın uzun dönemli çıkarlarını gözetmelidir.	13	22	48	12	23	47
Merkezi hükümetlerin politika retilimine halkın aktif katılımı sağlanmalıdır.	11	19	41	9	16	34
Cevap Yok	1	2				

neme fazla önem vermediği sonucuna ulaşabiliriz. Bu arada, aktif politik yaşama katılmaya da çok sıcak bakılmamasının gerisinde pederşahi yönetsel yapının mirasının bulunduğu iddia edilebilir.

Değerlendirme

Anket sonuçları, ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimi için olmazsa olmaz bir dizi kamu malının üretimi için yeterli kaynak yaratılmadığına ve ayrıca varolan kaynakların denetiminin etkin bir şekilde sağlamadığına işaret etmektedir. Yarım asırdır çok partili demokrasiyle yönetilen Türkiye'de, halkın, dünya standartlarına göre yüksek olarak gerçekleşen seçimlere katılımı dışında, kamu yönetimlerinin hizmetlerini ıslah edici bir girdi vermesini olanaklı kılan bir yapı oluşturulamamıştır.

çıkart ağlarının ortadan kaldırılması yönündeki tercihlerin beklendiği düzeyde su üstüne çıkmaması söz konusudur. Merkezi yönetimlerde de, algılanan patronaj yoğunluğunun çok yüksek olmasına rağmen reformda patronaj ilişkilerinden arınma isteği o denli açık farkla birinci gelmemiştir. Öyle gözükmektedir ki, Türkiye'de kentsel kesim için ilk öncelik, kamu yönetimlerinin servis ve mal üretiminde kendi tercihleriyle uyum içinde çalışan bir yapıya, özellikle eğitim aracılığıyla, dönüştürülmesidir. Bu isteğin gerçekleşmemesinin birincil nedeninin, varolan patronaj sistemi olduğunun ayırdına yeterince varılmadığı açıktır. Belki de herkesin bir derece kullanıp yararlandığı patronajın, kişilerin çıkarları yönünde devam ederken kamu yönetimlerinin halka hizmette gelişmeler kaydedebileceği gibi bir beklenti bulunmaktadır kentli ke-

simin çok büyük bir bölümünde.

Bu çerçevede Geddes'in (1994) patronaj modelinin aslında, oyun teorisinde önemli yer tutan, bir "mahkumlar çıkmazı" ("prisoners' dilemma") oyunu olduğu şeklindeki açıklaması ilginçtir. Bu oyunun ana fikri şöyle özetlenebilir: Bir biriyle rekabet halindeki iki parti -ki biri mecliste çoğunluğa sahiptir, diğeri ise azınlıktadır- patronaj sistemine devam etmek ya da etmemek üzerine karar verme aşamasındadırlar. Büyük olan parti iktidarda ve dolayısıyla da daha çok patronaj dağıtma imkanına sahiptir. Diğer görece ufak partinin de iktidar dışından patronaj dağıtım imkanları bulunmaktadır. Her iki parti de patronaja devam ya da patronajı kullanmama şeklindeki iki stratejiden en iyi cevabın patronaja devam olduğunu görmektedirler. Eğer partilerden biri, patronaj dağıtmayı tek taraflı olarak keser ama karşı taraf patronaj dağıtmaya devam ederse, patronajı kesenin çok önemli seçmen desteği kaybına uğrayacağı açıktır; böylece, tek taraflı bir patronaj karşıtı reform hiç bir zaman gerçekleşmemektedir. Sonuçta, denge ortamında, iki parti de patronaj dağıtımından vazgeçme dürtüsüne sahip bulunmamaktadır. Ne zaman ki, patronaj dağıtımını kesmek seçmen tarafından belli bir seviyenin üzerinde oy getirmeye başlar, o zaman bu denge de bozulabilir. Eğer büyük parti ile küçük partinin patronaj sonucu seçmen kazançları arasındaki fark patronajı durdurmakla kazanılan oy oranından küçük olursa, bu durumda iki parti de patronajı durdurmayı seçecek ve sistemde reform sağlanmış olacaktır. Dolayısıyla ya iki partinin patronaj getirileri arasındaki fark azaltılmalı, ya da patronajın kalkması yönünde reform talebi arttırılmalıdır. Tabii, ikisinin de aynı anda sağlanması, reformun demokratik olarak gerçekleşmesi olasılığını arttıracaktır.

Bizim amacımız açısından önemli olan nokta şudur; kamu yönetimlerinin seçmen talep ve beklentilerine cevap verememesi ve performans temelli değerlendirmelerin yönetim kadrolarını değiştirmede etkin olarak kullanılamaması gibi sorunlarının ardında yatan patronaj sisteminin ortadan kendi kendine kalkmasını beklemek safillik olacaktır. Zira, bu sistem kendi kendini besleyen bir yapıya sahiptir. Geddes (1994) modeli çerçevesinde bu noktada önerilebilecek olan, ya partiler arası patronaj getirisinin eşitlenmesidir ya da toplum içinde patronajın sona erdirilmesini destekleyen grupların ağırlığının arttırılmasıdır.

Gerek performans ölçümünün değerlendirilip siyasa yapımı sürecine iletilmesinde ve gerek reform hareketinde sivil toplum kuruluşlarının oynadığı rol çok önemlidir. Çalışmamızın başka çalışmalarla daha derinlemesine çözümlenmesine ihtiyaç olduğunu gösterdiği alanların başında sivil toplum

kuruluşlarına katılımın ve bunlara duyulan güvenin belirleyicilerinin neler olduğu sorusu yatmaktadır. Çalışmamız, sivil toplum kuruluşlarına duyulan güvenin kadınlar arasında daha yüksek olmasının yanı sıra, merkezin sağındaki parti seçmenleri arasında düşük olan güvenin sol parti seçmenleri arasında da yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Siyasal tercihlerin sivil toplum kuruluşlarına duyulan güveni bu derece belirlemesi belki hayal kırıklığı yaratacak kadar çarpıcıdır. Sivil toplum kuruluşlarının her ideolojik çevreden kişileri kapsayan faaliyetler etrafında örgütlenememelerinin bir yansıması mıdır bu? Sivil toplum kuruluşlarına katılım ne düzeydedir? Sivil toplum faaliyetleri ve mevcut patronaj sistemi ne derece örtüşmektedir? Hangi faaliyet alanları sivil toplumun çalışma alanı olarak halk arasında daha büyük destek görmektedir? Halk, sivil toplum faaliyetlerini kamu yönetimlerinin denetimi için mi, yoksa bunun dışında bağımsız bir amaç için mi uygun bulmaktadır? Bu ve benzeri soruları çalışmamızın sınırları nedeniyle sormak mümkün olamadı. Ancak, çok açıktır ki, performans ölçümüyle şekillenen kamu yönetim ağında önemli bir yer tutan sivil toplum kuruluşlarının halk tarafından algılanışı, faaliyet alanları ve katılımcı kitlelerinin özellikleri gibi sorular etkin bir performans ölçüm sistemi içinde cevapları mutlaka bilinmesi gerekli sorulardır.

Doç. Dr. Fikret Adaman

B.Ü. Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Ali Çarkoğlu

B.Ü. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- Adaman, F. ve A. Çarkoğlu (2000). Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform, İstanbul: TESEV.
- 2- Esmer, Y. (1999). Devrim, Evrim Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler, İstanbul: TESEV Yayınları.
- 3- Geddes, B. (1994). Politician's Dilemma, Los Angeles: University of California Press.

Dipnotlar

- 1- Burada altı çizilmesi gereken nokta, gerek eğitim gerek sağlık hizmetlerinin hem merkezi hem de yerel yönetimler bağlamında değerlendirilmeye alınabileceği düşüncesinden hareketle iki ayrı değerlendirmede de sorulmuş olduklarıdır. Merkezi hükümet hizmetleri bağlamında, sağlık ve temel eğitimin ülke genelinde değerlendirilmesi istenirken, yerel yönetimler bağlamında il bazında sağlık tesisleri ile ilköğretim okulları ve liselerin değerlendirilmeleri istenmiştir.
- 2- Açıktır ki, kurumlara güven, performans değerlendirmelerini şekillendirirken; yine benzer bir ilişkiyle yapılan performans değerlendirmelerinin, kurumlara duyulan güveni desteklediği ya da yıpratdığı da öne sürülebilir. Bu ikili ilişkinin güvenden performansa mı yoksa performansdan güvene mi doğru olduğu elbette önemli bir diğer boyuttur. Ancak, bu çalışmanın sınırları içerisinde bu noktanın irdelenmesi yer almamaktadır.

NOKIA
9110i
Communicator

Siz "konferans" diyene kadar size bir konferans görüşme ayarlayabilirim. Bunun için, Nokia Communicator kullanan birini ararken Nokia 9110i Communicator'ımı açıyorum, hepsi o kadar. Böylece handsfree

"Parkta konferans"

görüşme yapabiliyoruz. Görüşme sırasında, ajandama bakabiliyor, geniş tuş takımıyla not yazabiliyor, kısa mesaj ya da elektronik kartvizit gönderebiliyorum. Nokia 9110i Communicator ile hareket halindeyken bile dünyayla bağlantım kopmuyor.

Gökhan Yurdusev
Yatırım Uzmanı

NOKIA
CONNECTING PEOPLE

Kuramsal bir çözümleme ve Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi reformları

İlhan Tekeli

Reforma sosyal bir değişme kategorisi olarak olumlu bir değer yüklenmesi ancak aydınlanma sonrası olmuştur. Daha önceki dönemlerde değişme, ancak bozulma olarak yorumlanmaktadır, istenmeyen bir şeydir. Bunun nedenlerinden birincisi, bu dönemde toplumsal düzenlerin ilahi olarak temellendirilmesidir. İlahi olan ise mükemmel ve mutlak olmalıdır, değişmemelidir. İkincisi ise, yaşanan toplumsal değişimin sanayi devrimi sonrasındaki gibi hızlanmamış olması ve değişimin kaçınılmazlığının henüz kavranamayıp olmasıdır.

Reform diğer sosyal değişme kategorileri olan devrim ve evrimden, varolan düzenin temel özelliklerini koruyarak, toplumun kurumları üzerinde yapılan yeniden düzenlemeler yoluyla değişmeyi sağlamaya yönelmesiyle ayrılmaktadır. Kurumlar, normal koşullar altında bir toplumun kararlı yapısının sürdürülmesini ve gerekli işlevlerin yerine getirilmesini sağlayan toplumsal düzenlemelerdir. Bir kurumsal düzenleme, toplumdaki değişik aktörlerin rollerini ve onların performanslarıyla ödül ya da cezaları arasındaki dengeyi belirler. Bu durumda reformdan anlaşılan değişme belli alanlarda toplumdaki değişik aktörlerin ilişki kâhplarındaki yenilenme ve yeni ilişkilere kaynaklık edecek yeni aktörlerin tanımlanması olmaktadır.

Her toplumda siyaset dünyası için reform kavramının her zaman için bir çekiciliği olmuştur denilebilir. Bunda reformun iradi bir düzenleme olduğu konusundaki görüntü etkili olmaktadır. Bu görüntü, reforma araçsallık kazandırmakta, siyasetçiler programlarını gerçekleştirmekte kolayca bu yola başvurabileceklerini söyleyebilmektedirler. Bu da onların güçlü oldukları, iktidarı kullanabildikleri kanılarını pekiştirmektedir. Reform, siyasetçiler için çekici olduğu kadar teknisyenler için de çekicidir. Onlarda, yenilikçi (innovative) çözümlerin ya da düşüncelerin, siyasetçiler ikna edilirse, kolayca uygulanabileceği kanısını uyardırmaktadır. Dolayısıyla her iki grupta da çok revaçtadır.

Reformcu yaklaşımın bu özelliği, kendi tarihsel gelişmesiyle yakından ilişkilidir. 19. yüzyılın başlarında bu düşünce yaklaşımının başlatıcısı olan Saint Simon ve onun izleyerek

pozitivizmi kuran Auguste Comte, mühendislerle içiçeydiler. Doğa bilimlerindeki gelişmelerin mühendislik alanındaki başarıları nasıl sağladığını görüyorlardı. Sosyal bilimlerdeki gelişmenin de toplumların ilerlemesinde, insanlığın mutluluğa ulaştırılmasında aynı biçimde kullanılabileceğine inanıyorlardı. Başka bir deyişle, sosyal mühendislik yaklaşımına öncülük ediyorlardı. Reform yaklaşımı, temelde böyle elitist bir sosyal mühendislik uygulaması olarak gelişti.

İki kritik soru

Reform kavramının elitist iradi ve bağımsız görüntüsünü ortadan kaldırmak için iki soru sormak kafidir. Bunlardan birincisi, bir toplumda reform talebinin hangi durumlarda ortaya çıktığı ve ciddiye alındığı sorusudur. İkincisi ise, bir reform uygulamasının hangi koşullarda başarılı olduğudur.

Bir toplumda reform önerisi tamamen boşlukta ortaya çıkamaz. Reform önerileri toplumda duyulmaya başlayan bir gereksinmeye ya da gözlenmekte olan bir soruna yanıt olarak ortaya çıkar. Her reform önerisinin varlık nedenini böyle gerekçelendirmeye başladığımızda ise onu iradi olarak görmekten uzaklaşarak yapısal bir bakış açısıyla kavramaya başlarız. O zaman da sosyal sistemlerin işleyişine ilişkin kuramsal çerçevemize göre farklı farklı reform gerekçeleri üretebiliriz.

Hiçbir toplum tek başına ya da izole değildir. Kendi dışındaki toplumlarla etkileşim içindedir. Bu dıştaki toplumsal sistemlerdeki değişmeler, o toplumun dış ilişkilerinin niteliğini tamamen değiştirebilir. Bu yeni dış ilişkiler içinde, sistem kendisini yeniden üretemez hale gelince, yeni kurumsal düzenlemeler yaparak yeni koşullara uyumu sağlamak durumunda kalır. İster toplumun içindeki, ister dışındaki gereksinimlerden kaynaklansın, her reform girişiminin gerisinde toplumsal bir gereksinme vardır. Ama böyle bir gereksinimin varlığı yapılacak reformun başarısını garanti etmez.

Reformların başarısı nasıl değerlendirilir?

Bir tarih anlatısı içinde, reformların yapıldığı saptamasını

yapmak ve bunların zaman içinde sıralanmasına dayanan betimlemesini vermek görece olarak kolaydır. Ama bir toplumsal çözümlemeye girerek bu reformların başarısı üzerinde bazı yargılar geliştirilmek isteniliyorsa çok zor bir alana girilmiş olur. Bu nedenle bir reformun başarısından ne anlaşılması gerektiği üzerinde ayrıntılı olarak durmakta yarar vardır.

Reform bir kurumsal düzenleme olduğu için, ilk başarı ölçütü bu düzey için geliştirilmelidir. Bir kurum, toplumdaki bireylerin ilişkilerini düzenlemek için tasarlanmış olduğu için başarısının ilk koşulu, toplumdaki bireylerin buna uygun davranmayı kabul etmeleri ve içlerine sindirmeleridir. Bu nedenle öncelikle üzerinde durulması gereken husus, toplumun meşru gördüğü kanallar içinde kabul edilmiş olmalarıdır.

Bireye sorumluluklar yükleyen ve ona bu koşulla haklar getiren bir kurumsal düzenlemenin uygulanabilmesi, kendiliğinden güvence altına alınmış değildir. Bireylerde sorumluluklarını yerine getirmeden yararlar sağlama eğilimi her an canlılığını korumaktadır. Bu da bireyin o kurumsal düzenlemeyi ihlal etmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, bir toplumda meşru yollardan oluşmuş bir kurum varsa, bu kurumun koşullarına uyulmamasının müeyyidelerinin belirlenmesi ve bunun uygulanmasını sağlayacak zor kullanma tekeline sahip bir devletin bulunması gerekir.

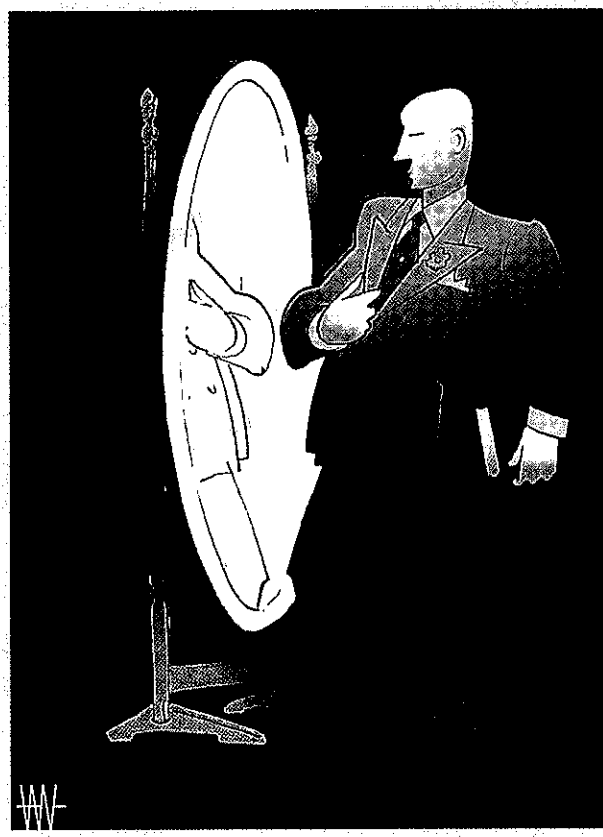
Bir devletin meşru kuralları içinde oluşmuş bir kurumun uygulanmasını sağlayacak zorlayıcı düzenek oluşturulmuş olsa bile, bir toplumda bunu uygulamayarak, aşındırmanın çok yaratıcı yolları kolayca bulunabilmektedir. Bireyin kurumsal düzeni aşındırma durumunda kalmasının gerisinde çıkara dayanan nedenler olabildiği kadar, birçok halde bire-

yin kapasitesiyle öngörülen kurumsal düzeninin uyumsuzluğu da bulunmaktadır. Türkiye’de imar kurumu bunun çok belirgin örneklerini oluşturmaktadır. Türk kentlerinin çevresinde oluşan ilk nesil gecekondular kuşakları böyle bir uyumsuzluğun sonucu oluşmuştur. Her reform düzenlemesi, onu uygulaması istenenlerin kapasiteleriyle tutarlı olmalıdır.

Sonuca ulaşamama olasılığının nedenleri

Bir reformun başarı değerlendirilmesi sadece kurumsal düzeyle sınırlı tutulamaz. Daha üst düzeyde bir değerlendir-

me, her kurumsal yeniden düzenleme talebinin ortaya çıkmasına neden olan sorunların çözülmesindeki başarı açısından yapılabilir. Bir kurumsal düzenleme, öngörülen biçimde uygulanmış olsa bile yapılmasına neden olan toplumsal sorunları çözmemiş, elde etmek istediği sonuçlara ulaşamamış olur. Böyle bir başarısızlığın iki nedeni olabilir. Bunlardan birincisi, bu reformun tasarlanması ya da düzenlenmesindeki yanlışlıklara bağlanabilir. İkinci neden epistemolojiktir, daha karmaşıktır. Reformcu düşüncenin gerisindeki pozitivist bilim anlayışı Newton’cu bir nedensellik anlayışına dayanmakta ve toplumların performansının önceden kestirimini olanaklı görmektedir. Oysa günü-

müzde toplum gibi karmaşık sistemlerde bu tür bir nedensellik anlayışının olanaksızlığı kabul edilmektedir. Kaos teori, bir sistemin işleyişindeki düzenliliklerin varlığının önceden kestirime olanak sağlayacağı biçimindeki düşüncenin yanlışlığını göstermiştir. Böyle olunca da sadece bir kurumsal düzenlemenin uygulanıp uygulanmadığına bakarak bir değerlendirmeye yetinmeyiz.

Çoğu kez reformcu düzenlemeler, tek tek kurumlar düzeyinde değil, karşılaşılan sorunların ya da değişme neden-

lerinin birikmiş olmasına bağlı olarak, bir grup kurumsal düzenlemenin birlikte, yani bir reform kümesi halinde yapılması söz konusu olmaktadır. Bu halde iç tutarlılığı olan bir toplumsal yapıdan bir başka iç tutarlılığı olan toplumsal yapıya geçilmeye çalışılmış olmaktadır. Bu durumda tek tek yeni kurumların etkilerinin ayrıntılı olarak değerlendirme olanağı bulunamaz. Böyle olunca da değerlendirme, ancak sistemin makro düzeydeki performanslarındaki değişimlerin karşılaştırılmasıyla yapılabilir.

Bir toplumun dış değişimlere uyum yapmak için gerçekleştirdiği çok yönlü bir reformun başarısını ölçmek için kullanılabilecek en genel ölçüt ise daha nitelikseldir. Bir toplumda bir küme radikal kurumsal düzenleme yapıldığında, o toplumun niteliğinde bir değişim yaratılmak istenilmektedir. Beklenen, o toplumsal sistemin yeniden reform yapma gereksinmesi duymayacak hale gelmesi, sürekli uyum yapma kapasitesine ulaşmasıdır. Bu durumda toplumun potansiyelini gecikme olmadan performansa dönüştürme olanağına kavuşmuş olmaktadır. Böylece toplum gelişmesini, evrimci bir çizgide gerçekleştirebilir hale gelmektedir.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi reformları üzerine yorumlar

Reform üzerinde kuramsal bir çözümleme yaptıktan sonra, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki reformlar üzerinde durulur. Tarihte Osmanlıların reform çabaları genellikle III. Selim'in Nizam-ı Cedid'i kurarak orduda yaptığı yenden düzenlemeyle başlatılır, bunu II. Mahmut'un 1826'da gerçekleştirdiği Vaka-i Hayriye, 1839 tarihinde açıklanan Gülhane Fermanı, 1856 tarihli Islahat Fermanı, 1876'da ilan edilen I. Meşrutiyet, 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet izler. Cumhuriyet döneminde ise 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ve onu izleyen inkılap yasalarının kabulü, 1946'da çok partili bir rejime geçilmesi, 1960 sonrasında planlı ekonomiye geçiş, 1980 sonrasında ekonominin dünya ekonomisiyle eklemlenmesini sağlayacak bir seri düzenleme sayılabilir. İkiyüzyıla yayılan bu zengin reform deneyimi üzerinde her reformun ayrıntısına inen bir değerlendirme, bu yazının kapsamı içinde gerçekleştirilemez. Ancak bu uzun sürecin genel özellikleri üzerinde bazı yorumlar yapılabilir. Bu yazıda, söz konusu süreç konusunda Türk toplumunda değişik zamanlarda ileri sürülmüş eleştiriler gözönünde tutularak bazı yorumlar geliştirilecektir.

Bu uzun sürece kuşbakışı olarak bakıldığında, modernite

projesinin aşama aşama yaşama geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Sadece ordunun yeniden düzenlenmesiyle başlayan süreç, belli aralıklarla yapılan yeni reformlarla tüm toplumu sarmakta, toplumu dönüştürmektedir. Her reform sonrasında yeni bir modernite/gelişme açığı ortaya çıkmakta, bu açığın duyulması yeni reformlara kaynaklık etmektedir.

Bu süreci günümüzde modernleşme olarak adlandırıyoruz, ama bundan yirmi yıl önce bile Batılılaşma diye adlandırıyorlardık. Günümüzde de Batılılaşma diye adlandırma eğiliminde bulunanlar vardır. Önce bu süreci modernleşme ve Batılılaşma diye adlandırmanın bu süreci yorumlamamızda ne tür değişiklikler yapacağı üzerinde durulur.

Modernleşme mi, yoksa Batılılaşma mı?

İki yüzyıl geçtikten, yani araya bu kadar uzun bir zaman mesafesi konulduktan sonra, modernitenin sonuna gelinmekte olduğu, dolayısıyla modernitenin ne olduğunun iyice anlaşıldığı bir dönemde, küreselleşen, dolayısıyla dünyanın bütünlüğü üzerinden giden çözümlemelerin kolayca akla geldiği bir zamanda, dünyanın herhangi bir yerinde modernite projesinin ortaya çıktığını bunun sonuçlarının çıktığı olduğu kalmayacağını tüm dünyayı dönüştüreceğini söylemek çok kolaydır. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk reform deneyimini yaşamaya başladığı yıllarda böyle bir teşhisten bulunmak olanaksızdı. Her reform girişimi, kendi kapsamının yeterli olacağını varsayıyordu.

Modernite projesi temelde insanı ve insana güveni ön plana alan bir projedir. İnsanın iki önemli kapasitesine güvenmektedir. Bunlardan birincisi, insan aklının, doğanın ve toplumun karmaşık işleyişini kavrayabileceğine ve bu kavrayışını daha mutlu bir toplumsal düzeni kurmakta kullanabileceğine güvendir. İkincisi ise, insanın kendisi için iyi ve kötünün ne olduğuna karar verme kapasitesi bulunduğuna inançtır.

Çağdaşlaşmanın göstergeleri ve özellikleri

Eğer çok kısa olarak özetlenmek istenirse, çağdaşlaşma projesi dört boyutuyla ve bunların yarattığı toplumsal gerilimlerle anlatılabilir. Bunlardan birinci boyutu, ekonomiye ilişkindir. Böyle bir toplumda kapitalist ilişkiler içinde, inorganik enerjiye dayanarak sanayileşmiş üretim yapılmaktadır. Ürünler metalaşmış, emek ücretli hale gelmiş, özel mülkiyet anlayışı kurumsallaşmıştır. Sermaye birikimini güvence altına alacak biçimde özel alan kamusal alandan farklılaşmış ve korunmuştur. İkinci boyutu bilgiye, ahlaka

Günümüz

dijital dünyasında mecralar

interaktif, doğrudan ve kişiye özel.

Müşteriler ise daha bilgili, daha istekli ve bir o

kadar da kararsız. Müşteri ilişkilerinde bir zamanlar

global markalar baskın tarafken, bu ilişki artık iki yönlü.

Yani müşterinizin sizi dinlemeye devam etmesi için, bundan

böyle siz de onu dinlemelisiniz. BBDO'nun bir parçası olarak

Proximity Worldwide, en iyi doğrudan pazarlama, "through the

line" ve yeni medya ajanslarının bu yeni dünya için bir araya

getirilmesiyle oluşturulmuş, yeni kuşak CRM ajansı yapılanmasıdır.

Proximity Worldwide'ın Türkiye ajansı BBDOProximity, doğrudan

pazarlama alanındaki uzmanlığını interaktif iletişim prensiplerine

dayalı uygulamalarla birleştirerek, ürün geliştirme ve

pazarlamada etkin olarak kullanılan, rekabet avantajı yaratan

"marka-müşteri yakınlığı" kurmayı amaçlar. Misyonu,

müşteriyi daha iyi anlayarak ve müşteriyle

daha bireysel, daha etkili, daha yaratıcı bir

ilişki kurarak; "markaları müşterilere

yakınlaştırmak"tır.

BBDOProximity,

"Türkiye'de yeni kuşak yakınlık hizmeti"dir.

BBDOproximity

ve estetiğe yaklaşımıyla ilişkilidir. Bu üç alan birbirinden bağımsız alanlar olarak ele alınmakta, akılcı ve evrenselci bir aydınlanma geleneği içinde çözümlenmektedir. Üçüncü boyutu, gelenekselliğin sınırlamalarından kurtulmuş, kendi aklıyla kendini yönlendirebilen bireyin doğmuş olmasıdır. Akışkanlığı artmış, eğitilmiş kişilerden oluşan bir toplum söz konusudur. Bu bireyler kanun karşısında eşittir. Toplumda anonim ilişkiler kurarak yer almaktadırlar. Kamu yaşamına ulusal kimlik edinmiş bir yurttaş sorumluluğuyla katılmaktadırlar. Dördüncü boyutu, kurumsal yapıya ilişkindir. Böyle bir toplum, ulus-devlet olarak örgütlenmekte bunu yönlendirecek olan siyasi güç, temsili demokrasi içinde oluşmaktadır. Böyle bir siyasal sistemin işleyişi demokratik, akılcı ve eleştirel tartışmanın yer aldığı bir kamu alanının örgütlenmesini gerektirmektedir.

Bu dört boyutla özetlediğimiz çağdaşlaşma projesi, durağan değil dinamik ve sürekli gelişen bir projedir. Bu dinamik değişik kaynaklardan beslenmektedir. Bir yandan bu projenin bilgiye, dolayısıyla teknolojiye yaklaşımı sürekli gelişme yaratmaktadır. Öte yandan projenin içerdiği gerilimler toplumsal değişmeyi farklı yönlerden biçimlendirmektedir. Bu dört boyuttan ekonomi boyutu toplumda eşitsiz bir büyüme yaratırken yurttışa ve ulus devlete ilişkin boyutları toplumda bireylerin eşitliğini öngörmektedir. Bunun yarattığı gerilimler ise, yeni arayışlara kaynaklık etmiş ve kendi içinden sosyalist projeyi doğurmuştur.

Bu boyutlardan ekonomiye ilişkin olanı, bir ulus-devletin sınırları içine hapsolünamamakta, tüm dünyayı içermeye yönelmektedir. Bilim, ahlak ve estetiğe ilişkin ikinci boyutu taşıdığı evrensellik iddiasıyla tüm dünyayı dönüştürme yönelimini bağrında taşımaktadır. Bu özellikler, modernite projesinde dünyada bir noktada ortaya çıktı mı, tüm dünyayı dönüştürmeye çalışmasını beklenir kılmaktadır. Bu dönüştürmenin iki temel kanalı olacaktır. Bunlardan birincisi, piyasa mekanizmasıyla

yayılmadır. İkincisi ise, geç aydınlanan ülkelerin erken aydınlananlarının ya da modernite projesiyle ilişki kurmak durumunda kalanlarının yaptığı reformist düzenlemelerle dönüşümü hızlandırması yoluyla olmaktadır. Ama bu dönüşme dünyanın her yerinde aynı yoğunlukla yaşanmaz. Dünyanın değişik mekanlarında, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş farklı zamanlarda ve yoğunlukta olacaktır.

Bu süreç, dünyanın tümü açısından ele alındığında tarihselliğin nasıl yorumlanacağı konusunda bir yanılgıya düşülmeyecektir. Reformcu düzenlemelerin tarihselliğin zayıflığının bir kanıtı olarak görülmesi olanağı kalmaz. Bir ulus ölçeğinde ele alındığında reform çabaları tarihselliğin dışına çıkış olarak görülebilirken, dünyanın tümünün tarihselliğine referansla ele alındığında reformu yapan elitlerin, neden sadece kendilerine düşen rolü oynadıkları kolayca anlaşılır hale gelir.

Oysa modernist dönüşümü yeni yaşamaya, bir yerde böyle bir teşhis yapma olanağı yoktur. Bu durumda daha ilk bakışta inandırıcı bir kavramlaştırma olan Batılılaşma yargısına varılmaktadır. Böyle bir kavramlaştırma halinde etkileşme içindeki iki yan, Batı ve Doğu kaşılık içinde ele alınmaktadır. Bu karşıtlığın kurulmasında her iki yanın da katkısı vardır. Örneğin Batı'da gelişen Orientalist bakış açısı bu karşıtlığın kurulmasında çok etkili bir araç olmuştur. Batı ve Doğu özleri farklı iki toplumsal oluşum olarak görülmektedir. Bu ayrım, geleneksel ile modern karşıtlığından farklıdır, birinden

diğerine bir geçiş öngörülmemektedir. Zihinlerde böyle bir karşıtlığın kurulduğu bir ortamda reformları uygulayanlar kuşkusuz Batılılaşma terimini kullanmayı yeğlemeyeceklerdir. Batılılaşma kavramından yararlananlar daha çok yaşanan dönüşümü eleştirmek, olup bitenin topluma yabancı ve suni olduğunu, yüzeysel ve Doğu'nun özüyle uzlaşmayan bir taklit olduğunu anlatmak isteyenler olacaktır.

Daha önceki bölümde bir reformun başarılı olmasında

**İster toplumun
içindeki, ister
dışındaki .
gereksinmelerden
kaynaklansın, her
reform girişiminin
gerisinde toplumsal
bir gereksinme vardır.
Ama böyle bir
gereksinmenin varlığı,
yapılacak reformun
başarısını garanti
etmez.**

Yeni nesil için yeni yapılanma

Argentina

Australia

Austria

Belgium

Canada

Chile

Czech Republic

Denmark

France

Germany

Hungary

Ireland

Italy

Netherlands

New Zealand

Norway

Poland

Portugal

South Africa

Spain

Sweden

Switzerland

Turkey

USA

UK

proximity Worldwide

yüceltilmiş (kutsanmış) değerlerle ilişkisinin kurulmasının önemli olduğuna değinilmişti. Cumhuriyet Türkiye'sinde asrileşme-modernleşme-çağdaşlaşma böyle bir rol oynarken, Batılılaşma kavramı böyle bir rol oynamak için uygun olmamış, her zaman, içinde gizil bir eleştiriyi taşımıştır. Modernitenin yayılması sürecinde karşılıklı ilişki içinde olan toplumları Doğu Batı karşıtlığı içinde görmek modernitenin dönüştürücü gücünü zayıflatan, bu sürece direnci artıran, değişmeyi çok zorunlu alanlara hapsedmeye çalışan bir etki yaratmıştır. Bu dönüşümü sınırlama çabası Türkiye'de en açık ifadesini Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımında bulmuştur. Bir yüzyıla yaklaşan reform deneyiminden sonra değişimin kaçınılmazlığı kendisini iyice hissettirmeye başladığında değişme evrensel olan olarak tanımlanmış medeniyet ile sınırlandırılarak, o topluma özgü olduğu varsayılan hars, değişmeye karşı korunmak istenmiştir. Cumhuriyet'in bu ikilemden kurtularak asri-modern-çağdaş bir bütün olarak benimsenebilmesi ancak 1926 sonrasında gerçekleşmiştir.

Modernite projesinin reformlarını değerlendirirken demokratik olma ölçütü

Modernite projesinin aşama aşama yaşama geçmesini sağlayan reformların elitist ve iradi olma özellikleri, projenin kendi içsel değerleriyle bir çelişki yaratmaktadır. Modernite projesinin üzerinde durduğumuz değişik boyutlardan biri de, siyasal iktidarın halkın seçmelerine dayanması ya da demokratik olmasıdır. Modernite projesinin demokratik olmak gibi bir içsel değere sahip olması, bunun uygulanmasının iradi ve elitist özellikleri olan reformlara dayandırılmasının doğru olup olmayışının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu, adeta bir etik sorun olarak ortaya konulmaktadır.

Nasıl modernite projesinin iradi reformlarla uygulanmaya çalışılması bir iç çelişki taşıyorsa, geleneksel toplumun yöneticilerinin modernite projesine geçiş için yaptıkları reformun demokratik olup olmadığı açısından sorgulanması da aynı türden bir iç tutarsızlığı taşıyacaktır. Geleneksel toplumun meşru siyasal iktidarı dayanağını halktan almamaktadır. Eğer geleneksel düzeni sürdürecektir iradi kararlar alsa, demokratik olup olmamak bakımından sorgulanmayacaktır. Bu bakımdan etik bir tutarsızlık sorunuyla karşılaşmayacaktır. Çünkü meşruiyeti kabul edilmektedir. Böyle olunca da, değişen durumlara uyum sağlamak için modernite projesi doğrultusunda reform uygulamasının demokratik olmak bakımından sorgulanması ne kadar tutarlıdır.

Aydınlanma ve modernite projesi kendi yayılma süreçleri içinde gerek ekonomik ilişkileriyle, gerek bilim anlayışı ve eğitim kanallarıyla er ya da geç geleneksel toplumdaki küçük bir gruba ulaşacaktır. Başka bir deyişle, geleneksel toplumda erken aydınlananlar olacaktır.

Geleneksel toplumun erken aydınlananları içinde, bulundukları etkilenme süreçlerinin niteliği gereği, kendilerini birden bir misyon içinde bulacaklardır. Onlar değişmiştir. Bilgiye ve insana yeni bir bakış içine girmişlerdir. Bu bakış açısının topluma ilerleme ve özgürlük getirdiği konusunda kuşku yoktur. Bu hem bilimle temellendirilmiştir, hem de modernite projesinin uygulandığı yerlerde görgül olarak kanıtlanmıştır. Böyle olunca geç modernleşen toplumun erken aydınlananları, kendilerini bir görevle karşı karşıya bulmaktadırlar. Bu elde ettikleri bilgiyi ya da aydınlanmayı topluma taşıyacaklar mıdır? Eğer bunu taşımazlarsa kendilerini yaşadıkları topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmemiş olarak görecektir. Vicdani bir sorumluluk duyacaklardır. Oysa içinde yaşadıkları henüz çözülmemiş olan geleneksel toplum, değişeni dışlama eğilimi taşımaktadır. Değişen azınlıktadır. Yaşam biçimi ve yapmaya çalıştıklarıyla kolayca alay edilebilecek, gültünleştirilerek cesareti kırılmaya çalışılacaktır. Geçmişte hep böyle olmuştur. Ama şimdi durum, modernite projesinin henüz doğmadığı bir dünyadan farklıdır. Değişenin kendisini haklı ve meşru göreceği modernite projesinin başarılarından kaynaklanan dayanakları vardır. Erken aydınlananda değişimin doğru olan yönünün ne olduğu hakkında oluşan kuvvetli kanı varlığı, ya da gerekli değişimin ne olduğu konusunda bir kuşkusunun kalmayışı onu değiştirmeye misyonuyla yüklemektedir. Değiştirmeyi onun için bir zorunluluk haline getirmektedir. Artık yaptıklarını gültünleştirerek onu dışlamak kolay değildir. Alay edilen davranışlarını kolayca ona toplumda ayrıcalıklı bir konum sağlamanın aracı haline dönüştürebilme yolunu bulabilecektir.

Kendini böyle bir yükümlülük altında gören erken aydınlananlar, geleneksel toplumun yavaş süreçler içinde değişmesini bekleyememekte, bu değişmeyi hızlandırmak istemektedirler. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise, iktidar olmaktan geçmektedir. İktidar olduğunda da otoriter bir anlayışla değişmeyi sağlamaya çalışılacaktır. Böyle bir noktada geç modernleşen ülkenin, erken aydınlananları kendilerini bir açmaz karşısında bulmaktadırlar. Bu aydınlar, temelde, yaşadıkları toplumdaki insanları otoriter baskılarından kurtarmak ve özgürleştirmek istemektedirler. Ama on-

ların yaşamlarını değiştirmek için otoriter bir müdahaleyi yapmaktadırlar. Bu kolayca üstesinden gelinemeyecek bir ikilem yaratmaktadır. Amacı insanı özgürleştirmek olan müdahalede, değiştirmek istediği insanın özgürlüğü dik-kate alınmamış olmaktadır. Bu halde müdahale edenler, gerçekleştirmeyi istedikleri özgürlüğü kendileri askıya almış olmaktadır. Bu ikilemi giderebilecek bir açıklama geleneksel toplum içinde bir özgürlük bulunmadığı, dola-yısıyla bu müdahalenin özgürlük açısından değerlendirile-meyeceğidir. Askıya alındığı iddia edilen, aslında, olmayandır. Bu müdahale olmazsa özgürlük hiç gelmeyecektir. Oysa bu müdahale bir süre sonra özgürlüğü sağlayacaktır.

Bu tür bir değiştirme yaklaşımını özgürlükle bağdaştırmanın yolu, yapılan değerlendirmeleri sadece yaşanan anla sınırlamayıp, geleceği de içeren bir boyut kazandırıldığında bulunabilmektedir. Modernite projesini yaşama geçirmeye çalışan reformcular kendilerini demokrasi aynasında sınamadıkça başarıya ulaşmış sayamayacaklardır. Er ya da geç modernite projesini uygulayanlar, bu sınavdan geçmek durumundadırlar. Modernite projesinin uygulanması sırasında kamu alanı oluştuğunda, siyasal örgütlenme aşama aşama geliştikçe ve siyasal iktidar meşruiyetini halktan almaya başladıkça reformlar artık elitist ve iradi olma özelliğini kaybederek, kamu alanında oydaşmaya dayanmaya başlar, demokratik süreç içinde erir. Artık değişen kendini değiştirme zorunluğu içinde görmez, bu durumda demokrasi yerleşmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi reformlarının gelişme öyküleri büyük ölçüde bu analiz haklı kılan bir kanıt oluşturmaktadır.

Böyle bir noktaya ulaşılması, sosyal mühendislik projesinin araçsal akılculuğunun yerini katılımcı demokrasinin iletişimci rasyonelliğinin alması olacaktır. Böyle bir aşamaya ulaşıldığında sosyal bilim alanında da pozitivizm ikna edili-ciliğini yitirecek, yerini eleştirel gerçekçiliğe bırakacaktır.

Son değerlendirmeler

Osmanlı ve Cumhuriyet reformları Türkiye’de tepeden in-meci olarak eleştirilmiştir. Bunun kanıtı olarak ise, çoğu kez muhafazakarların seçimlerde aldıkları oylar gösterilmiştir. Oysa bu yanıltıcı bir kanıttır, bu siyasal partiler, muhafaza-karlık iddialarına karşın modernite projesi tarafından dö-nüşürülmüş partilerdir. Bu partilerin yücelttiği değerler ka-pitalizm, ekonomik olarak dış dünyayla yarışabilmek, de-mokrasi, insan hakları vb.’dir. Bunlar geleneksel toplumun

değil modern toplumun yücelttiği de-ğerlerdir. Bir reform programının ba-sarısı, geleneksel toplumun karşısın-daki değerleri merkezi konuma kavuş-turabilmesinden geçer. Bu bakımdan yaklaşıldığında Türkiye’de modernite projesinin reformcu yaklaşımını eleş-tirenler bile onun merkezi değerlerini benimsemişlerdir. Bu bakımdan mo-dernite projesinin reformları önemli ölçüde başarıya ulaşmıştır denilebilir.

Buna karşın Türkiye’nin henüz ye-ni kurumsal düzenleme gereksinmele-rini biriktirmeden sürekli değişimle-riyle uyum sağlama kapasitesine ulaşabil-diğini söylemek zordur. Başka bir de-yişle, toplum karşılaştığı fırsatları hızla performansa dönüştürmeyi gerçekleştirememektedir. Bu bakımdan kayıp-larla karşılaşmış olsa da modernite projesinin Türkiye’yi önemli ölçüde dönüştürdüğü, 19. yüzyılın ikinci ya-rısından itibaren ekonomik perfor-mansını geliştirdiği ve önemli ölçüde bir insan sermayesi oluşturduğu, giri-şimcilik kapasitesi yarattığı söylene-bilir. Böyle çok uzun süreli bir dönem

değerlendirildiğinde, hele bu dönüşüm modernite projesi-nin demokrasi anlayışı doğrultusunda değiştiyse, bu dönü-şümün öznesi artık salt reformistler olmaktan çıkarak tüm halk haline gelir. Reformistler için de başarının en büyüğü böyle bir değerlendirilme noktasına ulaşmış olmaktadır.

Prof. Dr. İlhan Tekeli

ODTÜ Şehir Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi,
Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yön. Kurulu Başkanı

**Bir reform
programının başarısı,
geleneksel toplumun
karşısındaki değerleri
merkezi konuma
kavuşturabilmesinden
geçer. Bu açıdan,
Türkiye’de modernite
projesinin reformcu
yaklaşımını
eleştirenler bile, onun
merkezi değerlerini
benimsemişlerdir.**

"Corporate Governance"

Hukuk artık, sermaye birikimi demektir

Güven Sak

Dünya, artık yirmi yıl önceki dünya değil. Yirmi yıl önce, daha finansal serbestleşme dönemimizin başında iken, faiz oranları ve kurlar üzerindeki piyasa dışı kontrollerin kaldırılmasının, finansal piyasaların kendiliğinden gelişmesini sağlayacağına çoğunlukla inanıyorduk. Aradan yirmi yıl ve hem yerel, hem de küresel bir dizi finansal kriz geçtikten sonra, finansal piyasaların gelişme sürecinde bu piyasalara ilişkin yasal ve kurumsal çerçevenin ne kadar önemli olduğunu artık idrak etmiş bulunuyoruz. Bu tespit herkesi ve bu arada Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşlarda çalışanları da içeriyor. Bundan yirmi yıl önce Türkiye'ye ordular halinde gelip, "Faiz oranı ve döviz kuru üzerindeki piyasa dışı kontrol mekanizmalarını kaldırın, bakın finansal piyasalar nasıl gelişecek" diyenler, şimdi artık, hukuk sisteminin ve finansal piyasaların kurumsal yapısının öneminden bahsediyorlar. Aslında "corporate governance" tartışması da kurumsal yapıya ve hukuk sistemine yapılmaya başlanan vurgunun ayrılmaz bir parçası.

"İyi" yönetim çok iyidir!

"Corporate governance" kavramı ile gündeme gelen şirketlerde "iyi" yönetim tartışması aslında çeşitli alanlarda yürütülen ve 1997 Güneydoğu Asya krizini takiben giderek önem kazanan "iyi" yönetim tartışmalarından bağımsız değil. Bugün küreselleşme sürecinin yarattığı tedirginlikler karşısında bir küresel "iyi" yönetim tartışması var. ABD Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan bugün yalnızca ABD ekonomisi için değil, bizim gibi ülkelerde yaşayanlar açısından da önemli biri. Küreselleşme süreci ile birlikte, Greenspan'ın aldığı kararlar, küresel finansal piyasaların önemli oyuncularının davranış biçimlerini etkiliyor. Buradan kaynaklanan uluslararası finansal piyasalardaki çalkantılar ise, doğrudan bizim yaşam kalitemizi belirleyebiliyor. Ve biz, bizim için bu kadar önemli olan ABD Merkez Bankası Başkanı'nı belirleyebilecek mekanizmalara sahip değiliz. Aynı tartışma, Dünya Bankası ve IMF gibi

kuruluşların yönetiminin belirlenmesi konusunda da geçerli. Bu işin uluslararası "iyi" yönetim boyutu ve tartışmalar daha sürüyor. 1998 yılında Nobel Ekonomi ödülünü kazanan Amartya Sen'in yazdıklarından, demokrasinin karın doyurabildiğini öğreniyoruz.⁽²⁾ Sen'in tespitlerine göre demokrasi ile yönetilen ülkelerde insanlar kitlesel bir biçimde açlıktan ölmüyorlar. Ülke içindeki "iyi" yönetim ve demokratik katılım kanallarının açık olması önem taşıyor. Aynı biçimde, yapılan iktisadi araştırmalara göre,⁽³⁾ sermaye piyasaları, hissedar/yatırımcı haklarının güvence altına alınmış olduğu ülkelerde gelişebiliyor. Şirketlerde "iyi" yönetim, şirketler kesiminin piyasalar tarafından istikrarlı bir biçimde finanse edilebilmesine imkan sağlıyor. Hukuk sistemi ile şirketler kesiminin finansal piyasalar vasıtasıyla fonlanması arasında yakın bir ilişki bulunuyor.

Şirketlerde "iyi" yönetim nedir?

Bir şirket yöneticisi, günlük işleyiş içerisinde bir dizi karar vermek durumundadır. Bu kararlar ürün ve girdi piyasalarından alınan sinyaller dikkate alınarak verilecektir. Şirket yöneticisinin "doğru" kararlar vermesi, alınan kararlardan etkilenen herkesi olumlu yönde etkileyecektir. Yöneticilerin verdiği kararlardan çıkarları etkilenebilecek olanların, yöneticileri kontrol ederek, onları hep "doğru" kararlar vermeye teşvik edebilmelerine şirketlerde "iyi" yönetim deniyor. Şirket yöneticilerinin aldığı kararlardan çıkarları etkilenebilecek olanların, şirket yönetimini denetleyip, kontrol edebilmesine imkan tanıyan keyfiliğe uzak, kurallara dayalı, "kurumsal" bir şirket yönetimi ifade edilmek istenen.

Böyle bakıldığında ortaya, çok geniş bir "çıkartları şirket yönetiminin aldığı kararlardan etkilenebilecek olanlar" kümesi çıkıyor. Şirketin çalışanlarından ortaklarına, ortaklarından bayilerine kadar geniş bir küme. Her bir grup için "iyi" yönetimin anlamını tanımlamaya çalışmak mümkün. Konuyu sınırlandırmak ve meseleyi finansal piyasalara bağlamak için, bu yazıda, hissedarların durumuna ağırlık verilecek.

Hisse senedi piyasası ve şirketlerde "iyi" yönetim ne anlama geliyor?

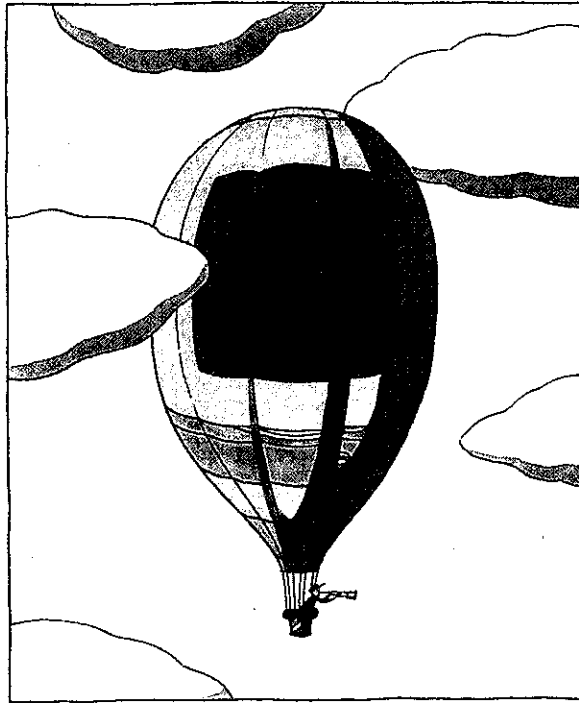
Şirketlerde "iyi" yönetim tartışmasını, hisse senedi piyasası açısından tanımlamak gerektiğinde, açıklamaya hisse senedi adı verilen finansal kontratın niteliğinden başlamakta fayda bulunmaktadır. Hisse senedinin getirisi önceden belli değildir. Hisse senedi satın alan bir tasarruf sahibi, şirketin önümüzdeki dönemdeki performansına dayalı bir getiri elde edecektir. Şirketin performansını belirleyen ise şirket yöneticilerinin "doğru" kararı vermesidir. Buradaki "doğru" karar, hissedarın mal varlığını artıracak olan karardır. Hisse senedinin getirisi şirket performansına, şirketin performansı ise şirket yöneticisinin aldığı kararlara bağlı ise yöneticinin "doğru" kararlar verip vermediğini kontrol etmek ve gerektiğinde yöneticiyi değiştirmek, hissedarın hakkı olmak zorundadır.

Böyle bakıldığında şirketlerde "iyi" yönetim veya sağlam bir "corporate governance" yapısı üç ana unsura dayanacaktır: Öncelikle hissedarın şirket yöneticisini kontrol edecek haklara sahip olması gerekmektedir. Hisse senedi adı verilen finansal kontratla, oy hakkından başlayıp şirket faaliyetleri hakkında bilgi edinme hakkına kadar uzanan bir dizi hak, bu nedenle, hissedara verilmektedir. Ancak hakkın tek başına yasal olarak tanımlanmış olması hissedar açısından yeterli değildir. İkinci olarak, hissedarın kendisine yönetimi kontrol etmek amacıyla verilmiş olan hakları kullanabilecek mekanizmalara da sahip olması gerekir. Oy hakkının tesisi tek başına yeterli değildir. Oy hakkını kullanmak aynı zamanda zor da olmamalıdır. Örneğin, oy hakkını kullanmak için ille de başka şehirlerde toplanan şirket genel kurullarına gitmeniz gerekiyorsa, oy hakkı kağıt üzerinde vardır. Ancak fiili olarak yoktur. Üçüncü olarak ise hissedarın şirket

yöneticisini kontrol etme "müşevvik"i olmalıdır. Yönetimi kontrol etmekle elde edeceği kazanç, yönetimi kontrol etmek için katlanması gereken maliyetin altında kalıyorsa, hissedar, yönetimi kontrol etmemeyi tercih edebilir. Örneğin, yargı sürecinin bir dizi operasyonel problemi nedeniyle davalar bir türlü bitmiyorsa, istenen sonuç çok geç ve maliyetli bir biçimde elde edilebiliyorsa, hissedar dava açmak için kendisine verilen hakları kullanmamayı tercih edebilir. Dolayısıyla sağlıklı bir "corporate governance" yapısı bu üç unsuru da içermek durumundadır.

Hissedar, şirket yönetimini kontrol edemiyorsa, kontrol

edilemeyen şirket yönetimi, hissedarların veya bir hissedarlar grubunun çıkarlarını dikkate almayan kararlar vermeye başlayabilir. Bu çerçevede, hissedarların veya bir hissedar grubunun mülksüzleştirilmesini amaçlayan kararlar verilebilir. Şirket mal varlığının bir bölümü, piyasa fiyatlarının altında bir bedelle, şirket yöneticisinin sahibi olduğu başka bir şirkete aktarılabilir. Şirket yöneticilerine emsallerine göre çok yüksek maaş ödenerek, şirket mal varlığı şirketin yönetimini elinde tutanlara aktarılabilir. Şirketin, faaliyeti için ihtiyaç duyduğu girdiler, emsallerine göre çok yüksek

fiyatlarla şirket yöneticilerinin sahibi olduğu halka kapalı şirketlerden temin edilebilir. Dikkat edilirse, tüm bu örneklerde şirket mal varlığının bir bölümü, şirket yöneticilerine aktarılmakta, halka açık şirketin ortakları mülksüzleştirilmektedir.

Zayıf "corporate governance", hisse senetlerinin belli ellerde toplanmasını teşvik ediyor

Yukarıdaki örneklerde problem, şirket yöneticilerinin hissedarlar lehine "doğru" kararlar vermesini temin edecek bir mekanizmanın olmaması, hissedarların kendileri-

ni bu soyguna karşı koruyacak araçlara sahip olmamalarıdır. Bu durumda sermaye piyasalarıyla ilgili kamu düzenleyici otoritesinin devreye girerek, hissedarların haklarının zedelenmesini önlemesi gerekmektedir. Eğer bu mekanizma da ülkemizde olduğu gibi çalışmıyorsa, o takdirde ortada tek bir çözüm yolu kalmaktadır: Belli bir hissedarın veya hissedar grubunun şirket yönetimini doğrudan elinde bulundurması gerekmektedir. Şirketlerde sermayenin belli ellerde yoğunlaşması, hissedar/yatırımcı haklarının zayıf olduğu ülkelerde, şirket yöneticileri ile hissedarlar arasındaki problemi çözmektedir.⁽⁴⁾

Böylece belli bir hissedar veya bir hissedarlar grubu şirket yöneticisi haline gelmekte veya şirket yönetimini doğrudan denetleyebilecek konumda olmaktadır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) sürekli işlem görmekte olan şirketlere bakıldığında hisse senetlerinin belli ellerde toplanmış olduğu görülmektedir. İMKB'de sürekli işlem gören 243 şirketin % 45'inde tek bir hissedarın şirket sermayesinin % 50'den fazlasını kontrol ettiği görülmektedir.⁽⁵⁾ Bu sonuç, şirketlerde "iyi" yönetimi gerçekleştirebile-

ların mülksüzleştirilmesi ihtimali ortaya çıkmaktadır. Burada küçük hissedarın azınlık haklarına sahip olmasına yetecek % 5'lik bir paya sahip olması da bir değişikliğe yol açamamaktadır. Ülkemizde "mülksüzleştirilmekten" şikayet eden hissedarların ilgili şirketlerin sermayeleri içindeki paylarının % 20'leri aştığı bilinmektedir.

Zayıf "corporate governance", yabancı yatırımcıları engelliyor

Şirketlerde hissedarlar açısından "iyi" yönetimin sağlanamaması, yabancı yatırımcıların ilgili şirketlerde pozisyon almalarını da artık olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Belli bir hissedarın ve bir hissedar grubunun şirket yönetimini kontrol ettiği durumlarda yabancı hissedar kendisini "mülksüzleştirilmekten" koruyacak haklara ve bu hakları kullanabileceği mekanizmalara sahip olmayı istemektedir. OECD tarafından karara bağlanan "Şirketlerde Kurumsal Yönetim İlkeleri"⁽⁷⁾ bu alandaki uluslararası çalışmalara ve taleplere ivme kazandırmış görülmektedir. Son dönemde yine Türkiye gibi zayıf bir "corporate governance" yapısına

"iyi" yönetim ile ilgili yasal çerçevenin güçlendirilmesi sermaye piyasalarına ivme kazandıracak, ayrıca, yabancı yatırımcılar için bir "vitrin düzenlemesi" anlamına gelecektir.

cek mekanizmaları içermeyen Kıta Avrupası hukuk sisteminin geçerli olduğu diğer ülkelerde de gözlemlenmektedir.⁽⁶⁾

Zayıf "corporate governance", hisse senedi piyasasının gelişmesini engelliyor

Şirket sermayesinin belli ellerde yoğunlaşması, yönetim ile hissedar arasındaki kontrol problemine yalnızca geçici bir çözüm getirmektedir. Küreselleşen dünyada büyümek isteyen şirketlerin halka açılması, yeni ortaklar olarak sermaye biriktirmesi önem taşımaktadır. Bu durumda, Türkiye gibi şirket sermayelerinin belli ellerde yoğunlaştığı ülkelerde çoğunluk hissedarları ile azınlık hissedarları arasında bir kontrol problemi ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsedilen şirket yönetimi ile hissedarlar arasındaki kontrol problemi, zayıf "corporate governance" yapısı nedeniyle biçim değiştirerek devam etmekte ve sermaye birikimi süreci önünde bir engel olmayı sürdürmektedir.

Bu durumda, belli bir hissedarın veya bir hissedar grubunun yönetimi kontrol ettiği şirketlerde küçük hissedar-

sahip olan Fransa'da hissedar/yatırımcı haklarını sağlamlaştırmayı amaçlayan düzenlemelerin amacı Fransız şirketlerinin küreselleşen dünyada hızlı büyüme arzularıdır. Benzer istekler, bugünlerde, Rusya için de yabancı yatırımcılar tarafından dile getirilmektedir. Rusya tarafından da bu yönde bazı tedbirler alınmaktadır. Türkiye'de kurulu şirketlerin de, eğer büyümek istiyorlarsa, bu sürecin dışında kalmamalarında fayda bulunmaktadır. Şirketler kesimi açısından hukuk, artık sermaye birikimi anlamına gelmektedir.

Türkiye'de eksiklerimiz neler?

Peki, ülkemizde bu alandaki durum nedir? Saptanan eksiklikler kısaca şöyle tanımlanabilir:⁽⁸⁾

1. Ülkemizde kamuyu aydınlatma ilkeleri kayda bağlanmış, şirket hesaplarını şeffaflaştıracak bir dizi tedbir alınmıştır. Ancak pratikte bakıldığında bu kurallara tam olarak uyulmadığı görülmektedir. Örtülü kazanç transferleri yoğun olarak gözlemlenmektedir.

2. Hissedar'ın kendisini tek başına koruyabilmesi

mümkün olmadığı gibi, Sermaye Piyasası Kurulu'nun da küçük hissedarların haklarını savunmakta yetersiz kalabildiği görülmektedir.

3. Mahkemelere yansıyan olaylar kolaylıkla sonuçlandırılmamaktadır.

4. Azınlık hissedarlarının kendilerini koruyabilmeleri için karmaşık prosedürlere uymaları gerekmekte ve genellikle çoğunluk hissedarlarının onayını alarak haklarını savunabilmeleri mümkün olabilmektedir.

5. Oy hakkı dahil bazı hisse senetlerine tanınabilecek imtiyazın bir üst limiti fiili olarak bulunmamaktadır.

6. Nama yazılı hisse senetlerinin devrinde halen⁽⁹⁾ çoğunluk hissedarının onayı gerekmektedir.

7. Hissedar/yatırımcı haklarının zayıf olduğu Kıta Avrupası hukuk sisteminin Fransız ekolünde küçük hissedarları korumak için yaygın bir uygulama olan zorunlu kâr payı dağıtımı, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından idari bir kararla sınırlandırılmıştır.

8. Sermaye Piyasası Kurulu'nun belli dönemlerde belli konularla ilgili olarak sürekli kural değiştirmesi, kural istikrarını olumsuz yönde etkilemektedir.

9. Vekaleten oy kullanma sözleşmelerinde aranan noter onayı şartı, maliyeti arttırmaktadır.

Yukarıda özetlenen dokuz husus Türkiye'yi "corporate governance" yapısı açısından zayıf bir ülke olarak nitelendirmeyi gerektirmektedir.

Ne yapmalı?

Ülkemizde temel problem, anonim şirketlerle ilgili yasal çerçeveyi oluşturan Türk Ticaret Kanunu'ndaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. TTK, halka açık anonim ortaklıklarda "iyi" yönetimi gerçekleştirmek amacıyla tasarlanmamıştır. Sermaye Piyasası Kanunu (SPK) ile bu alanda getirilen düzenlemeler ise, yetersiz kalmaktadır. Türkiye açısından yapılması gereken, en kısa zamanda hissedar/yatırımcı haklarını sağlıklı bir biçimde tanımlayacak yeni bir yasal çerçeve oluşturmaktır. Bu yasal çerçevenin hangi kanunun içine yerleştirileceğinden ziyade bir an önce oluşturulması önem taşımaktadır. Sermaye piyasaları açısından bakıldığında, bir an önce piyasaların hukuki temellerini sağlamlaştıracak şirketlerde "iyi" yönetimi amaçlayan önlemleri almaya başlamak gerekmektedir. Bu alandaki vakit kaybı, atılabilecek diğer adımların başarısını engellemektedir.

Sonuç yerine

Ülkemizdeki kurumsal yönetim yapısı bir an önce güçlendirilmelidir. Bu amaçla Sermaye Piyasası Kurulu'nun bir an önce "baş dönmeleri" gerekmektedir. Bugün piyasalarımız, gerek şirketler kesimine kaynak aktarımı gerekse de yurtdışından yabancı tasarrufların ülkemize aktarılması açısından başarılı bir performans sergileyememektedir. Şirketlerde "iyi" yönetim ile ilgili yasal çerçevenin güçlendirilmesi özel olarak sermaye piyasalarının gelişme sürecine ciddi bir ivme kazandıracaktır. Ancak böyle bir yeniden yapılanmadan elde edilecek yarar bu amaçla sınırlı değildir. Bu konuda yapılacak bir çalışma tüm yabancı yatırımcılar açısından önemli bir "vitrin düzenlemesi" anlamına da gelecektir. Bu tür bir düzenleme, Türkiye'nin kurallara dayalı, kurumsal yapısı tanımlanmış bir iktisadi sistemi oturtmaya çalıştığının göstergesi olarak da algılanacaktır. Bu pozitif dışsalılık etkisi ile yalnızca portföy yatırımları değil, doğrudan yabancı yatırımlar da yeni bir ivme kazanacaktır.

Doç. Dr. Güven Sak

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
sak@politics.ankara.edu.tr

Dipnotlar

1- İngilizce "corporate governance" terimini Türkçeye aktarmak için bir dizi seçenek ortaya atıldı. Bunlardan biri, kurumsal yönetim deniyor. Ancak "governance" karşılığında kullanılan "yönetişim" terimi Türkçe olarak hiçbir mana ifade etmiyor. Kavramın içeriğini anlatmakta yetersiz kalıyor. Kavram, içerik ile ilgili bir açıklamayı kapsasın, popüler olarak kullanılabilsin diye "hissedar/yatırımcı hakları" desek, bu kez de işin yalnızca bir yönüne değinmiş oluyoruz. Bir de "kurumsal yönetim" diye bir çeviri var. Belki de en iyisi bu. Ancak biz bu yazıda yine de "corporate governance" demeyi tercih ediyoruz. Türkçe yazılmış bir yazıda, İngilizce bir terimi olduğu gibi kullandığımız için özür dileriz.

2- Bakınız, Sen, A. (2000) *Development as Freedom*, NY:Knopf

3- Bakınız, La Porta, R., F.Lopez-de-Silanes and A. Shleifer (1998) "Law and Finance" *Journal of Political Economy*, 106.

4- Bu konuda bakınız: Stiglitz, J. (1985) "Credit Markets and the Control of Capital" *Journal of Money Credit and Banking*, 17(2).

5- Bakınız, Aytaç, Z. ve G. Sak (2000) "Corporate Governance Assessment: The Turkish Equity Market" paper prepared for the World Bank Global Corporate Governance Project.

6- Bakınız, La Porta, R., F.Lopez-de-Silanes and A. Shleifer (1999) "Corporate Ownership around the world" *The Journal of Finance*, 65(2).

7- Bakınız, OECD (2000) "Kurumsal Yönetim İlkeleri" İstanbul:TÜSİAD

8- Aytaç, Z. ve G. Sak (2000) age.

9- 1999 yılında yapılan Sermaye Piyasası Kanunu değişikliğine göre bu problemin çözümü mümkün olabilecektir. Ancak halen ilgili düzenleme gerçekleştirilememiştir.

Dış politika ve dış ekonomik ilişkilerin yönetimi

Temel İskit

Dış politikada dış ekonomik ilişkilerin yeri

Dış politika, bir ülkenin dış dünya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri başta olmak üzere her çeşit ilişkilerinin yönetimi olarak da tarif edilebilir. Bu çerçevede, dış ekonomik ilişkiler, özellikle Batı dünyasında dış politikanın önemli unsurlarından biri olmuştur. Avrupa tarihi, dini-siyasi hakimiyet savaşlarının olduğu kadar ticari ilişkiler oluşturma ve ekonomik nüfuz yayma çabalarının da tarihidir.

Günümüzde dış politika ile dış ekonomik ilişkiler daha da içiçe geçmiş durumdadır. Bununla beraber, ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı, ilgili ülkenin dünyadaki yeri, tarihsel gelişimi, ekonomisinin yapısı, dış ekonomik koşullara bağımlılık nisbeti ve hatta siyasi rejimi gibi çeşitli unsurlara göre değişmektedir. Örneğin, aynı zamanda siyasi-askeri bir süper güç olan ABD'nin yanında, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin dış politikaları, siyasi-ekonomik faktörlerin karşılıklı etkileşiminin dengeli bir biçimde yönetilmesine dayanmaktadır. Buna karşı Japonya ve hala Almanya, daha çok ekonomik gücü aracılığı ile nüfuz kazanmaya çalışmaktadır. Belçika, Hollanda gibi küçük boy AB ülkelerinde de ekonomik çıkarlar, dış politikaların en başta gelen etkenidir. Bu yönde uç örnekler olarak Singapur ve Hong-Kong gibi sebebi mevcudiyeti dış ekonomik ilişkilere bağlı olan ülkeler gösterilebilir. Bunlarda dış politika, tamamen dış ekonomik ilişkilerle özdeşleşmiştir. Otoriter rejimlere sahip veya demokrasinin henüz yerleşmemiş olduğu ülkelerde, çoğunlukla popülist-milliyetçi söylemlere dayanan 'sözde siyasi' gerekçelerle ekonomik çıkarlar, hatta toplumun asgari ekonomik gereksinimleri feda edilebilmektedir.

Türkiye:

dış ekonomik ilişkilerin anlaşılmalıyan değeri

Batı'dan farklı olarak, ülkemizde ekonomik ilişkilerin belki de en önemli bir dış politika aracı ve aynı zamanda amacı-olmuşunun tam olarak anlaşılması uzun zaman almıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul, ekonomi ve ticareti hemen hemen hiç bir dönemde dış siyasette rol oynayabilecek bir unsur olarak görememiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da dış ekonomik ilişkiler, bir politika

aracı olarak ön planda değildir. Genç Cumhuriyet önceliği, kendisini dünyaya kabul ettirmeye vermektedir.

1950 sonrası DP döneminde dış dünyaya bakış yine ağırlıklı siyasidir. Dış ekonomik ilişkiler, Soğuk Savaş'ta Batı'nın stratejik sınır bekçisi niteliğimiz gereği, özellikle ABD'nin çizdiği rotaya bağımlıdır. Bu arada, siyasi-stratejik gerekler, ülkemizin o zamanki ekonomik düzeyi ve yapısının uymamasına rağmen, diğer Batı kurumları yanında, sanayileşmiş ülkeler kulübü OECD'ye de üye olmasını sağlamıştır.

1960-1980 döneminde yine içe dönük, ithal ikamesine dayalı ekonomik politika yürürlüktedir. Dış ekonomik ilişkilere, açılımdan çok sınırlama ve savunma güdüsüyle yaklaşmaktadır. Bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkisine girilmesi, ekonomik olmaktan çok, bir siyasi tercihin eseridir. 1964 Ankara Anlaşması'nın ve 1973 Katma Protokolü'nün, Gümrük Birliği ve ekonomik bütünleşmeye gidişi öngören anlayışının, ülke ekonomisinin yönetimine olduğu kadar, dış ekonomik ilişkilerimize de yansması gerektiğinin bilincine varılmamıştır.

Nihayet, 1980'den itibaren, köklü ekonomik politika değişikliği sonucu, serbest piyasa ekonomisi kurallarının, dışa açılma ve ihracata dönük politikalarının yerleşmesi dış ekonomik ilişkilerimizde dış politikamızın en önemli aracı ve amacı olarak, bugünkü yerini almaya başlamıştır.

2000 yılında Türkiye'nin dış ilişkileri, gelişmiş demokrasilere benzer şekilde, salt siyasi ilişkiler yanında, askeri, ekonomik, kültürel, sosyal, adli vs. gibi son derece çeşitli alanları kapsayan karmaşık bir ilişkiler yumağı oluşturmaktadır. AB'ye adaylığımız ve entegrasyon süreci, bu yumakta özel bir yere sahiptir. Dış politikamız ise tüm bu ilişkileri, bunların karşılıklı etkilerini de hesaba katarak yönetmek zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bu çerçevede, dış politika-ya etkisi belki de en fazla olan dış ekonomik ilişkilerimizin yönetimi, başlıbaşına önem taşımaktadır.

Ülkemizde dış ekonomik ilişkileri yönetiminin geçirdiği aşamalar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, dış politikamız hemen hemen tamamen Atatürk tarafından şekillendirilmiştir. Uygulamayı,

yeni oluşturulan Dışişleri yürütmeye çalışmaktadır. Genellikle dış ilişkiler ile dış ekonomik ilişkilerin yönetilmesi arasında kurumlar açısından belirgin bir görev bölümü yoktur. Dış siyasi ilişkiler dış ticaret ve yabancı ülkelerle mali ilişkileri yönlendirmektedir ve gerektiğinde bu ilişkiler, hükümet, daha doğrusu devlet başkanlığı düzeyinde koordine edilmektedir. Tek parti döneminde de bu yapı, hemen hemen benzer şekilde sürmüştür. 1950-1960 DP iktidarı döneminde ise, dış ekonomik ilişkilerin yürütülmesi münhasıran Dışişleri Bakanlığı ve Bakanlığı tarafından üstlenilmiştir.

DP iktidarına ve icraatına kökten bir tepki olan 27 Mayıs 1960 darbesi, Dışişlerinin dış ekonomik ilişkilerdeki neredeyse mutlak hakimiyetine de son vermiştir. Bu amaçla, darbeden henüz bir ay geçtikten sonra Temmuz başında çıkarılan '13 sayılı' kanun, dış ticari ve dış mali ilişkilerde Dışişleri'nin temsil yetkisini almıştır. Bu Kanun 'dış temsilde birlik' ilkesini bozarak, dış ilişkilerde uzun süre yetki karışıklığı yaratmıştır. Bu durum, 1969 yılına kadar sürmüş, bu tarihte çıkarılan ve halen de yürürlükte olan 1173 sayılı 'Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun' ile dış ekonomik ilişkilerde de temsil birliği, aşağıda değineceğimiz bazı istisnalar dışında, tekrar sağlanmıştır.

1970'lerden bu yana geçen süreç, iç durumdaki çalkantılar yanında, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin de giderek çeşitlendiği ve dış politikamızda ön plana çıktığı yıllardır. Aynı zamanda, dış ekonomik ilişkilerin yönetimi konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın öncü konumunun giderek sarsılmaya çalışılmasına, bu Bakanlık ile Maliye (Hazine) ve Dış Ticaret Kurumları yanında DPT arasında bir rekabet ortamının oluşmasına sahne olmuştur. Bu rekabetin ortaya çıkmasında bir diğer unsur

da, Dışişleri dışındaki diğer sözkonusu kurumlarda dış ilişkilere lisan vs. yönünden yatkın yeni kadroların hızla yetiştirmeye başlamasıdır. Bu rekabet, 1970'lerden 1980'lerin sonlarına kadar özellikle Avrupa Birliği'ne (o zamanlar AET ve AT) karşı izlenecek politikalar konusu etrafında yoğunlaşmış, siyasilerin rakip bürokratlarca yanıltılarak kendi amaçları yönünde alet edildiği durumlar dahi görülmüştür. Sözkonusu bürokrasi içi sürtüşmeler bugün nisbeten azalmış olmakla beraber sürmektedir.

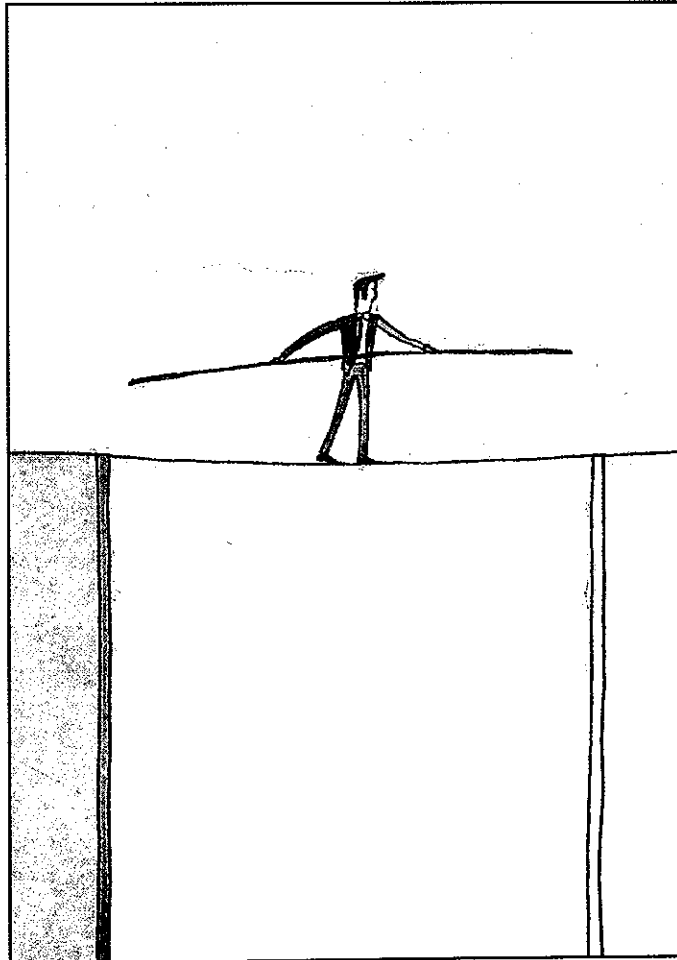
Mevzuat yönünden bugünkü durum

Dış ekonomik ilişkilerin yönetimi, TBMM kontrolündeki hükümete aittir. Yürütücü-uygulayıcı olarak İdare'nin (bürokrasinin) bu alanda ne şekilde teşkilatlandırıldığı ve hangi kurumun hangi yetkilerle donatıldığı hükümet içinde bakanlar arasındaki işbölümü ile ilişkilidir.

'Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun', genel ilke olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı devletler

ve temsilcilikleri ile temas ve müzakerelerini yürütmeye yetkisini Dışişleri Bakanlığı'na vermiştir. Bu yetki, Kanun'da da belirtildiği gibi, cumhurbaşkanı ve başbakanın uluslararası hukuk ve anayasa gereğince sahip oldukları yetkileri etkilememektedir.

Bu yetkinin ve dış temsil birliğinin bir istisnası da vardır. O da, Kanun'un birinci maddesinde yer aldığı şekliyle, 'statülerinde üyelerinin ve ortaklarının belli bir Bakanlık veya merci ile muamelatta bulunacağı belirtilen milletlerarası kuruluşlarla, bunların temsilcilikleri, temsilciler vesair mercileriyle yapılacak temaslara, müzakereler ve milletlerarası anlaşmaların, Dışişleri Bakanlığı ve diğer ilgili bakanlıklarla işbirliği dahilinde sorumlu bakanlık veya

merci eliyle yapılabilmesi'dir. 1173 sayılı Kanun'da öngörülen diğer önemli bir ilke de, dış ilişkilerin yürütülmesinde kurumlararası ahenk ve işbirliğinin sağlanmasıdır. Kanun bu amaçla, diğer öngörülerini yanında, bakanlıklararası komite ve kurulların kurulmasını da düzenlemektedir.

Dış ekonomik ilişkilerin yönetimi ile ilgili diğer mevzuat, ilgili Bakanlık ve kurumların teşkilatlarını düzenleyen Kanun Hükmünde Kararnamelerdir. 1983 yılında ardarda KHK'lar ile yürürlüğe sokulan ve daha sonra Dışişleri Bakanlığı ile Hazine ve Dışticaret Müsteşarlıkları için 1994 yılında kanunlaşan bu metinlerdeki dış ekonomik ilişkilerin yürütülmesi ile ilgili ilke ve hükümleri, aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

Dışişleri Bakanlığı dış politikayı uygulamak ve TC'nin yabancı devletler, uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini yürütmekle yetkilidir. Bu kapsayıcı yetkiye dış ekonomik ilişkiler de doğal olarak dahildir. Anılan Bakanlık aynı zamanda, diğer Bakanlık ve kuruluşların dış politikayı etkileyen faaliyetlerin dış politikaya uygunluğunu ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamakla da görevlidir. Yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlar nezdinde temsil işlerini yürütmekle yetkilidir. Hemen hemen münhasır olan bu yetkilerdeki tek istisna, 1173 sayılı Kanun'un ilgili hükmünün yansıması olarak, mali, iktisadi ve diğer teknik konularda ilgili kurumlarca yürütülmesi gereken dış temas ve müzakerelerdir. Bu durumlarda da Dışişleri Bakanlığı bu temas ve müzakerelerin dış politikaya uygunluğunu gözetir ve gerekirse bunlara katılır.

Hazine Müsteşarlığı, ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkiler, uluslararası ve bölgesel ekonomik ve mali kuruluşlarla ilişkiler, yabancı ülke ve kurumlardan hibe ve borç alınması ve verilmesi, sermaye akımlarının düzenlenmesi, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, kambiyo rejimi, yatırım ve yatırım teşviki alanlarındaki faaliyetleri yürütmekle görevlidir.

Dışticaret Müsteşarlığı, dış ticaret politikalarının tesbitine yardımcı olmak ve bu politikalar çerçevesinde ihracat, ihracatı teşvik, ithalat, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri yanında, 'ikili ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri' düzenlemek, uygulamak ve uygulamaları izlemek ve geliştirmekle yetkilidir.

Maliye Bakanlığı, teşkilat KHK'sında, bu Bakanlığın görevleri arasında dış ekonomik ilişkilerle ilgili bir husus yer almakla beraber, Gelirler Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında 'milletlerarası vergi ilişkilerinin yürütülmesi, ikili ve çok taraflı veri anlaşmalarının yapılması' sayılmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı, KHK'sında görevleri arasında uluslararası kuruluşlarla iletişim halinde stratejiler geliştirmek de yer almakta DPT'de, bir Dış Ekonomik İlişkiler Genel

Müdürlüğü de bulunmaktadır.

Görüleceği üzere, mevzuatımız esas temsil ve yönetim yetkisini Dışişlerine tanımış olmakla beraber, bu yetkiye istisnalar da getirilmekte, ayrıca, yetki sürütmesine yol açabilecek belirsizlikler de bulunmaktadır. (yurtdışı müteahhitlik hizmetleri konusuyla hem Hazine, hem de Dışticaret Müsteşarlıkları'nın meşgul olması öngörülmektedir.).

Uygulamadaki sorunlar

Bir yandan mevzuattaki karışıklık ve belirsizliklerin etkisiyle, diğer yandan ülkemiz dış ekonomik ilişkilerinin gerek ülke bazında, gerek konu çeşitliliği açısından merkezîyetçi bir yaklaşımla yönetilmesinin giderek zorlaşması nedeniyle, Dışişleri Bakanlığı'nın bu alandaki yetkisi ve hatta rolü giderek yıpranmaya başlamıştır. Bunda, 'rakip' kurum kadrolarının güçlenmekte olmasının da payı vardır.

İdare düzeyinde etkin koordinasyon mekanizmalarının bulunmaması veya gereği gibi çalıştırılmamasının da etkisiyle, bugün dış ekonomik ilişkilerde bir ölçüde bir temsil çokluğu ve yönetim çakışmalarından söz edilebilir. Bu durum, dağınıklık olarak nitelendirilemez ise de, ülkemizin bu konulardaki etkinliğini azaltacak boyuttadır.

AB ile ilişkiler ve dış ekonomik ilişkilerin yönetimi

AB ile ilişkilerimizin tarihinde, bu ilişkinin çok yönlü ve ülkenin adeta tüm hayatını kapsayan 'bütünleşme süreci' niteliğinden çok, ekonomik yön ön planda olmuştur. İlişki, herhangi bir dış ekonomik ilişki olarak algılanmıştır. Bunun bir sonucu olarak da, AB ile, Dışişleri Bakanlığı yanısıra daha çok ekonomik Bakanlık ve kurumlarımız ilgilenmiş, dolayısıyla bu konu yukarıda değinilen bürokrasi içi rekabet ve sürütmelemlerin de odak noktasını oluşturmuştur.

Kamu-özel sektör işbirliği

Türkiye'nin dış ilişkileri ve özellikle dış ekonomik ilişkileri genişledikçe, bu ilişkileri sadece devletin yönetmesi güçleşmiştir. Dolayısıyla, özel sektör kuruluşlarının bu alandaki etkinliği artmıştır. Bu da, kamu ile özel sektör arasında koordinasyon ve işbirliğini zorunlu kılmıştır.

Ülkemizde, kamu-özel sektör ilişkileri, uzun süre sıkıntılı bir dönemden geçmiştir. Bunda birinci neden, özel sektörün uzun yıllar ekonomide ve dış ilişkilerde ağırlık taşıyacak kadar zayıf kalmış olmasıdır. Ancak, 1980'den sonra bu sektör, kendi ayakları üzerinde durmaya, ekonomik hayattaki rolünü arttırmaya başlamıştır. Bu süreç devam etmekle beraber, artık özel sektör başlıbaşına dış ekonomik

WUJDAĆ *uoln* *i*

ilişkilerde etkin bir konum kazanmıştır.

İkinci neden, ideolojiktir. Türkiye için Cumhuriyet'in kuruluşu ve 2. Dünya Savaşı yılları başta olmak üzere, ekonominin ayakta durması için devletin önceliği ve hakimiyeti uzun yıllarca geçerli olmuştur. Bu dönemlerde özel sektör ve iş dünyası bir nevi ikinci sınıf sayılmış, faaliyetlere neredeyse kuşku ile bakılmıştır (maskeli, şişman, purlu muhtekir tüccar tiplerini karikatürlerde 80'li yıllara kadar sürmüştür). Böyle bir ortamda, sağlıklı bir kamu-özel sektör işbirliğinden söz etmek doğal olarak mümkün değildir.

Özel sektörün dış ekonomik ilişkilerde önemli rol sahibi olduğu, Ortak Pazar ile ilişkilerin kurulup gelişmeye başladığı yıllarda anlaşılmaya başladı. İktisadi Kalkınma Vakfı'nın kurulması ve bu vakfın Brüksel'de bir temsilcilik açması bu çerçevede yer alabilir. Aynı şekilde, AET ile Katma Protokol müzakerelerinde özel sektörün de görüşlerine az da olsa başvurulmuştur. Bu arada, 1970'lerden itibaren tekstil ihracı güçlükleri başladığında AET'ye devlet yerine tekstil ihracatçı birliklerinin muhatap olmasının kararlaştırılması bu açıdan önemli bir adım olmuştur.

nun ileri sürüldüğü görülse de, bu karşılıklı etkileşimin bir sınırı olduğunu kaydetmek gerekir.

O da ülkenin siyasi-güvenlik çıkarlarının mutlak önceliğidir. Dolayısıyla, dış politika yürütülürken bu iki unsur arasında bir tercih durumu ortaya çıktığında, siyasi-güvenlik çıkarlarımızı korumak için, ekonomik çıkarlardan fedakarlık gerekebilecektir. Demokratik bir rejimde bu tercihin nerede ve nasıl oluşacağı bellidir. Ancak şimdiye kadar, hiçbir demokratik ülkede de salt ekonomik çıkarlar için güvenliğin tehlikeye atılması gereğinin savunulduğuna rastlanmamıştır. Bu konuda, ülkemizde zaman zaman dış ekonomik çıkarlarımızın aslında getirisi belli olmayan siyasi yaklaşımlar nedeniyle yeteri kadar savunulmadığı iddiaları ileri sürülse de, bu iddiaların veya eleştirilerin pek çoğunun, uzun vadeli düşünmek ve genel toplum menfaatlerini gözönünde tutmak sorumluluğu bulunmayan özel çıkar sahibi çevrelerden kaynaklandığı da bir gerçektir. Ayrıca, yine bu çevrelerin çıkarları doğrultusunda hiç yetkili olmadıkları, bazı 'dış politika' inisiyatifleri aldıkları ve bu şekilde asıl dış politika aktörlerinin etkinliğini sarstıkları da görülmüş değildir.

Ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı, ilgili ülkenin dünyadaki yeri, tarihsel gelişimi, ekonominin yapısı, dış ekonomik koşullara bağımlılık nisbeti ve hatta siyasi rejimi gibi çeşitli unsurlara göre değişmektedir.

1980'den bu yana Devletin iş hayatına yaklaşımında gözlenen zihniyet değişikliği, giderek daha geniş ölçüde uygulamaya da yansımakta, devlet kurumları ihracat konularında olsun, yurtdışı ihalelerde olsun ağırlığını özel firmalarımızdan yana koymakta tereddüt etmemektedir. Aynı şekilde, özel sektör de genellikle dış ilişkilerde devletle işbirliğine ve dış politikalarımızla ahenk içinde olmaya itina göstermektedir.

2000 yılındaki görünüş

Bugünün gerçeği, dış siyaset ile ekonomik ilişkilerin birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığıdır. Uluslararası ilişkilerde ekonomik araçlar en büyük rolü oynamaktadır. Bu ilişkiler diğer bir ülkenin siyasi tutumunu etkilemek için bir baskı aracı olarak kullanılabildiği gibi, siyasi sorunların çözümü için de etkili bir olumlu araç oluşturabilmektedir. Ülkemiz de bunun bilinci içinde, dış ilişkilerimizde siyasi-ekonomik unsurların karşılıklı etkileşimini hesaba katan bir dış politika yürütme anlayışını benimsemiştir. Ancak, 'ekonomi diplomasisi' gibi kavramlar, kulağa hoş gelse ve dış politikanın herşeyden önce ekonomik çıkarların hizmetinde olduğu-

Dış ekonomik ilişkiler istenen etkinlikte yönetiliyor mu?

İlke olarak, dış ekonomik ilişkilerimizin etkin biçimde yönetilmesi için gerekli hukuki çerçeve vardır. Siyasi düzeyde ve bürokrasi'de, bunlar arasında ahenk ve bu yaklaşımı benimsemiş kadrolar da mevcuttur. Ancak, uygulamaya gelince, ulaşılan nisbeten olumlu düzeye rağmen, belirli aksaklıkların sürdüğü de bir gerçektir.

Bu aksaklıkların başında gerek devlet içinde, gerek devlet-özel sektör ilişkilerinde koordinasyon ve ahengin tam yeterli olmaması gelmektedir. Siyasi düzeyde son yıllarda uzun süre hüküm süren istikrarsızlıklar, diğer konularda olduğu gibi dış ekonomik ilişkilerde de koordinasyonu büyük ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. İdari düzeyde ise, özellikle Dışişleri ile Hazine ve Dışticaret Müsteşarlıkları ve DPT arasındaki rekabet, bu siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle, bürokrasi içinde koordinasyonu zaman zaman aksatmıştır. Bu eksikliğin etkileri, dış temaslar açısından gözlenmiş, bazen yabancı kurumları Türk muhataplarının yetkisi hakkında tereddüde düşürmüş, bazen de ekonomik menfaatlerimiz yeteri kadar siyasi

destekten mahrum kalmıştır.

Bu durumun, ticari ilişkilerde daha az, mali ve parasal ilişkilerde daha fazla görüldüğü söylenebilir. Özellikle, IMF ve Dünya Bankası'yla diğer uluslararası mali kurumlar ile ilişkilerde, Dışişleri Bakanlığı'na ve diğer kurumlara bilgi akışı ve ilgili makamlararası koordinasyon hemen hemen yok gibidir. Bugünkü uluslararası ortamda Türkiye'nin dış politikasını, örneğin IMF ile ilişkiler gibi büyük ağırlık taşıyan bir unsurdan bağımsız olarak yürütmenin güçlükleri, açıktır. Öte yandan, büyük boyutlara ulaşan savunma sanayiimizin ve önemli kısmı dıştan sağlanan savunma ihtiyaçlarımızın dış politikamız için önemli araçlar oluşturduğu herkes tarafından kabul edilmekle beraber, uygulamada bu aracın, yine koordinasyon eksikliği nedeniyle tam etkinlikte kullanıldığı söylenemez. Aynı şekilde, bugün belirli boyutlara ulaşmış olan dış yardımlarımızın koordinasyonunun sağlanamamış olması, bu yardımların dış politikamız aracı olarak kullanılmasını kısıtlamaktadır. Diğer bir örnek, müteahhitlik hizmetleriyle ilgilidir. Bu konudaki faaliyetlerle ilgili bilgiler Dışişlerine, hatta bazen diğer ilgili makamlarımıza çoğu kez sadece ihtilafların ortaya çıkması halinde intikal etmektedir.

Bütün bu durumlarda, önemli olan, sık sık görüldüğü şekilde son anda siyasi düzeyde alelacele karar alınması şeklinde ortaya çıkan uygulama yerine, ilgili idari ve siyasi makamlar arasında sürekli bir koordinasyon sonucu sağlıklı kararlara ulaşılmasıdır. Gerçekten, dış ekonomik ilişkilerde de koordinasyonsuzluk, çoğu kez, siyasi karar mercilerinin karar vermeleri için gerekli bütün verilere sahip olmalarını zorlaştırmaktadır. İdari düzeyde görüş ayrılıkları olan bir konuya bu düzeyde bir çözüm aramak yerine, doğrudan siyasi mekanizmayı kendi görüşüne iknaya çalışmak alışkanlığı yaygındır. Bu durumlarda siyasiye erişirliği daha fazla olan kurumun görüşü, karar haline gelmektedir. Bu da, her zaman en sağlıklı çözüm olmamaktadır. Öte yandan, koordinasyon yapıldığı hallerde bile genellikle kurumların görüşlerinde ısrarlı olmayı yeğledikleri, konsensüs sağlanmış gözükten hallerde dahi, buna uyulmadığı gözlenmektedir.

Sözkonusu aksaklıklar tahlil edildiğinde, mevzuat, siyasi istikrarsızlık gibi unsurlar yanında, özellikle bürokrasi düzeyinde işbirliği kültürünün gelişmemiş olmasının da rolü olduğu görülebilir. Bürokraside bir anlamda 'kendi kalesini savunma' gelenek ve refleksi geçerlidir. Kişisel düzeyde de bürokrat, bilgisini paylaşmak yerine, bu bilgiyi 'kendini göstermek' için saklamak eğilimindedir. Böylece idarede gerek kurumlar, gerek bürokratlar arasında saydamlık, genellikle asgari düzeyde kalmaktadır. Bu durumun istisnaları tabiatile

vardır. Ancak, kaideyi bozmamaktadır.

Kamu ve özel sektör arasında gerek içte, gerek dışta koordinasyon ve işbirliğinin gelişmesi ise, bugün daha çok özel sektör kuruluşlarının inisiyatifine ve kendi aralarındaki koordinasyonun ölçüsüne bağlıdır. Kamuda bu işbirliğine direnç kalmamış gibidir, hatta Devletin bazı dış siyasi çıkarlarımız için özel sektörümüzün artan yurtdışı gücüne başvurduğu durumlar çoğalmaktadır. TÜSİAD başta olmak üzere, yurtdışında da etkili faaliyet gösteren özel sektör üst kurumlarının devletimiz ile yaptığı yararlı işbirliği örneklerinin artacağından kuşku yoktur. Sonuç olarak;

- Dış ekonomik ilişkiler, özellikle 1980'lerden bu yana hızla önemini artırmış ve dış politikamızın hem en ağırlıklı unsurlarından hem de araçlarından biri haline gelmiştir.

- Bu ilişkilerin yönetimi yine son yirmi yıldır, kamu-özel sektör işbirliğinin de artmasıyla iyiye doğru bir gelişme göstermiştir. Bugün devlette bu alanda yetişmiş kadrolar da artmıştır. Özel sektörümüz ise dışta dinamizmini kabul ettirmiştir. Dünya ekonomisiyle bütünleşmemiz ve AB'ye entegrasyonumuz sürecinin hızlanması, bu konuda da olumlu katkı yapmaktadır.

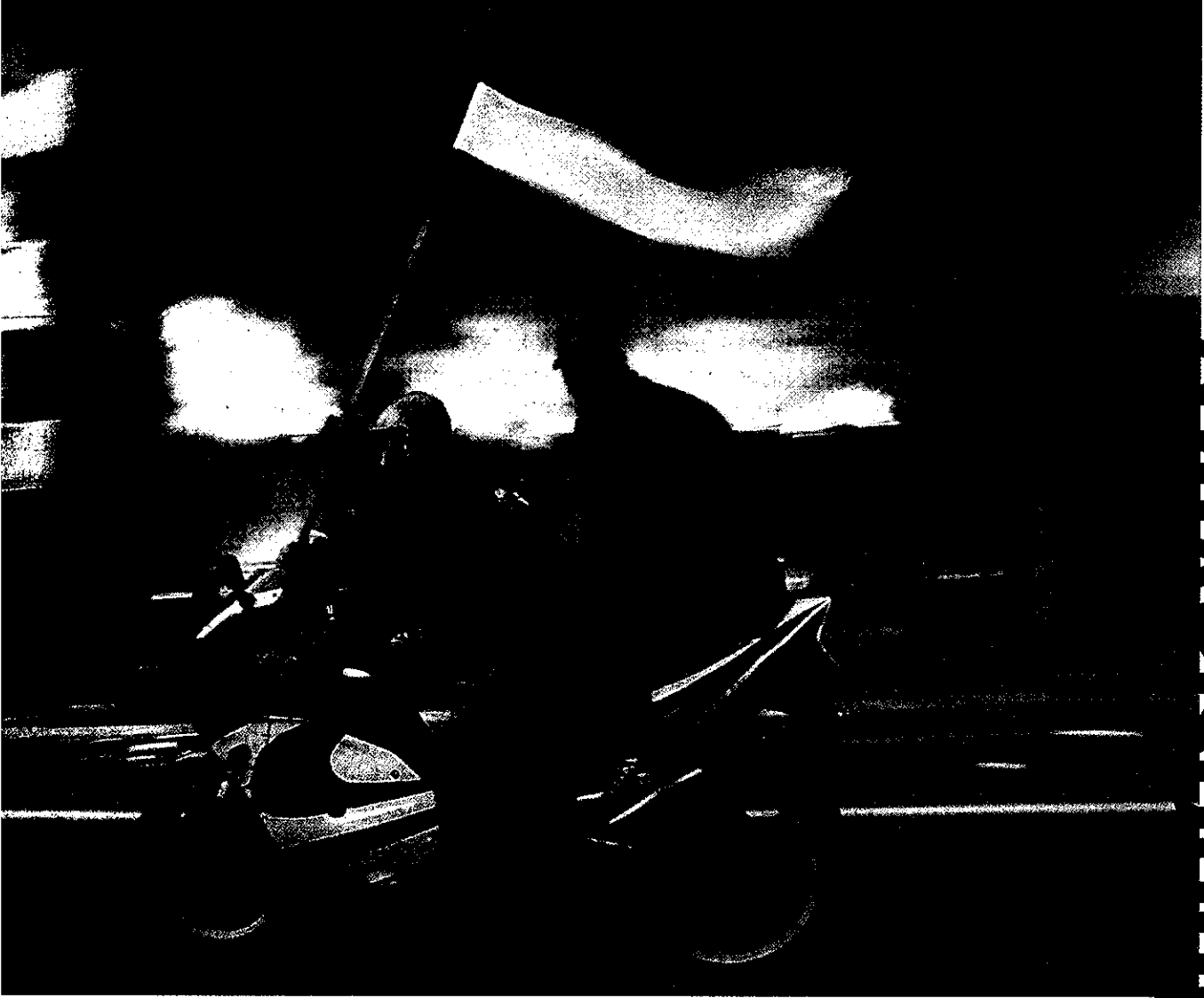
- Bu yönetimin henüz istenen ölçüde bir etkinliğe ulaştığı söylenemez.

- Mevzuatımızdaki çelişkiler ve belirsizlikler, siyasi ve idari düzeyde koordinasyon eksikliği ve aksaklıkları, bürokraside saydamlığın azlığı ve işbirliği zihniyetinin tam gelişmemiş olması ile konsensüs kültüründen uzaklık, diğer birçok konuda olduğu gibi bu alanda da etkinliğimizi azaltan başlıca unsurlardır.

- Bu sakıncaların azalması ve dış ekonomik ilişkilerde Türkiye'nin Batılı gelişmiş ülkeler etkinliğine ulaşmasında esas çözüm, mevzuat değişikliğinden çok, tam demokratik açık toplum ortamında ve ülkemiz çıkarları konusunda oluşacak konsensüs doğrultusunda, gerek devlet ve özel sektör içinde, gerek bunlar arasında işbirliği ve koordinasyon kültürünün yerleşmesine bağlıdır.

- AB adaylığımız, diğer alanlar yanında, dış ekonomik ilişkiler yönetiminin de tam üyelik hedefimiz ışığında gözden geçirilmesini, gereken ayarlamaların yapılmasını gerektirmektedir. Aynı bir inceleme konusu olan bu alanda AB üyesi ülkelerdeki dış ekonomik ilişkiler yönetimi, dış politika etkileşimi, kamu-özel sektör ilişkileri, insan kaynaklarının yönetimi gibi konulardaki durum ve uygulamalar bize ışık tutabilir.

Temel İskit
Brüksel Büyükelçisi

Yugoslavya'da

Quo vadis

L. Doğan Tılıç

Marijan Krosic, 1989 yılında, Yugoslavya henüz çatışmalı bir parçalanma sürecine girmezden evvel Zagreb'de derleme bir kitap yayınladı. Bu makalenin başlığı, o kitabın adıdır. Adından da anlaşılabilir gibi, katkıda bulunan yazarlar o kitapta Tito'nun Yugoslavyası'nın nereye gitmekte olduğunu tartışıyorlardı. Kitaba ad olan sorunun ilk yanıtı, birkaç yıl sonra geldi. Yugoslavya kendisini oluşturan federal cumhuriyetlerden altısının o dönemde iktidarda olan devlet başkanlarının da katkısıyla parçalandı. Ülkelerini federasyondan koparıp bağımsızlıklarına kavuşturan o devlet başkanları, Slovenya Devlet Başkanı Milan Kucan hariç, son bir yıl içinde iktidarı bıraktılar. Bu kervana en son katılan kişi ise Slobodan Milošević oldu (Erözden, 2000). Tito'nun Yugoslavyası'nı Karadağ ve Sırbistan'dan oluşan bugünkü mini Yugoslavya'ya dönüştürmede en büyük pay sa-

hibi olan Milošević, belki artık siyaset sahnesinde olmayacak. Ama, "Quo vadis?" sorusu onun Yugoslavyası için hala geçerli ve bu soruya kestirme bir yanıt vermek de mümkün değil.

Francis Fukuyama (1992) "tarihin sonu"nun geldiğini iddia ederken, Doğu Avrupa'nın post-komünist devletleri için de "demokrasiye geçiş" kavramına dayalı bir analiz geliştiriyordu. Başlangıçta oldukça büyülü ve açıklayıcı bir kavram olarak görülen geçiş (transition), kuramsal bir sosyal bilim kavramı olarak epeyce eleştiri de aldı. 1995 Kasım'ında, Polonya'da bir komünist, Dayanışma'nın efsanevi lideri Lech Walesa'yı serbest seçimlerde yenilgiye uğrattıca, geçiş kavramına yönelik ilk ciddi soru işareti doğdu. Rusya'da Komünist Parti'nin gücü ve Yugoslavya'da Slobodan Milošević'in daha düne kadar sarsılmaz gibi görülen

Sosyalist Parti'si bu soru işaretini besleyen etkenlerdendi. Hemen bütün Balkan ülkelerinde sosyalist partilerin siyasal süreçte etkin olmaları da işin tuzu biberiydi.

5 Ekim'de Belgrad'da Parlamento binası önünde yaşayanlar, Fukuyama'nın "geçiş" kavramına atılmış bir can simidi sayılabilirdi. 5 Ekim gecesi bütün dünya televizyonları "işin bittiği", "Milošević'in kaçtığı" ve Yugoslavya'da bir halk devriminin gerçekleşmiş olduğu anlamına gelecek yayınlar yaptılar. Milošević'in sonunu, Çavuşevskular'ın sonuyla kıyaslayanların sayısı hiç de az değildi. Ertesi gün Türk gazetelerinin manşetleri de aynı yargıyı doğrular nitelikteydi: "Sonu geldi. Halk Sırp kasabını devirmek için ayaklandı", "Kasap Milošević kayıp", "Belgrad'da halk kazandı", "Yugoslavya'da sivil darbe", "Belgrad'da devrim", "Halk ihtilali".

Aradan birgün daha geçince bu manşetlerin gerçeği ne denli yansıtuğuna ilişkin kuşklar, manşeti atanlara da hakim oldu. Koca devrime ilişkin haberler iç sayfalara çekilmeye başlandı. Aslında Belgrad'da yaşayanlar Fukuyama'nın "geçiş" kavramından çok, Bronka Likic-Brboric'in (aktaran Allcock, 2000: 412) post-komünist Yugoslavya için ortaya attığı "düşük yaptırılmış bir modernleşme projesi" tanımlamasına uyuyor. Fukuyama "geçiş" in Batı Avrupa türü bir liberal demokrasiye olacağını öngörürken, Likic-Brboric'in "düşük yaptırılmış modernleşme projesi" dediği şey daha çok ucube bir sosyo-ekonomik ve siyasal yapıyı ve pek de belirli olmayan bir sonu işaret ediyor.

Doğrusu, Belgrad'daki halk devriminin (!) üzerinden geçen birkaç gün, Yugoslavya'nın nereye yöneleceğine ilişkin inançları sarsmaya yetti. Devrimin iktidara getirdiği Kostunica'nın, kendi devirdikleri ile "devrimden" sonra bir iktidar pazarlığına girmesi, ya da kabaca (bu kaba gruplandırma kaçınılmaz olarak yanlışları da içeriyor) "Milošević yanlıları" ile "Kostunica yanlıları" arasındaki bilek güreşinin hala sürdüğünü gözlemlemek, doğrusu bilinen devrim kuramlarının pek de açıklayabileceği bir durum değildi.

Milošević yönetimi, Balkanlar'da yeni dünya düzenine bir başkaldırıydı. Avrupa'nın ortasında bir Saddam'dı Milošević ve gerek ABD gerekse de AB açısından bu meydan okumanın kabullenilmesi olanaksızdı. 13 yıllık bir iktidar yıpranması yaşayan, üstelik bu dönemde verdiği sözlerin hiçbirini tutamamış, ülkenin bölünmesine engel olamamış Milošević karşındaki muhalefete akan maddi ve manevi olağanüstü destek, Milošević'in sonunu getirdi. Milošević'in sonunun aslında neyin başlangıcı olduğunu söyleyebilmek için ise henüz çok erken.

Yugoslavya'nın geleceğine ilişkin pekçok senaryo ortaya atılabilir. Son 10 yılda yaşanmış olan etnik temelli parçalanmaya bakıp, parçalanma sürecinin henüz tamamlanmamış olduğunu söyleyenler var. Fiilen bölünmüş durumda olan Kosova'nın hukuken de Sırbistan ve Kosova Arnavutları arasında paylaşılabileceğini, kuzeyin Sırbistan'la bütünleşeceğini ileri sürenler de var. Bu senaryonun savunucuları Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin de Sırbistan'la bütünleşeceğini ve böylece doğacak olan Büyük Sırbistan'ın, Büyük Yugoslavya'dan geriye kalan son parça olacağını iddia ediyorlar. Aslında, şimdi ileriye sürülen senaryoların tümü, içinde ciddi zayıflıklar taşıyor. Yugoslavya bir geçiş sürecine girdi ama, bu geçişin nasıl ve nerede sonuçlanacağı konusunda Fukuyama kadar kesin konuşmak olanaksız. Krosiç'in 11 yıl önce sorduğu "Quo Vadis, Jugoslavia?" sorusunu yanıtlayabilmek için, Yugoslavya denkleminin nasıl ve nereye evrileceği belli olmayan faktörlerinin, yakından irdelenmesi gerekiyor.

Kafa karıştıran gelişmeler ve işeye sokulamayan cin: Milliyetçilik

Muhteşem devrimin üzerinden daha 10 gün geçmeden, Belgrad'ın 55 bin kişilik Kızıl Yıldız Stadyumu'ndan gelen haber, yaşanan kafa karıştırıcı gelişmelerin en somutu oldu. Stadyum, Milošević yanlısı Partizan taraftarları ile Kostunica yanlısı Kızıl Yıldız taraftarlarının çatışmasına sahne olmuştu ve 40'dan fazla yaralıdan oluşan bilanço, ilk günkü "devrim" in bilançosundan da ağırdı! Kızılyıldız taraftarları Sırbistan'ın Milošević yanlısı başbakanı ve Partizan Kulübü Başkanı Mirko Marjanović aleyhine pankartlar açmış (Marjanović hapse, Partizan kümeye) (Özgürlük güneşi, zaferimiz üstünden yükselecek) Partizan taraftarları da karşılık verince maç üçüncü dakikada tatil edilmişti. Tanıl Bora (2000) Kızıl Yıldız Stadyumu'nda yaşananları değerlendirirken "Milliyetçi teyakkuzun derinlere nüfuz ettiği toplumlarda iktidar değişikliği de kısmi olur" diyor. Gerçekten de, Kostunica'yı iktidara taşıyan Demokratik Sırbistan Muhalefeti'nin (DOS) başını, sıkı milliyetçiler çekiyor. Kostunica'ya göre Milošević'in milliyetçiliği gerçek değil ve gerçek Sırp milliyetçisi olan kendisi. Milošević yıllardır kendi pragmatist milliyetçiliğini iktidarda tutarken, etnik ayrımları reddeden, birleştirici "Yugoslav" kimliğini öne çıkararak savaşa ve milliyetçiliğe karşı bayrak açan gerçek muhalifleri ezdi. Ancak, kendisinin de beslendiği kaynaktan bu kez bir başka milliyetçilik çıkıp onu devirdi. Bora'nın da vurguladığı gibi, DOS'un karşısına gerçek bir muhalefet çıkmadan Yugos-

lavlar'ın demokratik bir refah toplumu olmaya yönelik özlemlerinin gerçekleşmesi pek mümkün görünmüyor.

Devrimden(!) sonra, deviren DOS ile devrilen Sosyalist Parti arasında ilginç görüşmeler yaşandı ve bir anlaşmaya varıldı: 24 Aralık'ta parlamento seçimleri yapılacak. Bu süre içinde ise başbakanlık Sosyalist Parti'de, yani Milošević yanlılarında kalacak, önemli bakanlıklar ise muhalefetle Milošević yanlıları arasında paylaşılacak. Sosyalist Parti ise 25 Kasım'da yapacağı kongreden sonra, belki de muhalefet rolüne daha bir asılmaya hazırlanıyor. Öte yandan, bir dönem Milošević'in yakınında olanlar, şimdi Milošević'ten uzakta ama iktidara yakın olmanın hesaplarını yapıyorlar.

Yugoslavya neden parçalandı sorusuna verilen en yaygın

yanıt "Milliyetçilik yüzünden" oluyor. Aslında Yugoslavya'nın parçalanma sürecinin öyküsü ve gündelik hayatı hızla ele geçiren milliyetçilik, stadyumların ve holiganların milliyetçileşmesine paralel olarak da anlatılabilir (Colovic, 2000: 373). Gündelik hayatın milliyetçileşmesinde en önemli rolü, medya oynadı. İktidardakiler, son 15 yılda da Milošević, kendi amaçları doğrultusunda gündelik hayatı etkileyebilmek için medyayı alabildiğine kullandı.

1985'den 1989'a gelirken Yugoslavya'da yaşanan ve kriz boyutuna varan sorunların ele alınışında ekonomik dilden politik bir dile kayıldığı gözlemlendi. Böylece, Kosova problemi ülkede yaşanan krizin merkezine oturtuldu. Bu noktadan sonra ulusal geçmişin mitlerine sarılmak, onları gündelik hayatın her alanında boy gösterir hale getirmek pek de zor olmadı ve bütün bu süreçte iktidarın denetimindeki medya, adeta başrolü oynadı (Milivojevic, 2000: 608-29).

O günlerde sporun nasıl politize edildiğini izlemek için gazetelerin, başta Belgrad gazeteleri olmak üzere, spor sayfalarını ve spor yazarlarını irdelemek yeterli olacaktır. Sonuçta, alkol ve ölüm kokan marşlarıyla İngiliz ve İtalyan holiganlarını taklit eden Yugoslavya holiganları zamanla,

"hızlı vatanseverler"e dönüştü(rüldü)ler. Sırbistan'da birbirlerinin amansız rakibi olan Kızıl Yıldız ve Partizan takımları Sırp milliyetçiliği konusunda da birbirleriyle yarıştılar. Aynı durum, sözgelimi Hırvatistan'ın Dinamo Zagreb ve Hajduk Split takımları için de geçerliydi. Kızıl Yıldız taraftarları, 1989'a kadar rakip takım stadyumlarını milliyetçi-Miloševićçi marşlarla inletiyorlardı: "Biz gururlu Sırbistan'ın savaşçılarıyız / Meydana çıkın, Sırp ırkını selamlayın / Kosova'dan Knin'e, Sırp lar omuz omuza / Kim diyor? Kim Sırbistan küçük diye yalan söylüyor? / Küçük değil, küçük değil! O bize Slobodan'ı verdi."

1990'a gelindiğinde ise Kızıl Yıldız taraftarları daha milliyetçi çizgideki muhalefet lideri Vuk Drasković'e döndüler. Stadyumlar bu kez "Yıldız, Yıldız, şimdi tek sesiz / Vuk Drasković bizi destekliyor" marşlarıyla inledi. Kızıl Yıldız'ın rakibi Partizan taraftarları da, o dönemde aynı milliyetçi histeriyle kavruluyor ama Milošević yanında saf tuttuyorlardı. "Partizan, Partizan, o bir Sırp takımıdır / Slobodan Milošević onunla gurur duyar / Bütün Yugoslavya rock and roll yaparken / Sadece gerçek Sırp lar Partizan'ı destekler."

Sırbistan'da Kızıl Yıldız ve Partizan'ın sürdürdüğü bu milliyetçilik yarışı, Hırvatistan'da da Dinamo ve Hajduk arasında sürüyordu. Yine, Kızıl Yıldız ve Partizan'ın da yaptığı gibi, rakip bir başka millettten olduğunda milliyetçilikte birleşiliyordu: "Dinamo ve Hajduk aynı kanı taşıyor / Hangisinin birinci olduğu önemli değildir / Dinamo ve Hajduk iki kardeş kulüptür / Bütün Hırvatistan onlarla gurur duyar."

Böylece bilenen taraftarlar, zamanla, Yugoslavya cephelelerinde birbirlerine karşı en kanlı savaşın yürütücüleri oldular. Vahşi Sırp katliamlarının sorumlusu "Kaplanlar"ın komutanı Arkan, adamlarını Kızıl Yıldız holiganları arasından devşirdi. Sırp Birlik Partisi'nin yayın organı Srpsko Jedinsko'nun Kasım 1994 tarihli ilk sayısında Arkan, 13 Mayıs 1990'da oynanan Dinamo Zagreb-Kızıl Yıldız maçı sonrası, Kızıl Yıldız taraftarlarını gerçek savaşa hazırlamaya karar verdiğini anlatıyor ve şunları söylüyordu: "Hemen o maçtan sonra örgütlenmeye başladık. Zagreb'teki o maçta savaşın yaklaşmakta olduğunu gördüm... Ustaşa katillerinin Sırp kadın ve çocukları tekrar boğazlayacaklarını öğördüm... Baştan itibaren disiplin üzerinde durdum. Futbol taraftarlarının nasıl olduğunu bilirsiniz. Gürültücü, içkici ve dağınıktırlar. Bunlara son verdirdim. Saçlarını kestirdim, düzenli uraş olmalarını sağladım ve içkiyi bıraktırdım" (Colovic, 2000: 388).

Holiganların da kendi içlerinde kuralları, hiyerarşileri ve belli bir disiplinleri olduğunu ortaya koyan sosyolojik araş-

turmalar, milliyetçilikleri galeyana gelmiş kaotik Sırp taraf-tar güruhlarından Arkan'ın nasıl gönüllü askeri birlikler ya-ratabildiği sorusunun yanıtını verir. Ne kadar disiplinli ol-dukları tartışmalı olan bu birlikler, Yugoslavya'daki günde-lik hayata ve Belgrad sokaklarına hakim olan milliyetçiliğin (Tılıç, 1999) nasıl tahripkar bir güce dönüştüklerinin çar-pıcı kanıtıdır.

Kızıl Yıldız holiganlarının ruhu, bugün DOS içinde olanca gücüyle yaşıyor ve Partizan'la başlayıp da bitireme-dikleri son maçta yaşananlar DOS'la Milošević taraftarları arasındaki maçın da henüz bitmemiş olduğunu gösteriyor. Bu maç bir şekilde bitse bile, şişesinden bir kez çıkmış olan milliyetçilik cini tekrar aynı şişeye sokulmadan huzurun ne Yugoslavya'ya ne de Balkanlar'a gelmesi mümkün.

Demokratik Sırp muhalefeti (DOS)

Batı, bombalarla yıkamadığı Milošević'i olağanüstü bir maddi ve manevi destek verdiği muhalefetin seçim başarı-sıyla yıkmaya çalıştı. Oldukça kafa karıştırıcı bir biçimde de olsa, Batı ilk raundu almış sayılabilir. Şimdi herkesin yanıtı-nı aradığı soru, bundan sonra neler olabileceği. Batı baş-kentleri, kendileri için bir çıban başı olan Milošević Yugos-lavyası'nın yeni dünya düzeninin uyumlu bir üyesi haline getirilebilmesi için hesaplar yapıyor. Evlerdeki hesapların çarşıya uyması biraz da DOS içinde ne tür gelişmelerin ya-sanacağına bağlı.

Hesapların tutmasının en önemli önkoşullarından birisi, 18 partiden oluşan DOS'ta kısa ve orta vadede bir parçalan-ma olmaması. Oysa DOS'da bir bölünme bekleyenlerin sa-yısı hiç de az değil. Bir yıl öncesine kadar en güçlü muha-lefet lideri olan Vuk Drasković ve onun Sırp Yenilenme Ha-reketi (SPO) DOS'un dışında kaldı. "Tuna Tuna'dır, küçük dereler de küçük dereler" diyerek muhalefet ittifakına katıl-mayan Drasković'in büyüklük kompleksi ve kendini Tuna nehrine benzetirken DOS'daki partilere "küçük dereler" de-mesi, 24 Eylül seçimlerinde hezimete uğramasını getirdi.

1997'de yapılan seçimlere, DOS içindeki gruplar katıl-

madığından, DOS'un en güçlü partisinin hangisi olduğunu söylemek zor. 97 seçimlerinde Milošević'in Sırbistan Sosya-list Partisi (SRS) 110, aşırı milliyetçi Vojislav Seselj'in Sırbis-tan Radikal Partisi (SRS) 82 ve Drasković'in SPO'su 45 san-dalye kazanmıştı. Bir seçim sonucuna dayanılarak söylene-mese de, Zoran Djindjić'in Demokratik Partisi'nin DOS içi-ndeki en güçlü örgüt olduğunu söylemek mümkün. Ancak, Belgrad bombalanırken Djindjić'in, Karadağ'a kaçmış olması, özellikle Belgrad'da ona karşı ciddi bir güvensizlik doğma-sına neden oldu. Milošević propaganda kampanyasında bu-nu çok iyi kullanıp, Djindjić'i 78 günlük NATO bombardı-manı sırasında 100 kez Batı ülkelerine ya da Karadağ'a ka-çan "vatansever" olarak makaraya sardı.

DOS içindeki ikinci önemli hareketin başını bir Sosyolo-ji profesörü ve Djindjić'in de hocası olan Dragoljub Micu-novic çekiyor. Djindjić'i, Demokratik Parti'ye hocası Micu-novic getirmişti ama sonra öğrencisi tarafından liderlikten uzaklaştırıldı. Demokratik Parti'nin kurucularından olup partiden ayrılarak kendi partisini kuran bir diğer isim de Kostunica. 1997'de "Djindjić nereye girse orda bölünme olur" diyen Kostunica, Djindjić'in yemiş olduğu "korkak" damgası ve kendi kişisel özellikleri nedeniyle çıkarıldı Mi-lošević'in karşısına.

DOS'un en önemli üç liderinin birbirlerini hiç sevmե-dikleri bir sır değil. Bu yüzden, Milošević ve Sosyalist Par-ti'nin şimdi zamandan bekledikleri en büyük lütuf, DOS'ta yaşanabilecek bir parçalanma.

Kostunica, Milošević'in karşısına çıkarılacak en ideal ki-şiydi. Bir kere milliyetçilik açısından Milošević'ten geri kal-mıyordu ve onun bu kozunu elinden alabilirdi. Hayatının hiçbir döneminde komünist olmamıştı. Milošević'i savun-duklarından dolayı değil, kaybettiği ve başarısız olduğu için mahkum ediyordu. Sade ve basit bir yaşamı vardı, skandal-lara bulaşmamıştı. Dürüst ve ciddi bir adamdı. Mütevazı bir evde 10 kedisi ve karısıyla birlikte yaşıyor, yerli malı küçük ve eski bir araba kullanıyordu. Milošević'in yolsuzluklara batmış oğlu Marko'yla kıyaslanacak bir çocuğu da yoktu.

Batı, bombalarla yıkamadığı Milošević'i, olağanüstü bir maddi ve manevi destek verdiği muhalefetin seçim başarısıyla yıkmaya çalıştı... Ve Batı, ilk raundu kazandı.

Washington ve Batı başkentleri, Kostunica'yı öne çıkaran DOS'u bütün güçleriyle desteklediler. Seçim öncesinde, 24 Eylül seçimlerinin "demokratik bir geçişle sonuçlanması" durumunda, yaptırımların kalkacağını ilan ettiler. Bu bile önemli bir seçim rüşveti idi. Washington Post, muhalefet bürolarının bilgisayar ve fakslarla donatıldığını, öğrenci derneklerinden heavy metal gruplarına kadar tüm muhalefet unsurlarına destek verildiğini yazdı. 24 Eylül seçimleri ABD için de bir anlamda kendi Balkanlar politikasının test edilmesi anlamını taşıyordu.

Kustunica: Gerçek Sırp milliyetçisi ve Batı'nın güvenilmez umudu

Kostunica'yı DOS'un adayı yapan meziyetleri, Batı için yüzde yüz olumlu özellikler değil. Milošević'den daha sıkı bir Sırp milliyetçisi olması, bölgenin geleceği açısından endişe yaratıyor. Ancak, Batı başkentleri ve Washington çok iyi biliyor ki, şu günlerde bütün güçleriyle ona destek olmazlarsa daha iktidara gelmeden gitmesi işten bile değil. Ama destekleyip güçlendirirlerse, NATO bombardımanını bir insanlık suçu olarak lanetlemiş bu Sırp milliyetçisinin ilerde neler yapacağını da kestiremiyorlar. Özellikle ABD ve onun Balkanlar politikası açısından en büyük handikap, Kostunica'nın popülaritesinin altında da ABD karşıtlığının yatıyor olması.

1974'de Tito Yugoslavya içindeki etnik gruplara, bu arada Arnavutlara da, en geniş özerkliği veren Anayasa değişikliğini yapınca en sert tepki gösterenlerden biri olmuştu Kostunica. Bu yüzden aşırı milliyetçi olarak nitelenmiş ve asistanlık yaptığı Hukuk Fakültesi'nden atılmıştı. "Milošević gibi insanlar için ulusal sorunlar, amaç değil araçtır" diyerek, kendisinin Milošević'ten çok daha gerçek bir Sırp milliyetçisi olduğunu ilan etmişti. Savaş suçlusu Bosnalı Sırp lider Karadžić'le aralarından su sızmazdı. "Dayton anlaşma-

siyla Sırpı satı" diye Milošević'i hain ilan etmişti. Kosova Arnavutlarına karşı elde Kaleşnikov poz verip savaş çağrısı yapmıştı. Son günlerde, belki de gerçek anlamda iktidar olabilmemesinin ancak Batı'nın desteğiyle mümkün olduğunu gördüğünden, Karadağ için referandumdan söz ediyor, halkın kararına saygı duyacağını söylüyor. Ancak başkanlık yemini ederken söyledikleri de kulaklardan silinmiş değil: "Yugoslavya anayasası ne Kosova'nın ne de Karadağ'ın bağımsızlığına izin vermiyor, çünkü bu iki öge Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin parçalarıdır. Kosova'nın bağımsızlığı imkansız. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini garanti altına alıyor."

Batı ve ABD'nin Kostunica'ya verdiği desteğin karşılıksız ve belli pazarlıklara dayanmadığını düşünmek, saflık olur. Kostunica'nın söz verdiklerine karşın ona vaat edilen şeylerin başında Kosova'nın Yugoslavya'da kalması olduğu varsayılabilir. Karadağ ve Kosova'nın Yugoslavya içinde tutulması Kostunica için en önemli amaç. Bu yüzden Kostunica ilk ziyaretini Karadağ'a yaptı. Yine yıllar sonra ülkesinden kopan Bosna-Hersek'i ilk ziyaret eden Sırp lideri de Kostunica oldu. Bu ziyaret sırasında, 1943'te ABD'de sürgünde ölen ve Bosna'nın Sırp kesimindeki Trebinje kentinde yeniden defnedilen Sırp milliyetçi şairi Jovan Ducic için yapılan törene katılması, Kostunica için milliyetçi duygular üzerinden politika yapmanın ne denli önemli olduğunu gösteriyor. İşte bu milliyetçilik ve bölgede farklı milliyetçilikler üzerine oturmuş olan hassas denge, Kostunica'yı Batı açısından "güvenilmez umut" yapan en önemli etken.

Karadağ ve Kosova:

Çözumsuzlüğün kısırcındakiler

Kostunica'nın yeni devlet başkanı olarak vurguladığı ilk şey, ülke bütünlüğü olmuştu. İlk ziyaretini Karadağ'a yaptı ve Karadağ'ın ayrılıkçı devlet başkanı Miko Cukonović'le aralarındaki sorunları barışçıl yoldan çözmeye konusunda anlaştı. Bu anlaşmanın, Kostunica'nın Karadağ'ı Sırbistan'a daha sağlam bağlama, Cukonović'in de bağımsızlık düşüncelerini değiştirmede kesin.

Öte yandan, Kosova Arnavutları da, yemin töreninde Kosova üzerindeki egemenliğin güçlendirileceğini vurgulayan Kostunica'ya ateş püskürüyorlar. Kosova Demokrat Partisi Genel Sekreteri ve eski UÇK sözcüsü Yakup Krasniki tepkisini "Milliyetçi politikaları terketmemesi halinde Kostunica'nın sonu da Milošević gibi olur. Sırp güçlerini Kosova'dan çekmek zorunda kaldı. Kosova şimdi Sırbistan'ın di-

şındadır ve bağımsızlığa yürüyecektir" diyerek göstermişti. Genel Başkanı Haşim Taci ise "Kosova ister diktatoryal ister demokratik olsun Sırbistan'ın parçası olmayacak" diyerek her koşulda bağımsızlık istediklerini vurgulamıştı.

Kosovalı Arnavutlar da Karadağlılar da ironik bir biçimde başdüşmanları Miloşević'in devrilmesiyle uluslararası toplum nezdindeki en önemli bağımsızlık kartlarını yitirdiler. Kosova ve Karadağ'ın Miloşevićli Yugoslavya'dan ayrılması'nın meşruiyet zemini çok daha güçlü idi. ABD'nin, "Kosova Yugoslavya içinde üçüncü cumhuriyet olmalıdır" şeklindeki önerisi bu zeminin ne denli yok olduğunun göstergesi. Miloşevićsiz bir Yugoslavya'da Karadağ tüm dünya tarafından "Yugoslavya'nın iç işi" olarak görülecek ve bağımsızlık hayali de büyük ölçüde suya düşecektir. Amerikalıların da telaffuz ettiği gibi, Batı; Sırbistan, Kosova ve Karadağ'dan oluşan bir tür yeni konfederasyon için bastırabilir.

Avrupa Konseyi'nin Kosova konusundaki görüşü de belli: Bağımsız Kosova kaçınılmaz olarak bölgede istikrarsızlık yaratacak, Makedonya ve Bosna-Hersek'te ayrılıkçılığı güçlendirecek, Arnavutluk'ta da tansiyonu yükseltecektir. Kosova'nın geleceği ancak en geniş bir otonomi olabilir (Parliamentary Assembly; 1998: 141).

Kısacası Kosova'da durum, herkes için çok karışık. 1244 nolu BM kararına göre de Kosova, Yugoslavya'nın. Kosova Arnavutlarını, bağımsızlıktan vazgeçirmekse olanaksız. Özellikle eski UÇK liderleri için yeni durum epey moral bozucu. Batı Kosova'da Rugova, kartını tekrar ileri sürebilir. Gerçi İbrahim Rugova da Kosova'nın bağımsızlığından yana ama, Batı başkentlerinde daha ılımlı ve barışçı bir lider olarak Sırplarla uzlaşmaya zorlanabileceği düşünülecektir.

Belki bu zorlamanın önünü önceden kesebilmek, belki de Batı'nın kendisine yönelen desteği alabilmek için, Rugova, 23 Ekim günü Kosova'da bir mitingle bayrak gösterdi. Miting, Rugova'nın son yıllarda UÇK gölgesinde silikleşen liderliğini yeniden ilan etmesi anlamına da geliyordu. 15 bin kişinin katıldığı görkemli toplantıda Rugova iki önemli mesaj verdi: Kosova'nın bağımsızlığından taviz verilmeye-

cek, Sırplarla Arnavutlar arasında bölünmüş olan Mitroviça kenti tekrar birleştirilecek. Bütün bunlar, Kosova'nın Batı açısından ne denli çetrefil bir sorun olduğunun kanıtı.

Ordu: Yugoslavya'nın en diri ve anahtar gücü

Yugoslavya ordusu ülkenin parçalanma sürecine girdiği 1990 yılından beri sürekli emir-komuta zinciri içinde ve son ana kadar ülke bütünlüğünü koruma adına hareket etti. Belgrad'daki yönetimin, ayrılığı körükleyen politikaları karşısında ordu, en azından cumhuriyetler arasındaki çatışmanın başlarında, ülke bütünlüğünün koruyucusu olarak ortaya çıktı. Aslında, pek çok ülkede askerler ve ordu, işin doğası gereği kendilerini anavatanın kutsal birliğinin koruyucuları olarak görürler (Conversi, 2000: 344).

Seçimlerden 5 gün önce Yugoslav Genel Kurmay Başkanı General Neboya Pavkoviç "24 Eylül seçimlerinde devlet başkanı seçilirse, Kostunica'nın zaferinin ordu tarafından kabul edilmemesi söz konusu olamaz. Ordu, ülkemiz saldırıya uğramadığı sürece herhangi bir çatışmaya neden olmaz. Ordu hiçbir partiyi desteklemiyor. Ben sadece ordunun başkomutanı olan devlet başkanına bağlıyım. Bu kim olursa olsun" demişti (Cumhuriyet, 22 Eylül 2000).

DOS buna rağmen Pavkoviç'i değiştirmek istedi. DOS'un en güçlü ismi Djindjić'in ilk açıklamalarından biri, "Devlet başkanını değiştirdik sıra ordu üst yönetiminde" olmuştu. Kostunica büyük zaferinden beş gün sonra üst düzey komutanlarla toplandı. Onlardan aldığı yanıt DOS açısından oldukça moral bozucuydu: "Yugoslav ordusunun belli isimlerini görevden uzaklaştırmanızın olumsuz sonuçları olur." Bu sözler, sıkı bir Miloşević yanlısı olan Genel Kurmay başkanına destek anlamına geliyor.

Aslında Miloşević de Kostunica'nın seçim zaferinin Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanmasından sonra "yasal zeminde politika yapmaya" dikkat ediyor. Böylece ordu ile kesin bir kopuş yaşamamak, orduyla karşı karşıya gelmek gibi bir taktik uyguluyor.

General Pavkoviç, Miloşević yanlısı olarak bilindiği ka-

Yugoslavya'ya ilişkin Batı projesinin hayata geçmesi önündeki en önemli engel, ülkenin her yerinde etkin olan ve bir türlü şişesine sokulamayan milliyetçilik cini.

dar akıllı bir komutan olarak da tanınır. Milošević'in bittiğine karar verdikten sonra, onunla birlikte intihar etmesini kimse beklemiyor. Zaten orduyu NATO bombardımanı altındaki Kosova bataklığından çıkaran komutan olarak önemli bir prestiji de var General'in. Bu prestijin Milošević'in yokluğunda da ona belli bir zırh sağlayacağı kesin.

Öte yandan Yugoslav generaller de, dünyanın her yerindeki meslektaşları gibi, güçlü bir ordu özlemi duyuyorlar. Yeni tankları, topları, uçakları olsun istiyorlar. Oysa son dönemde komşu Hırvat, Macar ve Bulgar orduları NATO desteğiyle hızla standartlarını yükseltirken Yugoslav ordusu iyice geriledi. Ordu, Yugoslavya içinde de en yoksul kurumlardan biri durumuna düştü. Generallerin bu durumu değiştirebilecek yeni yönetimle uzlaşması da ihtimal dışı değil.

Yeni yönetimin kabusu: Ekonomik durum

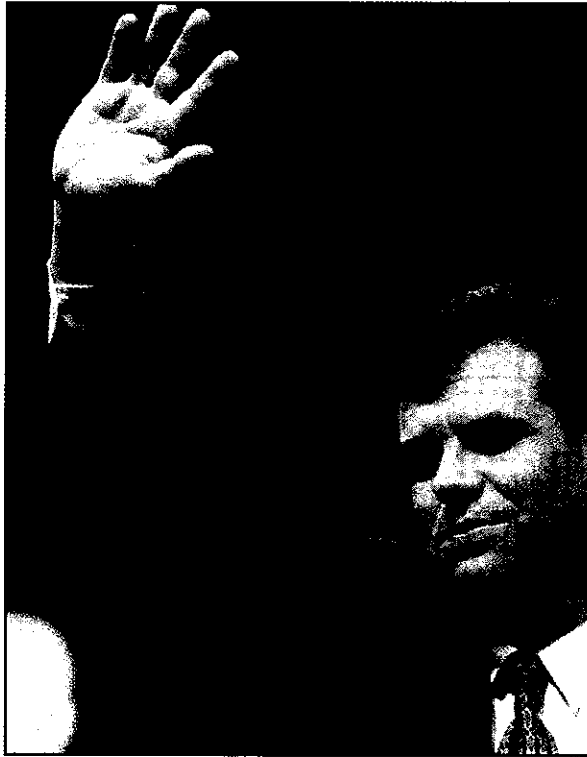
Yugoslavya, bölünme, parçalanma ve savaşlarla geçen son 10 yılda refahtan yoksulluğa sürüklendi. Tito'lu yıllar boyunca ve parçalanma süreci başlayana kadar etrafındaki sosyalist ülkelerin en zenginiydi. Şimdi ise yaşam standardı açısından, bölgenin en yoksul ülkesi Arnavutluk'un da gerisine düştü. Nüfusu 10 milyon olan ülkede yaklaşık 200 bin kişi ulusal gelirin yüzde 20'sini alıyor. Bir yanda güçlü bir mafya ekonomisi ve onun zenginleri varken, öte yanda bu ekonominin uzantısı sokak satıcıları ve çöplüklerden geçinmeye çalışan işsiz yığınlar var. İşsizlik oranı yüzde 40'ın üzerinde tahmin edilirken, en düşük aylık ortalama gelir olan 30 dolarlık ücretle geçinmeye çalışanların sayısı hiç de az değil. Milošević'in sonunu getiren, 500 bine yakın insanı Belgrad sokaklarına döken, aslında biraz da bu ekonomik tabloydu.

Şimdi yeni bir yönetimin heyecanını yaşayan Yugoslavlar'ın en büyük düşü, yeniden, ücretleriyle geçinebilen vatandaşlar olabilmek. Önümüzdeki dönemde oluşabilecek Batı yanlısı bir yönetim, bu düşü gerçekleştirmeye

de geciktiği oranda eskiye ilişkin düşler de görülmeye başlanacaktır. Küçük Yugo marka otomobilin imal edildiği Zastava otomotiv ve kamyon fabrikasının halen işlerini kaybetmemiş 50 dolar aylıklı işçileri 10 yıl önce evlerine ayda yaklaşık 500 dolar götürdükleri günleri özleyeceklerdir. 4 yıl önce arkadaşlarının yarısının işten çıkarılmış olması da durumlarında bir düzelme sağlamadığından, yeni yönetimin onlara önerisi, kemer sıkma ve işçi sayısının yine azaltılması olursa buna ne tepki vereceklerini kestirmek zor değil (Yıldızoğlu, 2000).

1970'lerde Yugoslavya, sosyalist bloktaki ülkelerin en zenginlerindendi. Bugünün

Yugoslavya'sındaki her orta yaşlı o günleri yaşadı. 1989'da kriz bütün şiddetiyle kendisini hissettirirken bile, ülkede kişi başına milli gelir 2679 dolardı ve bu bölgedeki ülkelerin pekçoğundan iyi bir gelirdi. Üstelik Yugoslavya diğer sosyalist ülkelere kıyasla daha açık bir toplumdur. Puhovski'nin (aktaran Popov; 2000) o günlerin Yugoslavyasını tanımlamak için kullandığı şu ifade oldukça anlamlıdır: "İnsanın bu kadar az çalışarak bu kadar iyi yaşadığı Yugoslavya gibi bir başka ülke daha yoktu." Biraz da ekonomik eleştiri kokan bu sözlerin ifade ettiği gerçek, Kostunica'yı iktidara getiren Yugoslavya vatandaşlarının belle-

ğinde bu kış yeniden canlanırsa, eskiye özlemlerin canlanmasını beklemek gerekir.

Kostunica önderliğindeki muhalefetin uygulayacağı ekonomik politika, daha seçim sonuçları belli olmadan IMF'ye verilen niyet mektubunda ortaya konmuş durumda. Yeni ekonomik politika, 18 partiden oluşan muhalefet blokunun ekonomik beyni olan Prof. Mladjan Dinkic yönetimindeki eski Sırp IMF görevlilerinden oluşan bir think-tank olan G-17 tarafından yapıldı. Prof. Dinkic, kameralar önünde yaptığı açıklamalarda yeni politikayı "Biz Polonya'nın şok tedavisini, İskandinav ülkelerinin sosyal güvenlik sistemlerini ve Slovenya'nın yumuşak özelleştir-

me modelini" birleştiren bir program uygulayacağız diye- rek anlatıyor (Yıldızoğlu; 2000). Oysa IMF'ye verilen niyet mektubu hızlı bir özelleştirme önerirken, İskandinav türü sosyal güvenlik sistemlerinden pek söz etmiyor.

Ashında Prof. Dinkic, Sırlar açısından yeni bir isim de değil. 1989-1990 yıllarında ülkede uygulanan çok tedarik mimarı. O iki yıllık tedavinin sonucu, ülkenin 2.7 milyonluk işgücünden 650 bin kişinin işsiz kalması, 1100 sanayi kuruluşunun kapanması ve sanayi üretimin yüzde 50 gerilemesi olmuştur.

Şimdi ağır Balkan kışı yeni Yugoslav yöneticilerini bekliyor. Ambargoların kısmen kaldırıldığı ve Batı başkentleri ile Washington'dan yardım musluklarının açıldığı koşullarda Kostunica, ya ülkede kısa dönemde ciddi bir rahatlama yaratacak ya da Sosyalist Parti'nin toparlanmasına olanak vermiş olacaktır.

Kostunica ülke birliği açısından hassas bölgeleri dolaşır ve milliyetçi duyarlılıklara seslenirken muhalefetin güçlü ismi Djincic de karşı karşıya oldukları ekonomik tablonun altında kalmamak için Batı yardımı arıyor. 23 Ekim'de Berlin'de bir basın toplantısı yapan Djincic, Alman hükümetine acil yardım çağrısında bulundu. Sırp halkının acilen gıda maddesi, ilaç ve elektrik yardımına ihtiyacı olduğunu belirten Djincic, bir anlamda başarılarının bu yardımların kış sonuna kalmamasına bağlı olduğunu mesajını verdi.

Djincic'e göre, onları başarıya götürecek diğer faktörler, demokratik muhalefetin birlik içinde hareket etmesi ve Yugoslav ordusunun tarafsız davranmasıydı. Milošević'in Sırbistan'da hala önemli bir faktör olduğu ise, "halk arasında kutuplaşmaya yol açabileceği gerekçesi ile Batılı ülkelerin eski Devlet Başkanı'nın kendilerine teslimi konusunda ısrarcı olmamalarını istemesinden" anlaşılabilirdi.

Sonuç

Yugoslavya'nın şimdi nereye gitmekte olduğu sorusuna yanıt vermek çok bilinmeyenli bir denklemin çözümü kadar zor. DOS dağılacak mı? Kostunica'nın milliyetçi çizgisi yeni gerilim ve çatışmalara yol açacak mı? Kostunica'nın milliyetçiliği ile Karadağ ve Kosova'ya hakim olan milliyetçilikler nasıl birarada olabilecekler? Ordu şimdiye kadar izlediği "yasal sınırlar içinde kalma çizgisini" sonuna kadar sürdüreceği mi? Kostunica yönetimi kısa sürede bir ekonomik rahatlama sağlayabilecek mi? Bunlar, çok bilinmeyenli denklemin yukarıda ele almaya çalıştığımız beş önemli etkeni.

Batı'nın nasıl bir Yugoslavya istediği ve Sırların demokratik bir refah toplumu özlemi konusunda kuşku yok. Yugoslavya'ya ilişkin Batı projesinin hayata geçmesi önündeki en önemli engel ülkenin her yerinde etkin olan ve bir türlü şisesine sokulamayan milliyetçilik cini.

Öte yandan, kongreden sonra Sosyalist Parti'nin nasıl bir çizgi izleyeceği de önemli bir soru. Sosyalist Parti'nin 2001'de, bugünlerin krizini atlatıp Sırbistan'ın en önemli siyasal güçleri arasına girmesi de mümkün. Sırbistan'da Milošević'e yönelik nefretin yarısının eşi Mirjana Markovic'den kaynaklandığı söylenir. Sosyalist Parti, belki de Miloševićlerin gölgesini üzerinden atarak, Yugoslavya'nın geleceğinde, yeniden söz sahibi olamayacağı deneyecektir.

Ülkenin geleceği açısından en önemli güvencenin eğitimli insan gücü olduğu söylenebilir. Bu insanların milliyetçiliğin cenderesinden kurtulması, Sırp kraliyet ailesinden bile medet umarak, sürgündeki Aleksander Karacorceviç'i ülkeye davet eden Kostunica dışında alternatiflerin doğmasını sağlayabilecektir.

Öyle görülüyor ki, "Quo vadis, Yugoslavijo?" sorusuna daha sağlıklı bir yanıt verebilmek için, Yugoslavya'da bu kışın nasıl geçeceğine de bakmak gerekecek.

L. Doğan Tılıç

Gazi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Gazeteci

KAYNAKÇA

- 1- Allock, J. B., 2000, Explaining Yugoslavia, London: Hurst and Company.
- 2- Bora, T., 2000, " 'Deliler' saf değiştirdi ", Radikal II, 22 Ekim 2000.
- 3- Colovic, I., 2000, "Football, Hooligans and War", The Road to War in Serbia (Ed. Neboja Popov), Budapest: Central European University Press.
- 4- Converse, D., 2000, "Central secession: towards a new analytical concept? The case of former Yugoslavia", Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 26, No: 2.
- 5- Cumhuriyet, 2000, "Yugoslavya ordusu sonucu taniyacak", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Eylül 2000.
- 6- Erözden, O., 2000, "Geriye kaldı sadece Kucan", Radikal II, 22 Ekim 2000.
- 7- Fukuyama, F., 1992, The End of History and the Last Man, London: Penguin Books.
- 8- Krosnic, M., 1989, Quo vadis, Yugoslavijo?, Zagreb: Naprijed.
- 9- Milivojevic, S., 2000, "The Nationalization of Everyday Life", The Road to War in Serbia (Ed. Neboja Popov), Budapest: Central European University Press.
- 10- Parliamentary Assembly, 1998, A fractured peace: the former Yugoslavia, Council of Europe Publishing.
- 11- Tılıç, L. D., 1999, Kosova: Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- 12- Yıldızoğlu, E., 2000, "Yugoslavya, IMF ve Dünya Bankası!" Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 2000.

Yeryüzünde uyum içerisinde yaşamamanın sanatı:

Feng Shui

Yeni bir ev ya da işyeri tasarlıyor ve yapıyorsunuz;

Kiralamak ya da satın almak için bir ev ya da işyeri seçiyorsanız;

Bir eve ya da işyerine bir ek yapıyor ya da burayı yeniden tasarlıyorsanız;

Bir bina ya da toprak parçası satmayı düşünüyorsanız;

Bir mekandaki huzuru herhangi bir biçimde arttırmak, ilişkilerinizi düzeltmek, sağlığını ya da yaşam standartınızı yükseltmek istiyorsanız;

Şimdiki evinize ya da işyerinize taşındığınızdan beri yaşamınızda önemli değişiklikler olduğunu düşünüyorsanız, "Feng Shui" ("Fong Şuvey" diye okunuyor) ilkelerini uygulayabilirsiniz...

Hong Kong'taki, Hong Kong & Shanghai Bankacılık Şirketi'nin merkez binası, Feng Shui ilkelerine göre yapılmış. Hatta yapının yeri seçilirken bile Feng Shui ilkelerine göre uygun bir alan aranmış, sonunda, önü denize arkası ise bir tepeye bakan bir alan seçilmiş. Yapının arkasındaki tepe, şirketin iş girişimlerinde destek ve koruma sağlarken, öndeki deniz ise zenginliği yapıya çağırılmaktadır. İleri teknolojiyle inşa edilmiş olan bu 47 katlı gökdelenin çarşı bölümünden bankacılık kauna çıkan yürüyen merdivenlerin tuhaf açısı ise, görenleri şaşırtıyor. Görünüşte rastgele yerleştirilmiş izlenimi bırakan yürüyen merdivenler, aslında yapının içerisinde zenginliği ve Feng Shui'nin temel enerjisi olan "chi"yi eşit olarak taşıyacak biçimde yerleştirilmiş.

Feng Shui, sözlük anlamıyla "nefes", "gaz" anlamlarına gelen, tam olarak tanımlanamamakla birlikte, Çin felsefesinde canlılığın, uyum ve ahengin kaynağı olarak ifade edilen Çince bir terim.

Feng Shui de tıpkı akupunktur ve akupresör gibi Çin'in Batı uygarlığına armağan ettiği binlerce yıllık bir içsel düzenleme-iyileştirme yöntemi; başka bir deyişle "yerleşim sanatı", nesnelerin doğru yere yerleştirilmesi ya da yeryüzüyle uyum içerisinde yaşamın sanatı.

Feng Shui, insanların ev ve işyerlerinde uyum olduğu

zaman yaşamlarını daha mutlu, daha sağlıklı, daha huzur dolu ve tabii ki daha başarılı olarak deneyimleyecekleri varsayımı üzerine kurulu. Feng Shui uygulayıcıları, tıpkı insan bedeninde olduğu gibi, yapıların "bedenleri"nin de daha sağlıklı oldukça, insanı zengin, yaratıcı, neşeli bir varoluşa taşıyacağını savunuyorlar.

Çin ve Japon inanışlarına göre, yeryüzündeki her şey, "chi" (ya da "qi") adı verilen yaşamsal bir enerjiye sahip. Öyle ki, eğer bir mekandaki chi akışında bozukluk varsa, insan kendisini o mekanda rahatsız hissedebiliyor. Bir büroda ya da çalışma odasındaki karmaşıklık ya da nesnelerin yanlış biçimde ve birbiriyle bağlantısız olarak yerleştirilmesi, düzenli "chi" akışını bozan başlıca etmenler olarak kabul ediliyor.

Tanıtımı yapılacak kitabın yazarı olan Feng Shui uzmanı ABD'li Terah Kathryn Collins, insanların ev ve işyerlerini Feng Shui ilkelerine göre yeniden düzenleyen bir "yerleşim uzmanı". Collins, Batı uygarlığının bildiği anlamda bir "iç mimar" değil belki ama, ona bir "içsel yerleştirme sanatçısı" da denilebilir.

Yazar, oniki bölümden oluşan yapının giriş bölümünde, bu kitabı kullanarak, karmaşık bir büro ya da büyük bir ev de dahil olmak üzere hemen hemen her yerde uyum, konfor ve denge üretmenin mümkün olabileceğini öne sürüyor. (Bu arada, Türkçe'de Feng Shui ile ilgili, Akaşa Yayınları ile Ötesi Yayıncılık tarafından yayımlanmış iki kitap daha olduğunu belirtmek gerekiyor.)

Kitap boyunca, Feng Shui ilkelerinin nasıl kullanılacağını yeterince açıklayan ve kişilerin deneyimleri hakkında birçok öykü yer alıyor. Her bölümün sonunda "alıştırma" başlığı altında Feng Shui uygulama önerileri sunuluyor.

"Çin Yerleşim Sanatı" adını taşıyan ilk bölümde, Feng Shui'nin üç bin yıl öncesine uzanan tarihi anlatılıyor.

"Chi denizinin haritasının çıkarıldığı" ikinci bölümde, Feng Shui'nin; 'her şey canlıdır', 'her şey bağlantılıdır' ve 'her şey değişir' başlıklarıyla tanımlanan üç temel ilkesi ele alınıyor.

İnsanın "Feng Shui ile gözlerinin açıldığı" üçüncü bölümde, Uzakdoğu öğretilerinin temel ilkesi 'yin ve yang' dengeliliği ve mimariye uygulanımı; bir işyeri ya da evde, beş elementi (toprak, metal, su, ağaç ve ateş) içeren nesnelerin listesi veriliyor ve bir mekandaki eşyaları kullanarak en ideal chi akışının nasıl sağlanacağı anlatılıyor.

Sonraki bölümde Feng Shui'nin, bir yapının kapı, pencere, köşe, girişlerinin yanı sıra, bulunduğu cadde, sokak ve komşu yapılarla da önemli bir ilişkisi olduğu belirtiliyor; bir yapının böylesi özelliklerinin chi enerjisince nasıl etkilendiği ele alınıyor. Yazar, ofis ve işyerleriyle ilgili gözlem ve deneyimlerini aktarırken, en uygun chi akışının sağlanması için yazarkasa ayrıştırısına varıncaya değin hangi nesnenin ve mobilyanın, hangi Feng Shui "köşesi"ne yerleştirilmesi gerektiğini açıklıyor.

"Yapısal Özellikleri Dengelemek" başlığını taşıyan beşinci bölümde; insanın, bir dairenin ve büronun dış kapısına yaklaşıırken edindiği izlenimlerden başlayarak, kapı eşikleri ve girişteki nesnelerin konumları ve chi enerjisiyle ilişkileri, ilk girilen ve bir "sahne"ye benzetilen oda, salon ve arka odaların konumlarının, duvar renklerine varıncaya değin nasıl olması gerektiği inceleniyor. Bir odanın içerisindeki köşe, giriş, merdiven, koridor ve tavanların ideal boyutları ve nesnelerin nasıl yerleştirilmesi gerektiği, çizimlerle de desteklenerek ele alınıyor. Yazar aynı bölümde, bir ev ya da işyeri garajının Feng Shui ilkelerine göre nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin ayrıntılı öneriler sunuyor.

Sonraki bölümde, Feng Shui'nin temel unsuru "Bagua" haritası tanıtılıyor. Feng Shui uygulamasında, evlerin ve işyerlerinin ayrıntılı bir biçimde planlanması için kullanılan Bagua haritasının en işlevsel biçimde odalara göre nasıl çıkartılacağı anlatılıyor.

"Başarıya Ulaşmış Bagua Hikayeleri" başlığını taşıyan ve oldukça uzun yedinci bölümde, Bagua ve Feng Shui il-

kelerini, kendi mekanlarında uygulayan insanların ilginç öyküleri, ayrıntılı çizimlerle aktarılıyor.

Sonraki bölümde chi düzeyini arttırmada kullanılacak temel Feng Shui araçları tanıtılıyor. Bu anlamda; renklerin, aynaların, aydınlatmanın, kristallerin, ses üreticilerinin, bitki ve evcil hayvanların, akvaryum, havuz ya da mini şelalelerin ve sanatsal içerikli tablo vb. nesnelerin Feng Shui uygulaması yapılacak bir mekandaki işlevleri inceleniyor.

Yazar onbirinci bölümde, özellikle kendi deneyimlerinden yola çıkarak, tatile ya da iş yolculuğuna çıkanlara,

önceden rezervasyon yaptırılmayan, bilinmedik ve "hazırlıksız yakalanan" mekanlarda Feng Shui'nin nasıl uygulanacağını anlatıyor ve okura bir "Feng Shui seyahat çantası"na hangi işlevsel nesnelerin alınması gerektiğini öneriyor.

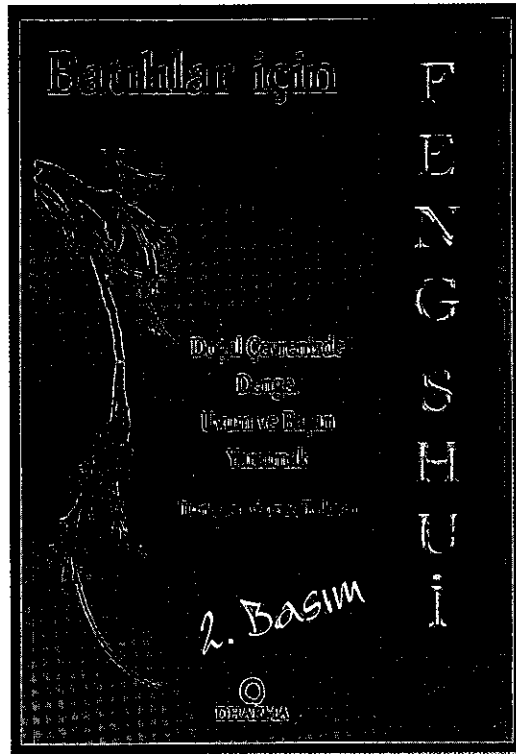
Yazar son olarak, işyeri sahiplerine kazanmaya ve başarıya giden yolda küçük bir kapı aralıyor:

"Feng Shui ile, işyerinizi başarı kazanmak için bir başlangıç noktası olarak düzenleyebilirsiniz. Kendi kişisel güç yerinizi yaratmada özgürsünüz, burası mobilyalarınızın enerji ve motivasyonla dolu bir şekilde sizi güç mevkiine oturarak size en iyiyi getirmesi için seçildiği ve düzenlendiği bir yerdir. Burası, masanızın kazanma amacıyla

düzenlendiği bir oyun tahtası olan yerdir. Burası, dikkatinizi düzenli olarak önünüzdeki hedeflere yöneltmenizi, yaratıcılığınızı teşvik etmeyi sağlayan ve hedeflerinizi ve planlarınızı destekleyen imajları ve eşyaları koyduğunuz yerdir. Tanıtlar, davetler, randevular ve her türden terfiler gibi hayırlı fırsatlar günlük deneyimlerinizin bir parçasıdır. Burası, chi'nin canlı bir şekilde dolaşmasıyla canlılığınızın ve karizmanızın sürekli olarak iyileştirildiği ve desteklendiği yerdir. Burası sizin güç yerinizdir. (...)

Tadımı çıkarın!.."

Cem Çobanlı

KÜBA

Yoksul ve yoksun ama Olimpiyat birincisi

Bir coğrafya düşünün ki, yeryüzü coğrafyasına oranla en çok okulu ve en çok öğretmeni olsun, ilkokuldan üniversiteye kadar

tüm eğitim hizmetleri ücretsiz olsun, okur yazar oranı yüzde 99'a ulaşsın ama öğrenciler kalem, silgi ya da yazacak defter bulamasınlar. Mahalle ve köylerine varıncaya değin her köşe bucağı kütüphanelerle dolu olsun, ilk baskısı yapılan kitaplar en az 30 bin 50 bin bassın, ama kağıt yokluğu yaşansın, matbaa mürekkebi, baskı makinelerinin kimi parçaları bulunamaz olsun...

Yine bir coğrafya düşünün ki, her mahallesinde bir doktor bulunsun, kişi başına düşen doktor sayısı açısından dünya lideri olsun, üstelik tüm sağlık hizmetleri ücretsiz olsun, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 1990'ların başında 2000 yılı için öngördüğü sağlık hedeflerine daha 1996'da ulaşmış olsun ama bu kez de ilaç bulamasın ya da araç gereç yokluğu yaşansın... Ama insanları umutlarından, neşelerinden ve canlı müziklerinden hiçbir

şey yitirmemiş olsun...

Burası, Yengeç Dönencesi üzerindeki adalardan bir ada, hayatın çeşitli alanlarında dünyayı şaşırtan bir coğrafya: Küba Cumhuriyeti.

Yeryüzündeki hiçbir ülke, dünya gezegeninin egemenliğini türlü biçimlerde elinde bulunduran ABD'nin -Kübalılar'a göre intikam alma düzeyine gelmiş bulunan- ambargosu altında, ya da Kübalılar'ın tercih ettiği sözcükle "ablukası" altında böylesine ayakta kalma başarısını göstermiş olamaz. Dahası, Küba, 1959'dan bu yana, yani devrimini yapmasından sonra geçen 40 yıl içerisinde, yeryüzünün belki de hiçbir devletinin halkına sunamadığı düzeyde toplumsal ve kültürel hizmeti kendi halkına verebilen tek ülke olarak tanınıyor. Giderek şiddeti artan bir ABD "ablukası" altında geçen 40 yılda neler olmuş Küba'da.

Altmış civarında üniversite kurulmuş. Çok sayıda ve dünyaya nam salmış tıp fakültesi kurulmuş. ABD'de binde 12, Türkiye'de ise binde 43 (1996) düzeyinde olan çocuk ölüm oranı binde 6.5 düzeyine ulaşmış (1997'de 7.8 idi). Yalnızca başkent Havana'da binlerce spor tesisi kurulmuş. The Guardian gazetesinin, Olimpiyatlar'ın hemen sonrasında yaptığı, ülkelerin nüfus, ulusal gelir ve spor olanakları dikkate alınarak yaptığı saptamaya göre Küba, Sydney Olimpiyatları'nda dünya birincisi seçildi (ABD 63'üncü, Türkiye ise 64'üncü sırada yer aldı).

Ve işte koskoca yeryüzünde tek başına bırakılmış bir coğrafyadan yaşam manzaraları: Neredeyse her yetişkinin bir sürücü belgesi ve çoğu kişinin de Lada ya da Moskoviç marka otomobili var. Ladaların, Moskoviçlerin ya da eski Amerikan otomobillerinin (bizde "antika" muamelesi görüyor) çoğu kullanılmıyor, çünkü hem yedekparça yokluğu var ve otomobiller çalışmıyor, hem de benzin sıkıntısı var. İnsanların büyük bölümü motor ustası olmuşlar. Lada marka bir otomobili olan Küba Dışişleri

Bakan Roberto Robaina benzin bulamadığı zaman başkanlık binasına bisikletiyle gitmekten çok mutlu olduğunu belirtiyor.

1998 göstergelerine göre, Küba'da her 4.4 kişiye 1 televizyon (Türkiye'de 5.8) düşüyor; her 3 kişiden 1'inin radyosu var (Türkiye'de 7 kişi). Başından sonuna, tümüyle ücretsiz olan eğitime gelince, Küba'da ilk ve orta öğrenimde her 13 öğrenciye 1 öğretmen düşüyor. Bu arada ülkede hergün, bin kişiden 122'si gazete okuyor. Küba'da insanların yüreklerinde yaşattıkları, ikisi şimdi dünyada olmayan üç ad var. İlki, 1895 yılında öldürülünceye kadar yalnızca sömürgecilere değil, Küba'daki diktatörlüğe karşı özgürlükçü siyasi eylemlerin öncülüğünü yapmış ozan ve yazar Jose Marti. Havana'yı şöyle bir dolaştıktan sonra yüreklerdeki öteki kişinin "Che" olduğu hemen anlaşıyor. Fidel Castro'nun can dostu Che Guevara'nın sanki hiç ölmediğini, halkın arasında dolaştığını sanıyorsunuz. Kalplerde, daha doğrusu Kübalıların arasında kendileri gibi yaşayan üçüncü kişiye gelince, bu tabii ki Fidel Castro. Belki de asıl heykeli dikilecek adamın Castro olduğunu düşünüyorlar ama Castro kesinlikle buna izin vermiyormuş. Fidel Castro gerçekten de onlarla birlikte, onların içinde yaşıyor. Üstelik hiç koruma da kullanmıyormuş. Çünkü, Kübalılar'a göre, onu sevmeyenler zaten yıllar önce "rüyalar ülkesi" ABD'ye gitmişler bile.

Küba'da yerel yönetimler büyük bir önem taşıyor. Bu bakımdan, çoklarının sandığının tersine Küba'nın, bir diktatörlük coğrafyası olmadığını söylemek mümkün. Denilebilir ki, yerel seçimler ve örgütlenmeler, ülkenin en tepedeki yönetiminden ya da Küba Komünist Partisi'nin etkisinden çok daha önemli. Küba'daki "demokrasi" anlayışı, dünyanın, "halkın kendi kendini yönettiği" öteki ülkelerinden farklı olarak, parası olanların değil, bilgisi, birikimi ve yeteneği olanların seçilmesi ilkesine dayanıyor.

Milletvekillerine gelince; Kübalı parlamenterler yaptıkları "iş" için herhangi bir ücret almıyorlar. Milletvekili adaylarının seçim kampanyası için para harcamaları yasak. Tüm tanıtım giderleri seçim komitesi tarafından karşılanıyor. Geçtiğimiz Mayıs ayında Türkiye'yi ziyaret eden Kübalı parlamenterler, kendilerine yöneltilen, "Para almıyorsunuz, bir avantajınız yok, ayrıcalığınız yok. O zaman niçin milletvekili oldunuz?" sorusuna şöyle yanıt vermişlerdi: "Ama prestiji var, önemli bir görevdir."

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına ve ABD'nin

yıllardır süren katı ambargosuna karşın Küba'nın sosyalist kalmayı nasıl başardığını ise Küba'nın Türkiye Büyükelçisi Jorge Castro Benitez şöyle açıklıyor: "Kuşkusuz liderimiz Castro'nun niteliği de varlığımızın devam etmesinde önemli bir etken olmuştur. Yoksuluz ama sefalet çekmiyoruz. Yoksulluğu paylaşıyoruz. Gerçek zenginliğimiz insanımıza verdiğimiz değerdir. Küba'da sokakta kimse dilenmiyor, sokakta yatan çocuk yok. Kübalıların yüzde 85'i aynı tip evlerde oturur ve kira ödemez. Yüzde 100'ü kendi eğitim ve sağlıkları için hiç para harcamaz; ulaşım, elektrik, ısınma hizmetleri için sembolik bir ücret öder. Temel gıda maddelerinin fiyatı 1959'dan beri değişmedi. Bugün yoksulluğu paylaşırsınız, yarı zenginliği paylaşırsınız."

Fidel Castro 16 Ekim 1953'te, Batista rejimi tarafından tutuklanması ardından çıkarıldığı mahkemede, savunmasını şu ünlü sözle bitirmişti: "La historia me absolvera!" (Tarih beni haklı çıkaracaktır). Dünya "küreselleşirken", ama bu sözcüğün içerdiği anlama hiç uymayacak biçimde sınırlar "çoğalırken" ve yeryüzün-

deki yoksulluk giderek artarken, tarih, önümüzdeki kırk yılda da Castro'yu haklı mı çıkaracak acaba?..

Zeynep Karahan

ABONET; řu an elinizdeki yayın dahil, tüm periyodik yayınları (dergileri, katalogları vs.) en kolay takip edebileceğiniz Türkiye'nin ilk abonelik sistemidir.

Aradığınız,

Bulamadığınız,

Okuduđunuz,

Neye kadar dergi varsa

Elimize

teslim.

Form doldurmadan, bankaya gitmeden,
bir telefonla abonelik.

İster 1 aylık, ister 1 yıllık.

Kredi kartıyla veya adreste nakit deme.

Abone bedeli, derginin kapak fiyatı üzerinden.

Yayının durması; yayınevinin kapanması
vb. hallerde abonelik ücretinde garanti.

Gecikmeden, aksamadan, "**Aktif Dağıtım**"
güvencesiyle imza karşılığı teslim.

Abonet ile abone olabileceđiniz dergi ve katalogları öđrenmek için...

www.abonet.net Tel: **0212.210 0 110**

abonet

Haliç'ten gazel okumak

Sözü başa alırsak; kaç türlü seyredilir mavi
anafikri nedir mavi'nin ve su'yun
maviyi dışarda bırakıp denizi başa alırsak
aşkıta ve denizde imla hatası yapan kimdir
öyle ya, şaire inanmak gerekirse;
"suyun imgesi sudur"
peki, İstanbul'u bir kenara bırakıp Haliç'i başa
alırsak
kaç türlü girilir, tarihten ve coğrafyadan içeri,
denizden içeri kaç türlü girilir,
Fatih'i bir kenara bırakıp, delilleri başa alırsak,
su nasıl yanar, azınlığa düşen yürekte mavi nasıl
kanar

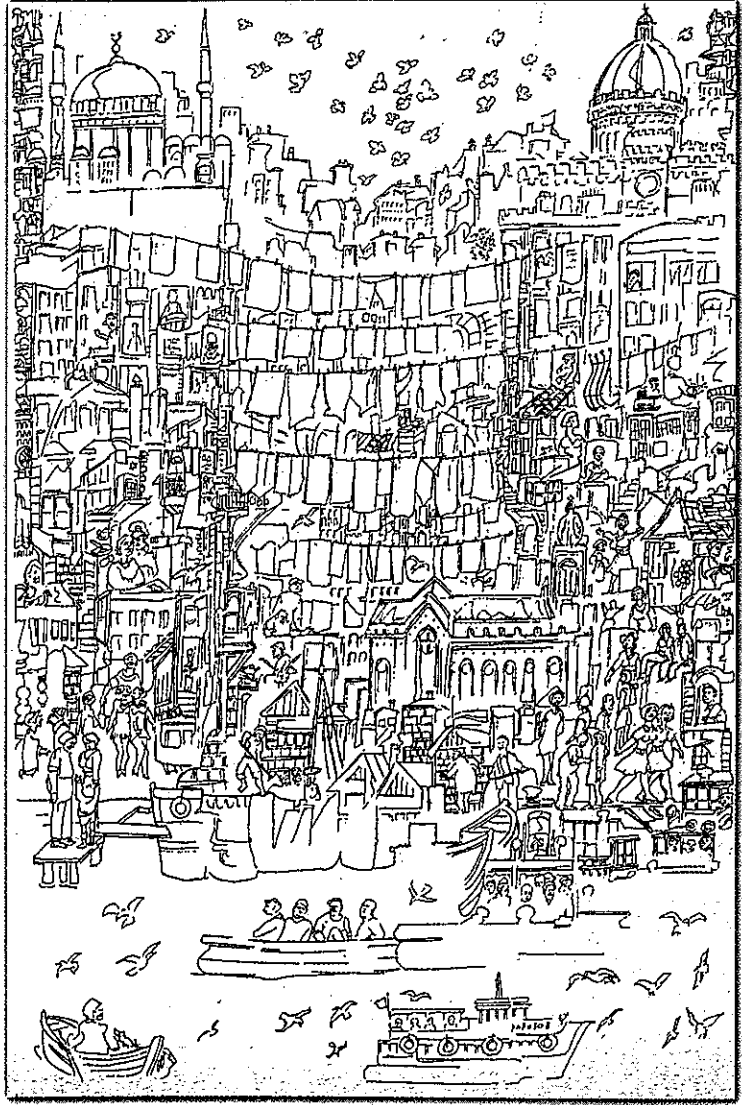
bilmemek olmaz; önce tarihte oldu herşey
ve deniz parçası sandı kendini
iyilik olarak denize düşen her şey...

şaire inanmak gerekirse, 'elma çekirdeğinde
gizlidir', başa alırsak dizeyi, şiiri bir kenara
bırakırsak,
kim gördü Haliç'i ilk kez, su'ya ismini kim
verdi

ve sıradışı acılar kendini yorumladı,
yeni yüreğine nasıl taşındı eninden ve
boyundan hiç'leşen su...

bilmemek olmaz; su mavisinden ne zaman
dönse
yeni yalnızlıklar getirir hüznün alfabesi;
"sanki ilk gözyaşının tarihini buldum, üstünü çizdim..."

haliç'in ortasını, mavinin iç çekişini yazarsak
ve başa alırsak uzun uzun anlatılan bir söylenceyi,
hiçbir su hiçbir maviye yakışmıyor artık,
meselimdir; su maviden, mavi sudan eksiliyor
inanmamak olmaz, doğadan eksilmek yordu beni
şarkısını sevip Haliç'i sevmemek kime özgü lirizmdir.

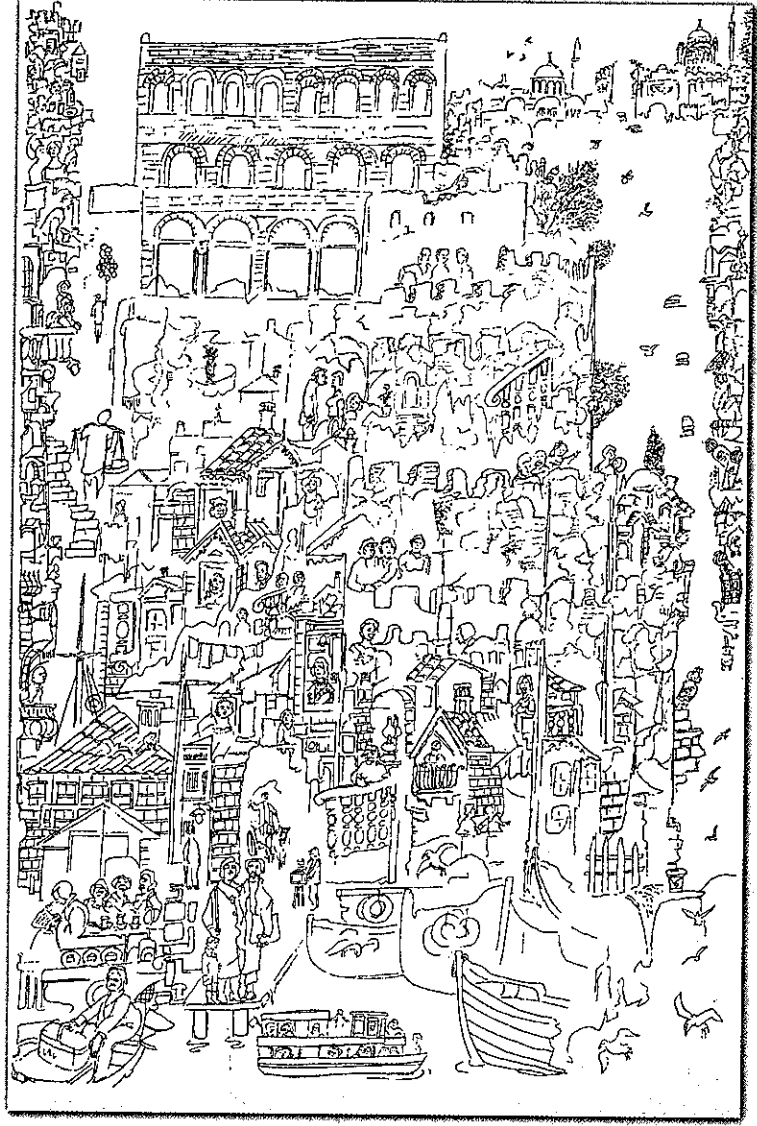
Çizgiler: Ferit Öngören/"Haliç'te Çizgilerle Gezinti" adlı sergisinden

bilmemek olmaz; tarihe uymayan bu
coğrafyayı ben
taşımışın madam Anahit'in iki dişi kırık
akordunda
beş altı eylül; "yalnızlık, gece müziği..."

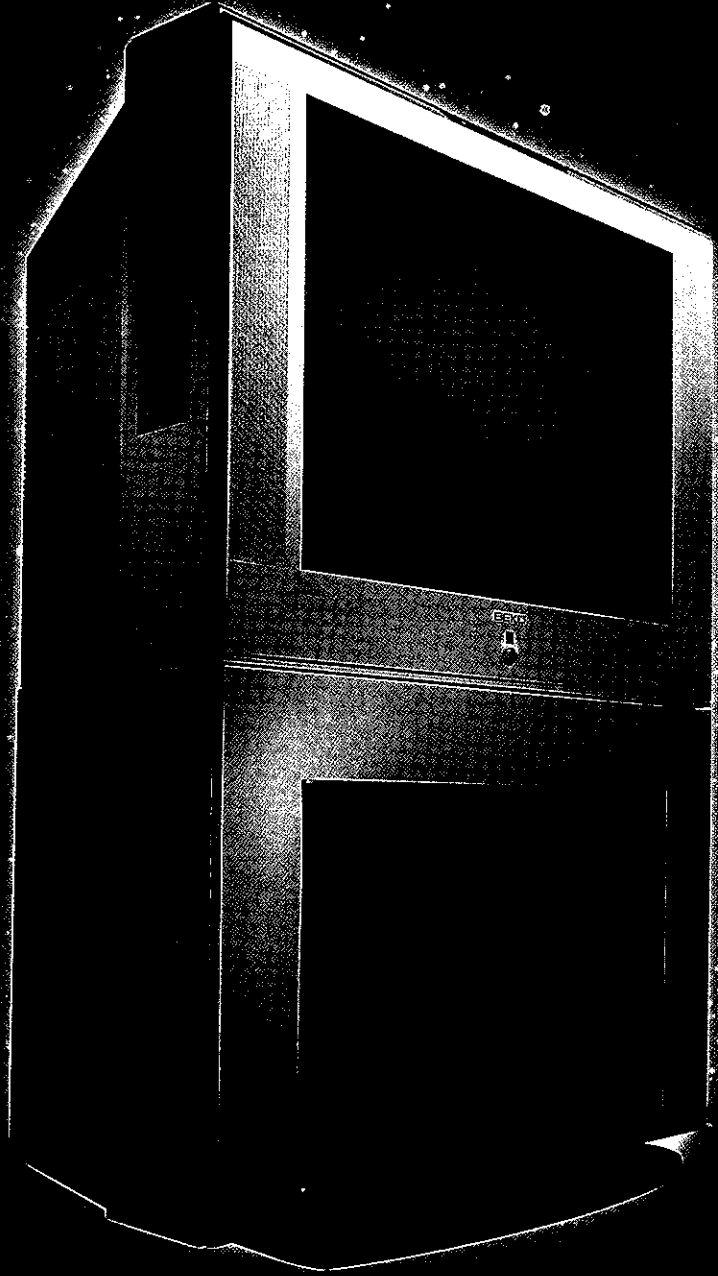
başa alırsak; " bardaktaki suyun akarsuyu
kıskanmasını"
ve " yeni bir renk buldum sonunda suyun
akışının rengi"
diyen şaire inanırsak, şiiri başa alırsak, şairi
sona,
inanmamak olmaz, iyi kalpli suların en
sonunda
yanlış çoğunlukların en başında;
yine azınlığı düştü yüreğim,
yine de "meselim bitmeyendedir..."

bilmemek olmaz, düşleri dışardan bitiren
çocuk
suyu içerden, maviyi dışardan bitiren nafiye
çocuk,
hatırlamak olmaz; birgün demişti ki Rumi
bir kadın
su mevsimiydi, deniz ve haliç kendini
hatırlatıyordu.

hatırlamak olmaz, mavi oturup mavi kalkan
hiçbir deniz şimdiye kadar su'yunu açıklamadı
ve kendini hatırlamadı, su'ya yazılmış bütün aşklar
Udi Hrant'ın şarkıları hariç, Haliç'ten gazel okumak dahil....

DÜNYA ARTIK YUVARLAK DEĞİL.

YENİ BEKO FLAT TV
HER AÇIDAN MÜKEMMEL GÖRÜNTÜ.

BEKO

3 YIL
GARANTİ

ÜCRETSİZ TÜKETİCİ
DANIŞMA HATTI
0800 261 85 15

DİĞER HAT
0216 423 42 07
www.beko.com.tr

BEKO
Bir dünya markası